

ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻ

*2020 թվականի գործունեության, ինչպես նաև
մարդու իրավունքների և ազատությունների
պաշտպանության վիճակի մասին*

ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴՈՒՄ

Ստեփանակերտ
31 մարտի 2021թ.

Բովանդակություն

Ներածություն	2
Բաժին 1. Պաշտպանի գործունեության ընդհանուր բնութագիրը	6
Բաժին 2. Արցախում մարդու իրավունքների պաշտպանության ամփոփ վիճակը	13
Բաժին 3. Պաշտպանի գործունեությունը պատերազմական գործողությունների ընթացքում և դրանից հետո	24
Բաժին 4. Պաշտպանի գործունեությունը՝ ըստ մարդու իրավունքների առանձին ոլորտների	27
4.1. Անձնական ազատության իրավունք	27
4.2. Ազատ տեղաշարժի իրավունք	29
4.3. Ընտրական իրավունք	31
4.4. Պատշաճ վարչարարության իրավունք	33
4.5. Սեփականության իրավունք	38
4.6. Արդար դատաքննության իրավունք	41
4.7. Կրթության իրավունք	48
4.8. Աշխատանքային իրավունքներ	52
4.9. Սոցիալական ապահովության իրավունք	67
4.10. Առողջության պահպանման իրավունք	74
Բաժին 5. Ազատությունից զրկված անձանց իրավունքների պաշտպանության վիճակը և Պաշտպանի գործունեությունն այդ ոլորտում	79
Բաժին 6. Պաշտպանի գործունեությունը հանրային իրազեկման ոլորտում	82
Բաժին 7. Պաշտպանի համագործակցությունը քաղաքացիական հասարակության հաստատությունների հետ	84
Բաժին 8. Պաշտպանի արտաքին փոխգործակցությունը	88
8.1. Համագործակցությունը ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ	88
8.2. Համագործակցությունը Սփյուռքի կառույցների հետ	89
8.3. Միջազգային համագործակցություն	90
Եզրափակիչ նկատառումներ	96

Ներածություն

Մարդու իրավունքները համընդհանուր են և անբաժանելի, դրանք փոխապայմանավորված են ու փոխկապակցված, խարսխված են իրավահավասարության և օրենքի առջև բոլորի հավասարության սկզբունքների վրա: Մարդու իրավունքները սոցիալական արժեք են, և յուրաքանչյուրն իրավագոր է պահանջելու պետությունից՝ ապահովելու և պաշտպանելու իր իրավունքները:

Դեռևս 1948թ. դեկտեմբերի 10-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր վեհաժողովի կողմից ընդունված Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում նշված է. «Մարդիկ ծնվում են ազատ, հավասար, իրենց արժանապատվությամբ ու իրավունքներով, և մարդկության ընտանիքի բոլոր անդամներին հատուկ արժանապատվության և նրանց հավասար ու անօտարելի իրավունքների ճանաչումը հանդիսանում է ազատության, արդարության և համընդհանուր խաղաղության հիմքը»:

ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանը (այսուհետ՝ Պաշտպան), որպես սահմանադրական մարմիններից մեկը, գործում է մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային կառույցներին վերաբերվող Փարիզյան սկզբունքներին համապատասխան՝ օրենսդրությամբ տրված երաշխիքների հիման վրա:

Պաշտպանի 2020թ. գործունեության, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակը ներկայացվում է սույն տարեկան հաղորդմամբ, որի մշակումը և ներկայացումը բխում է «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ԱՀ օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) 30-րդ հոդվածում ամրագրված պահանջից, այն է՝ յուրաքանչյուր տարվա առաջին եռամսյակի ընթացքում Պաշտպանը Ազգային ժողով է ներկայացնում տարեկան հաղորդում՝ նախորդ տարվա իր գործունեության, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին: Պաշտպանը հաղորդումը ներկայացնում է նաև պետական իրավասու մարմիններին ու հասարակական կազմակերպություններին և հրապարակում զանգվածային լրատվության միջոցներով:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործառույթները հաշվետու ժամանակահատվածում՝ մինչև դեպտեմբերի 24-ը, իրականացրել է Արտակ Բեգլարյանը: Պաշտպանն իր գործունեությունը իրականացնելիս ղեկավարվել է Սահմանադրությամբ, Օրենքով և միջազգային հանրահայտ չափորոշիչներով նախատեսված սկզբունքներով:

Հաղորդման մեջ ներկայացվող տեղեկությունների և վերլուծությունների համար աղբյուր են հանդիսացել՝

- Պաշտպանի աշխատակազմ (Այսուհետ՝ նաև Աշխատակազմ) ստացված գրավոր և բանավոր դիմումները և դրանց ուսումնասիրության արդյունքները,
- Աշխատակազմում «116» համարով գործող թեժ գծին և այլ աշխատանքային հեռախոսահամարներին ստացված հեռախոսազանգերը ու դրանց ընթացքում բարձրացված հարցերի ուսումնասիրության արդյունքները,
- Աշխատակազմում կազմակերպված ընդունելությունների ու շրջանային այցերի ընթացքում Պաշտպանի և Աշխատակազմի ներկայացուցիչների շփումները քաղաքացիների հետ,
- Փակ և կիսափակ, ինչպես նաև պետական կառավարման ներքո գտնվող այլ հաստատություններ Պաշտպանի և Աշխատակազմի ներկայացուցիչների այցերի ընթացքում կատարված դիտարկման աշխատանքները,
- Պետական մարմինների ներկայացրած պարզաբանումները՝ դիմումներում ներկայացված փաստերի առնչությամբ,
- Դիմումների քննարկման, ինչպես նաև օրենսդրության կատարելագործմանն ուղղված գործառույթի շրջանակներում իրավական ակտերի վերլուծությունների արդյունքները,
- Աշխատակազմի կողմից կատարված ոլորտային հետազոտությունները,
- Բաց աղբյուրներում (զանգվածային լրատվության միջոցներ, սոցիալական ցանցեր և այլն) Պաշտպանի ուշադրությանը ներկայացված խնդիրները, ինչպես նաև բաց աղբյուրների մշտադիտարկման արդյունքները:

Հաղորդումը բաղկացած է ներածությունից, 8 բաժիններից և եզրափակիչ նկատառումներից: Որոշ բաժիններ իրենց հերթին բաժանվում են ենթաբաժինների:

- 1-ին բաժնում ներկայացված է Պաշտպանի գործունեության հիմնական ուղղությունները, ինչպես նաև հաստատության կայացման և մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմների արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված քայլերը:
- 2-րդ բաժնում ներկայացված է հաշվետու տարում Պաշտպանին հասցեագրված դիմումների վերաբերյալ ամփոփ վիճակագրություն: Արդեն երկրորդ տարին է, ինչ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի ճկուն համակարգի ներդրման շնորհիվ Պաշտպանի տարեկան հաղորդման մեջ ներկայացված է այդպիսի ընդարձակ վիճակագրություն:
- 3-րդ բաժնում անդրադարձ է կատարվում Պաշտպանի գործունեությանը՝ 2020թ-ի սեպտեմբերի 27-ից Արցախի Հանրապետության դեմ Ադրբեջանի Հանրապետության սանձազերծած պատերազմի ընթացքում և հետպատերազմյան ժամանակահատվածում:
- 4-րդ բաժնում ամփոփված է առանձին իրավունքների վերաբերյալ ներկայացված դիմումների մասով Պաշտպանի արձանագրած խախտումները և դրանց վերացմանն ու հետագա պաշտպանությանն ուղղված գործողությունների մասին հակիրճ նկարագրություն:
- 5-րդ բաժինը վերաբերում է հարկադիր պահման վայրերում առկա հիմնախդիրներին, դրանց բացասական ազդեցությանը հարկադիր պահվող անձանց վրա և Պաշտպանի գործունեությանը ուղղված այդպիսի ազդեցության չեզոքացմանը:
- 6-րդ բաժնում ներկայացված է Պաշտպանի աշխատակազմի կողմից իրականացված հանրային իրազեկման աշխատանքները, որոնք անց են կացվել կենդանի կամ առցանց ձևաչափով՝ վերջինս կապված նոր կորոնավիրուսի համավարակի (COVID-19) տարածման և պատերազմական գործողությունների ընթացքում առաջացած խոչընդոտների հետ:
- 7-րդ բաժնում Պաշտպանը նշելով Արցախում քաղաքացիական հասարակության զարգացման անհրաժեշտությունը՝ ընդգծել է դրա դերը

մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգում: Սույն բաժնում ներկայացված է նաև քաղաքացիական հասարակության հաստատությունների հետ Պաշտպանի համագործակցության արդյունքները:

- Ց-րդ բաժինը վերաբերում է Պաշտպանի արտաքին փոխգործակցությանը, մասնավորապես ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի, սփյուռքի և միջազգային կառույցների հետ համագործակցությանը:

Բաժին 1. Պաշտպանի գործունեության ընդհանուր բնութագիրը

1.1. Պաշտպանի հաստատության կայացման և մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմների արդյունավետության բարձրացման ճանապարհին հաշվետու տարում կարևոր քայլ էր Պաշտպանի առաջարկությամբ 2020թ.ապրիլի 30-ին ԱԺ կողմից ««Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» Արցախի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Արցախի Հանրապետության օրենքի ընդունումը: Օրենքում առաջարկվող փոփոխությունները և լրացումները իրենց բնույթով միտված են եղել օրենքի որոշ դրույթների ձևակերպումների անհստակությունների վերացմանը, ինչպես նաև Պաշտպանի որոշ լիազորությունների գործադրման իրավական հիմքերի ուղղակի ամրագրմանը, մասնավորապես՝

ա. Ամրագրվել են Պաշտպանի՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների խախտումների կանխարգելում և պաշտպանություն իրականացնելու լիազորությունները.

բ. Նախատեսվել է ազատությունից զրկված անձանց և զինծառայողների մերձավոր ազգականների՝ նրանց իրավունքների պաշտպանության նպատակով Պաշտպանին դիմելու իրավունքը.

գ. Լրամշակվել են Պաշտպանին ներկայացված բողոք չքննարկելու և բողոքը դադարեցնելու հիմքերը.

դ. Հստակեցվել են Պաշտպանի այլ գործառույթներ և իրականացվել են մի շարք տեխնիկական և ոճական խմբագրումներ:

1.2. Հաշվետու ժամանակաշրջանում Պաշտպանը շարունակել է իրականացնել իր կարևորագույն գործառույթը՝ անհատական դիմումների ուսումնասիրությունը և քննարկումը: Հաշվետու տարում Պաշտպանի աշխատակազմն ստացել է 377 դիմում՝ չհաշված պատերազմական գործողությունների ընթացքում ստացված հարյուրավոր դիմումները: Պատերազմական գործողությունների ընթացքում ստացված դիմումների վերաբերյալ վիճակագրությունը հնարավոր չէ հստակ

ներկայացնել, քանի որ պատերազմական գործողությունների ընթացքում փաստացի ստացված բազմաթիվ բանավոր դիմումներ պատշաճորեն չեն արձանագրվել՝ իրավիճակի դժվարություններով ու այլ առաջնահերթություններով պայմանավորված:

Նախքան պատերազմը դիմումները վերաբերել են հիմնականում սոցիալական ապահովության, աշխատանքային, տեղեկություններ ստանալու, պատշաճ վարչարարության, ընտրական, առողջության և այլ իրավունքների, իսկ պատերազմի ընթացքում և պատերազմից հետո՝ զինծառայողների ու քաղաքացիական անձանց կյանքի ու առողջության, անհայտ կորածների մասին տեղեկություններ ստանալու, քաղաքացիական անձանց տարհանվելու, սոցիալական ապահովության, աշխատանքային և այլ իրավունքների ու հարցերի:

Ինչ վերաբերում է խոցելի խմբերին, ապա զինծառայողներին վերաբերող դիմումները կազմել են հարաբերական մեծամասնություն, այնուհետև՝ տեղահանված, ազատությունից զրկված և այլ անձանցից ստացված դիմումները:

1.3. Պաշտպանը շարունակել է ուշադրության կենտրոնում պահել նաև հանրային հնչեղություն ունեցող դեպքերը՝ սեփական նախաձեռնությամբ քննարկման ընթացակարգ սկսելու որոշումներ ընդունելով դրանց կապակցությամբ: Հաշվետու ժամանակահատվածում Պաշտպանը սեփական նախաձեռնությամբ կայացրել է ավելի քան 10 որոշում՝ իրականացնելով համապատասխան ուսումնասիրություններ և հանդես գալով հրապարակային ու փակ դիրքորոշումներով ու առաջարկներով:

Բողոքների քննարկման հիման վրա Պաշտպանի միջամտության արդյունքում բազմաթիվ դեպքերով վերականգնվել կամ կանխվել են մարդու իրավունքների խախտումները: Պաշտպանը նաև ուշադրության տակ է պահել ինստիտուցիոնալ մեխանիզմների կատարելագործման միջոցով մարդու իրավունքների խախտումների կանխարգելման ջանքերը՝ հանդես գալով տարբեր առաջարկներով ու խորհուրդներով ուղղված պետական լիազոր մարմիններին:

1.4. Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմն արտակարգ ռեժիմով հետևել է 2020թ. մարտի 31-ին և ապրիլի 14-ին տեղի ունեցած համապետական

ընտրությունների նախընտրական քարոզչության, քվեարկության և արդյունքների ամփոփման ողջ գործընթացին:¹

Պաշտպանը նախընտրական քարոզչության փուլում դիտարկել է հավաքների ընթացքում դրանց մասնակիցների իրավունքների պաշտպանությանը վերաբերող ընթացակարգերն ու պայմանները՝ արագ արձագանքելով մարդու իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ պետական մարմինների կողմից միջամտության մասին ահազանգերին:

Աշխատակազմի աշխատակիցները քվեարկությանը հետևել են ուղիղ եթերով, լրատվամիջոցներով և դիտորդական խմբերի հետ կապ պահելով՝ ընտրական գործընթացների մասնակիցների սահմանադրական իրավունքների ապահովման ընթացքն ուղղակիորեն վերահսկելու համար: Պաշտպանի աշխատակազմը նաև մշտադիտարկման է ենթարկել լրատվամիջոցներն ու սոցիալական ցանցերը՝ արձանագրելով ու վերլուծելով ընտրություններին առնչվող ավելի քան 1500 հրապարակում:

Մի շարք դեպքերով Պաշտպանը սեփական նախաձեռնությամբ քննարկման ընթացակարգ է սկսել՝ հանդես գալով հրապարակային հայտարարություններով ու պարզաբանումներ պահանջելով պետական լիազոր մարմիններից: Պաշտպանը 18 հաղորդում է ներկայացրել ԱՀ գլխավոր դատախազություն, որոնցից մի մասի առթիվ քրեական վարույթներ են սկսվել:

1.5. Դիմում-բողոքների քննարկման ու մշտադիտարկման գործառույթների շրջանակներում Պաշտպանը հատուկ ուշադրության ներքո է պահել ՔՈՎԻԴ-19 համավարակի և դրանով պայմանավորված արտակարգ իրավիճակի իրավական ռեժիմի պայմաններում մարդու իրավունքների պաշտպանությանն առնչվող հարցերը: Այդ համատեքստում դիմումներ են ստացվել, մասնավորապես, առողջության, ազատ տեղաշարժի, անձնական ազատության, տեղեկություններ ստանալու, աշխատանքային և մի շարք այլ իրավունքների իրացման հետ կապված:

1. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Մարդու իրավունքների պաշտպանի հայտարարությունը ԱՀ համապետական ընտրությունների վերաբերյալ», 3 ապրիլի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/418?fbclid=IwAR3quTeXmr-3OJztLOi-uNvSmlFtZZ0oD3Lzyg23g3scEQkzh-21UD5yY> (մուտքը՝ 17.12.2020թ.):

Մի շարք դեպքերում Պաշտպանի միջամտությամբ վերացվել են մարդու իրավունքների խախտումները, իսկ կոնկրետ պարագաներում Պաշտպանի առաջարկներով կարգավորվել են մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից խնդրահարույց ընթացակարգերն ու պրակտիկան՝ կապված ՔՈՎԻԴ-19-ի կանխարգելման ու հաղթահարման հետ:

1.6. Հաշվետու ժամանակահատվածում Պաշտպանի հանձնարարությամբ նրա ներկայացուցիչները պարբերաբար մշտադիտարկման այցեր են կատարել փակ հիմնարկներ, հատկապես՝ ԱՀ ոստիկանության քրեակատարողական վարչության քրեակատարողական հիմնարկ և քննչական մեկուսարան^{2,3}, ռազմական ոստիկանություն և «Ստեփանակերտի երեխաների խնամքի և պաշտպանության թիվ 1 գիշերօթիկ հաստատություն»: ԱՀ քրեակատարողական վարչության քրեակատարողական հիմնարկ և քննչական մեկուսարան կատարած այցերի ընթացքում աշխատակազմի աշխատակիցները կոնֆիդենցիալ կարգով տեսակցել և առանձնազրույցներ են ունեցել ազատությունից զրկման վայրերում գտնվող անձանց հետ, լսել նրանց հուզող հարցերը, տվել անհրաժեշտ խորհրդատվություն, առանձին դեպքերում քննարկել և ընթացքավորել են նրանց կողմից ներկայացված գրավոր դիմում-բողոքները: Պաշտպանի միջամտությամբ քրեակատարողական հիմնարկում, քննչական մեկուսարանում ու ռազմական ոստիկանությունում լուծվել են մի շարք համակարգային խնդիրներ պահման պայմանների ու ընթացակարգերի հետ կապված, ինչպես նաև անհատական աջակցություն է ցուցաբերվել ազատությունից զրկված մի խումբ անձանց:

«Ստեփանակերտի երեխաների խնամքի և պաշտպանության թիվ 1 գիշերօթիկ հաստատություն» այցերի արդյունքում Պաշտպանի աշխատակազմի կողմից վեր են հանվել մի շարք համակարգային հիմնախնդիրներ, կազմվել է

2. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Մարդու իրավունքների պաշտպանը հերթական այցն է կատարել քրեակատարողական վարչություն», 6 օգոստոսի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/438> (մուտքը՝ 17.12.2020թ.):

3. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Մարդու իրավունքների պաշտպանի ներկայացուցիչները հերթական շրջայցն են ունեցել քրեակատարողական վարչությունում», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/449> (մուտքը՝ 17.12.2020թ.):

առաջարկների փաթեթ և ներկայացվել Հանրապետության նախագահին ու պետական լիազոր մարմին, որոնց մի մասն արագորեն կյանքի է կոչվել:

1.7. Պաշտպանը, համագործակցելով «Վորլդ Վիժն Հայաստան» հիմնադրամի հետ և ընդգրկելով հինգ առաջատար փորձագետ, տարեսկզբին մեկնարկել է համապարփակ հետազոտություն Արցախի երեխաների իրավունքների պաշտպանության վիճակի մասին՝ ուշադրության տակ պահելով Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայով ամրագրված 10 իրավունք: Հետազոտությունն անցկացվել է ՄԱԿ-ի ուղեցույցներին ու միջազգային այլ մեթոդաբանության համապատասխան՝ ուսումնասիրելով և՛ օրենսդրական, և՛ գործնական մակարդակները: Հետազոտությունը նպատակ ունի ախտորոշել երեխաների իրավունքների պաշտպանության համակարգի ինստիտուցիոնալ հիմնախնդիրները և ներկայացնել առաջարկներ հիմնարար բարեփոխումների իրականացման ուղղությամբ: Նախատեսվում էր հոկտեմբերի վերջ ավարտել հետազոտությունն ու հրապարակել ամփոփիչ ծավալուն զեկույց դրա արդյունքների հիման վրա, սակայն պատերազմական գործողությունների պատճառով աշխատանքները դադարել էին: Պատերազմից հետո վերսկսած աշխատանքների հիմնական մասն ավարտվեց տարեվերջին, և նախատեսվում է 2021թ. ապրիլին ամփոփել ու հրապարակել զեկույցը՝ հաշվի առնելով նաև պատերազմի թողած հետևանքները:

1.8. Կարևորելով մարդու իրավունքների կրթությունը և հանրային իրազեկումը՝ Պաշտպանը մի շարք հանդիպումներ ու քննարկումներ է ունեցել տարբեր խմբերի հետ: Օրինակ, Պաշտպանը փետրվարին այցելել է Քարվաճառ՝ տեղի դպրոցականների հետ հանդիպմանը լսելով նրանց մտահոգությունները և առաջարկները շրջանի բնապահպանական և մի շարք այլ հիմնախնդիրների վերաբերյալ: Անմիջական ու փոխհարգանքի մթնոլորտում տեղի ունեցած հանդիպման ընթացքում Պաշտպանը կարևորել է աշակերտների քաղաքացիական

ակտիվ կեցվածքը՝ հորդորելով շարունակաբար նախաձեռնող լինել համայնքի ու հայրենիքի խնդիրների լուծման հարցում⁴:

1.9. Հաշվետու ժամանակահատվածում Աշխատակազմը հրապարակել է ավելի քան 200 մամուլի հաղորդագրություններ, որոնք լայն տարածում են գտել զանգվածային լրատվության միջոցներով⁵: 2020թ. ընթացքում Պաշտպանը հրավիրել է ավելի քան 10 մամուլի ասուլիսներ⁶, ինչպես նաև տարբեր ձևաչափերով հանրային հաղորդակցություն է իրականացրել հեռուստատեսությամբ, ռադիոյով և էլեկտրոնային մամուլով:

1.10. Հաշվետու ժամանակահատվածում Պաշտպանը շարունակել է համագործակցել ԱՀ-ում և ՀՀ-ում գործունեություն ծավալող մի շարք հասարակական կազմակերպությունների հետ՝ քննարկումների ու համատեղ միջոցառումների տեսքով:

Առանձնակի նշանակություն ունի Պաշտպանի համագործակցությունը ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ, որն ընթացիկ տարում իրականացվել է դիմումների փոխանակման, հանդիպումների⁷, համատեղ այցերի⁸, ինչպես նաև սույն թվականի սեպտեմբերին Ադրբեջանի սանձազերծած պատերազմի ընթացքում կատարած փաստահավաք առաքելության արդյունքում համատեղ հրապարակած զեկույցների միջոցով^{9,10,11}:

4. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը Քարվաճառում Ալեքսանդր Քանանյանի և դպրոցականների հետ քննարկել է իրենց հուզող հարցերը», 31 հունվարի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/346> (մուտքը՝ 16.12.2020թ.):

5. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, հղումը՝ https://artsakhombuds.am/hy/news#press_releases (մուտքը՝ 21.12.2020թ.):

6. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական յութուբյան ալիք, հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=E8TUCGoTIRM&list=PLBbo3o3kGIBbLYE2GZF6K7O5LOwKJWgHb> (մուտքը՝ 21.12.2020թ.):

7. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանն ընդունել է Քերոլայն Քոքսին և Արման Թաթոյանին», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/481> նոյեմբերի 14 2020թ., (մուտքը՝ 17.12.2020թ.):

8. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը և Արման Թաթոյանը համատեղ այցեր են ունեցել զորամասեր ու ազատագրված վայրեր», 23 փետրվարի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/405> (մուտքը՝ 17.12.2020թ.):

9. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Ad hoc public report organized hate speech and animosity towards ethnic armenians in azerbaijan as root causes of ethnicallybased torture and inhuman treatment by azerbaijani armed forces», 7 դեկտեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/780> (մուտքը՝ 17.12.2020թ.):

1.11. Հայկական Սփյուռքի մի շարք կառույցների հետ համագործակցությունը շարունակել է մնալ Պաշտպանի գործունեության առանցքում՝ ներառելով մի շարք ծրագրեր ու քննարկումներ Հայ բարեգործական ընդհանուր միության, ԱՄՆ հայ իրավաբանների միության, Թուֆենկյան բարեգործական հիմնադրամի, Հայ դատի գրասենյակների և այլ կազմակերպությունների հետ:

1.12. Հաշվետու ժամանակաշրջանում Պաշտպանը ջանքեր է գործադրել նաև միջազգային համագործակցության ուղղությամբ: Մասնավորապես, նա ընդունել է «Հելո թրասթ» միջազգային մարդասիրական կազմակերպության արցախյան ծրագրի ղեկավար Ռոբերտ Սայֆրեթին, ԿԽՄԿ առաքելության Ստեփանակերտի գրասենյակի ղեկավարներին, «Ավրորա» մարդասիրական մրցանակի դափնեկիր Միրզա Դինային, ինչպես նաև պարբերաբար հանդիպումներ է ունեցել այլ երկրներից Արցախ ժամանած տարբեր միջազգային պատվիրակությունների, այդ թվում՝ բելգիացի պատգամավոր Ժորժ Դալմանի, ֆրանսիացի խորհրդարանականների պատվիրակության և մի շարք այլ միջազգային իրավապաշտպան կազմակերպությունների ու տարբեր պետությունների բարձրաստիճան ներկայացուցիչների հետ: Հանդիպումների վերաբերյալ մանրամասները ներկայացված են սույն հաղորդման 8-րդ բաժնում:

1.13. Պաշտպանը նաև հեռավար կերպով մասնակցել է տարբեր երկրներում կազմակերպված մի շարք միջոցառումների՝ Ադրբեջանի պատերազմական հանցագործությունների ու Արցախի բնակչության իրավունքների ընթացիկ վիճակին վերաբերող թեմաներով: Ուշագրավ էին, օրինակ, Նիդերլանդների խորհրդարանի արտաքին հանձնաժողովի նիստին և Կանադայի մի խումբ խորհրդարանականների նիստին Պաշտպանի ելույթներն ու քննարկումները:

10. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Ad hoc public report on the use of incendiary ammunition of mass destruction (incendiary weapon) against civilian objects of Artsakh (Nagorno-Karabakh) by the Azerbaijani armed forces», 7 նոյեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/761> (մուտքը՝ 17.12.2020թ.):

11. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, “Ad hoc public report on the Azerbaijani attacks on journalists covering hostilities in Artsakh (Nagorno-Karabakh)”, 18 դեկտեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/783> (մուտքը՝ 21.12.2020թ.):

Բաժին 2. Արցախում մարդու իրավունքների պաշտպանության ամփոփ վիճակը

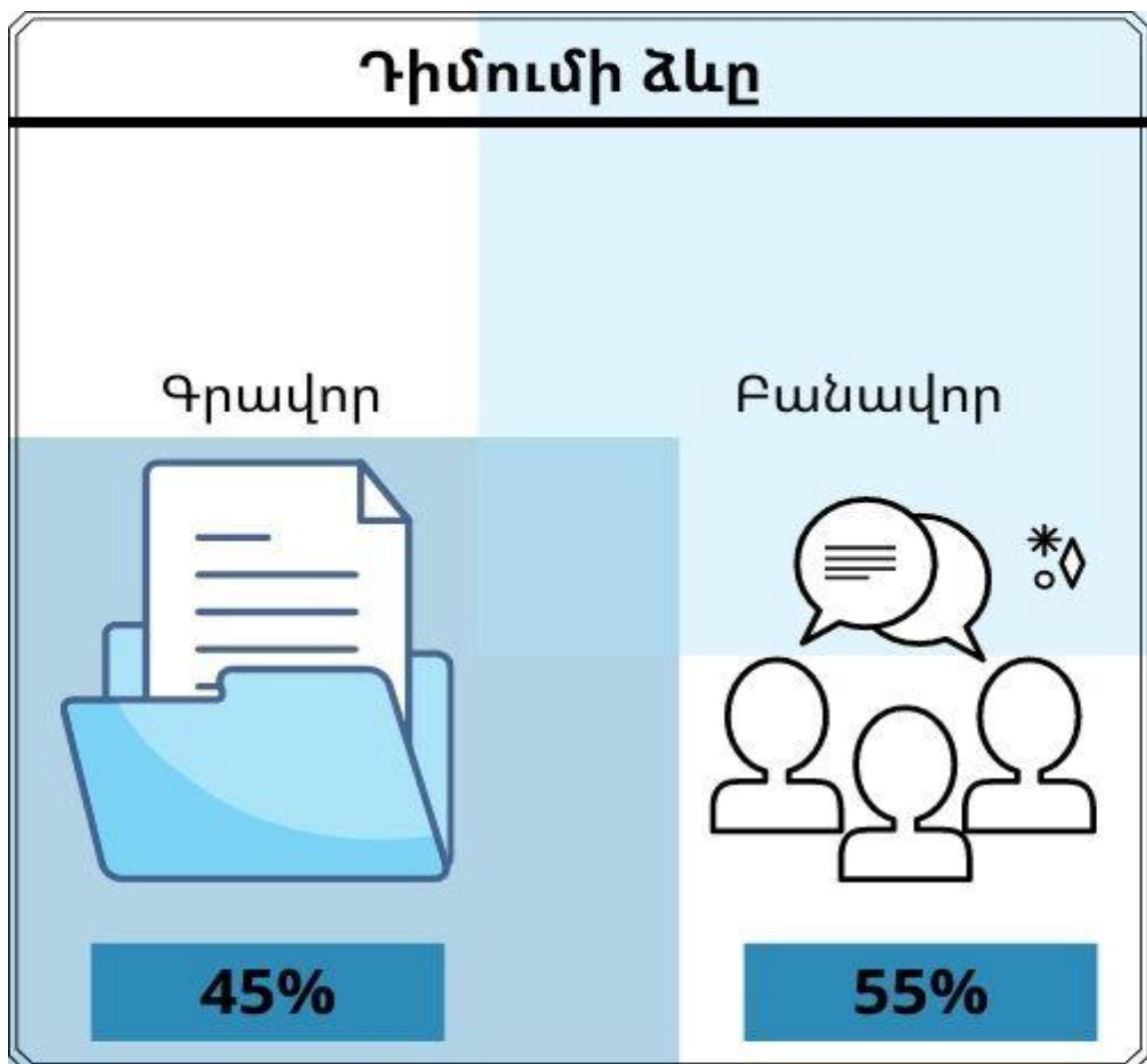
2.1. 2020 թվականին Պաշտպանի աշխատակազմը ստացել է 377 դիմում՝ 481 անձի կողմից: Պետք է նշել, որ ներկայացված դիմումների ընդհանուր քանակի մեջ ներառված չեն պատերազմական գործողությունների ընթացքում ստացված հարյուրավոր դիմումները, քանի որ պատշաճ վիճակագրություն չի վարվել՝ իրավիճակի դժվարություններով պայմանավորված:

Պատկեր 1. 2020թ. դիմումների և դիմումատուների քանակական պատկերը

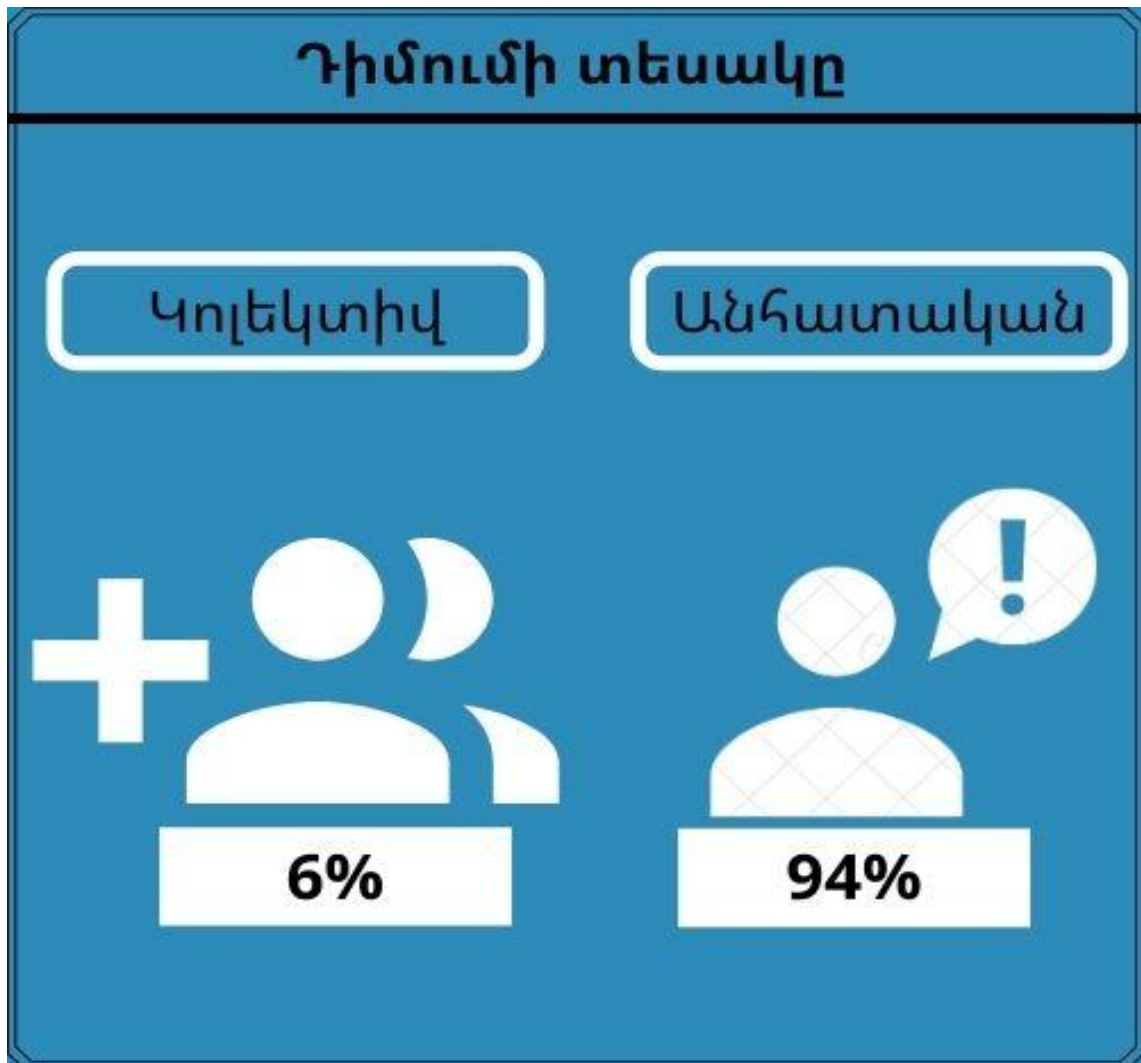
2.2. 2020 թվականի ընթացքում ստացված 377 դիմումից 45% եղել է գրավոր, իսկ 55% բանավոր: Հարկ է նշել, որ «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ԱՀ օրենքի 16-րդ հոդվածը հնարավորություն է տալիս Պաշտպանին դիմել նաև բանավոր կերպով: Բանավոր ստացված բոլոր դիմումներն օրենքով սահմանված կարգով ընթացքավորվել են: Հաշվետու տարում Պաշտպանին հասցեագրվել են նաև հարյուրից ավելի ընթացակարգային բնույթի դիմումներ, որոնց կապակցությամբ տրվել է բանավոր խորհրդատվություն:

Պատկեր 2. Դիմումի ձևը

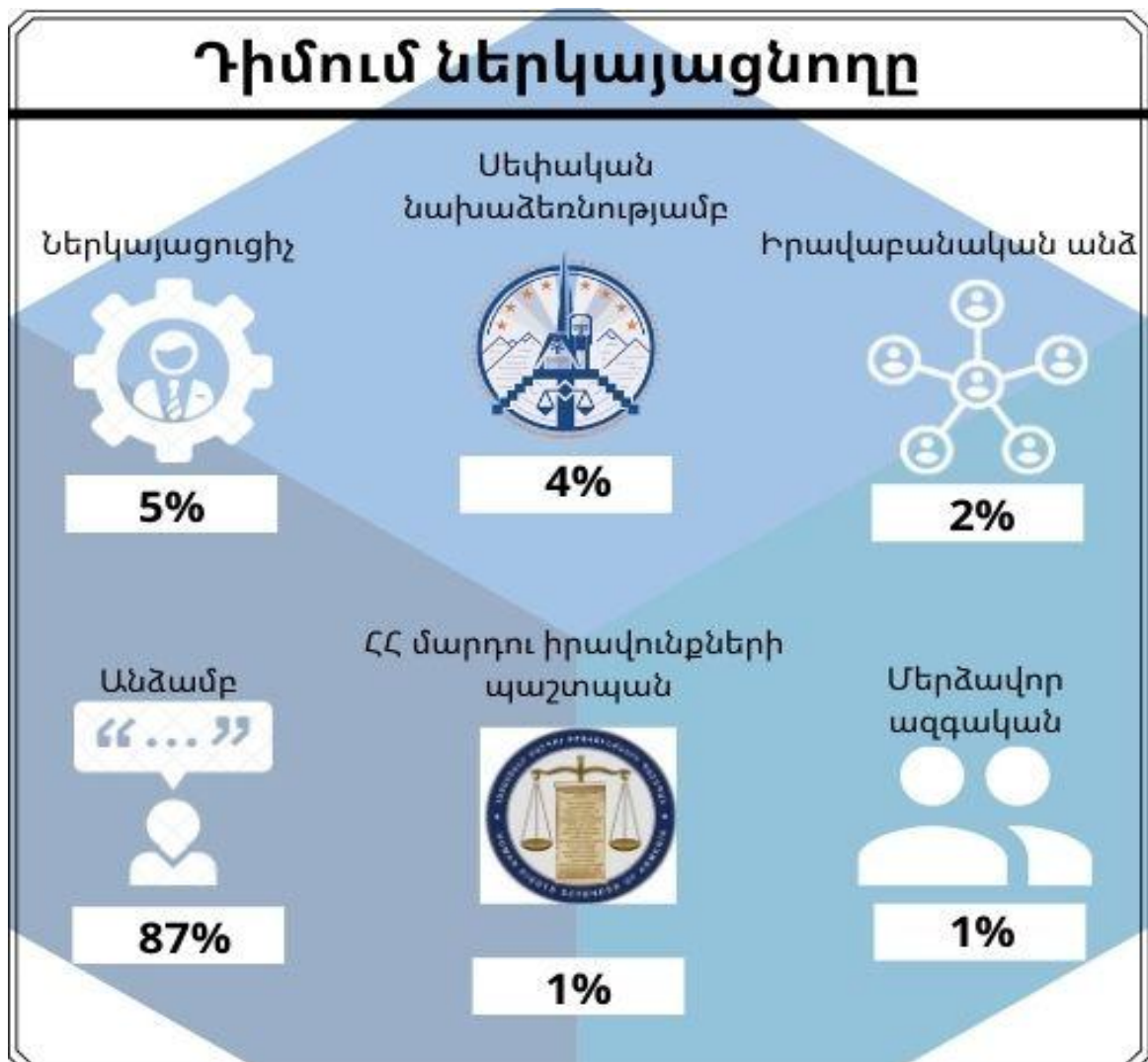
2.3. Հաշվետու տարում Պաշտպանի աշխատակազմի կողմից ստացված դիմումների 94% հասցեագրվել է անհատական, իսկ 6%՝ կոլեկտիվ:

Պատկեր 3. Դիմումի տեսակը

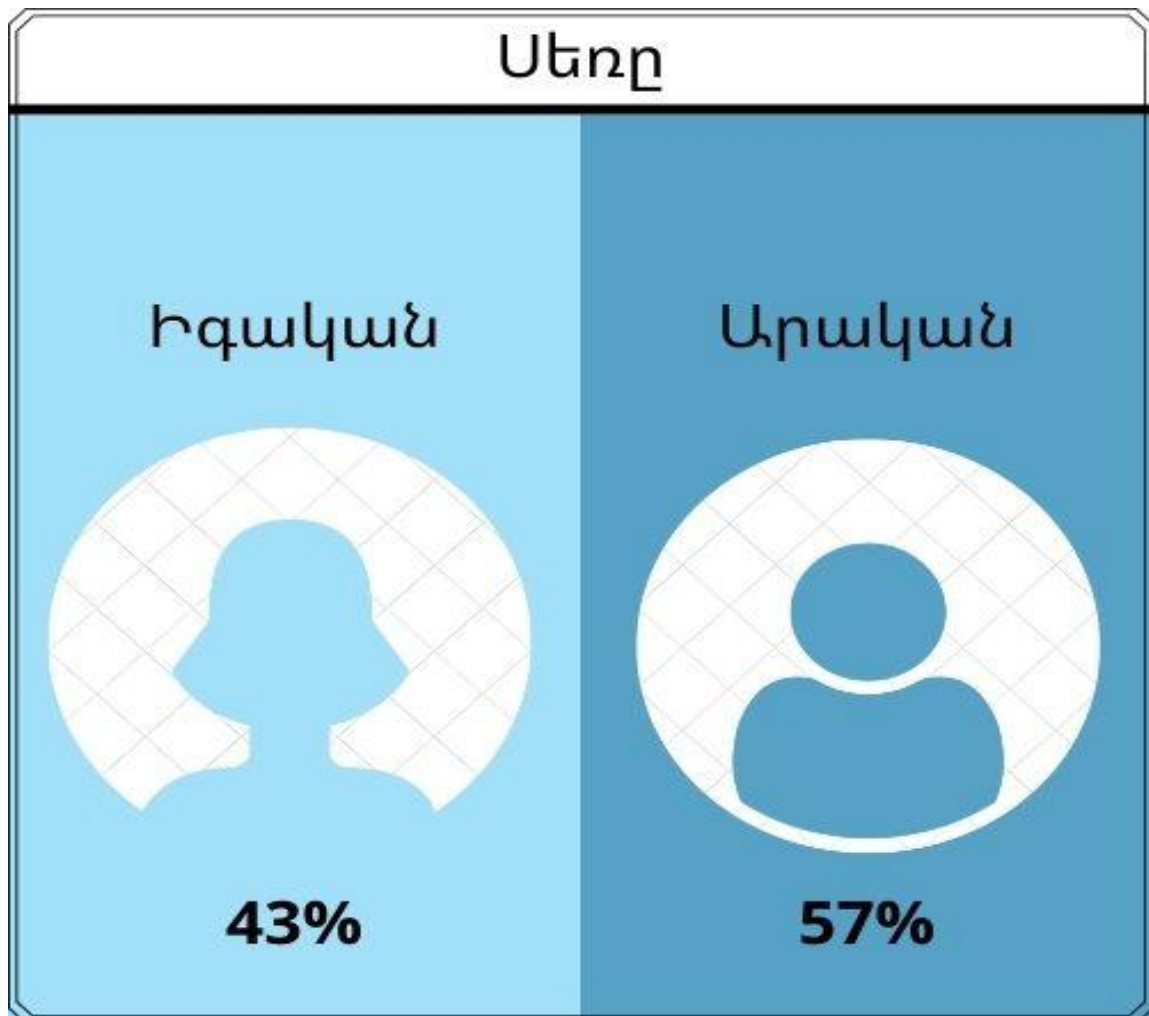
2.4. Հաշվետու տարում Աշխատակազմ մուտքագրված 377 դիմումներից 5%-ը ներկայացվել է ներկայացուցչի միջոցով, 87%-ը՝ անձամբ, 2%-ը՝ իրավաբանական անձանց միջոցով և 1%-ը մերձավոր ազգականի կողմից: ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից Պաշտպանի քննարկմանն է փոխանցվել ընդհանուր դիմումների քանակի 1%-ը, իսկ 4%-ի դեպքում Պաշտպանը սեփական նախաձեռնությամբ քննարկման ընթացակարգ է սկսել:

Պատկեր 4. Դիմում ներկայացնողը

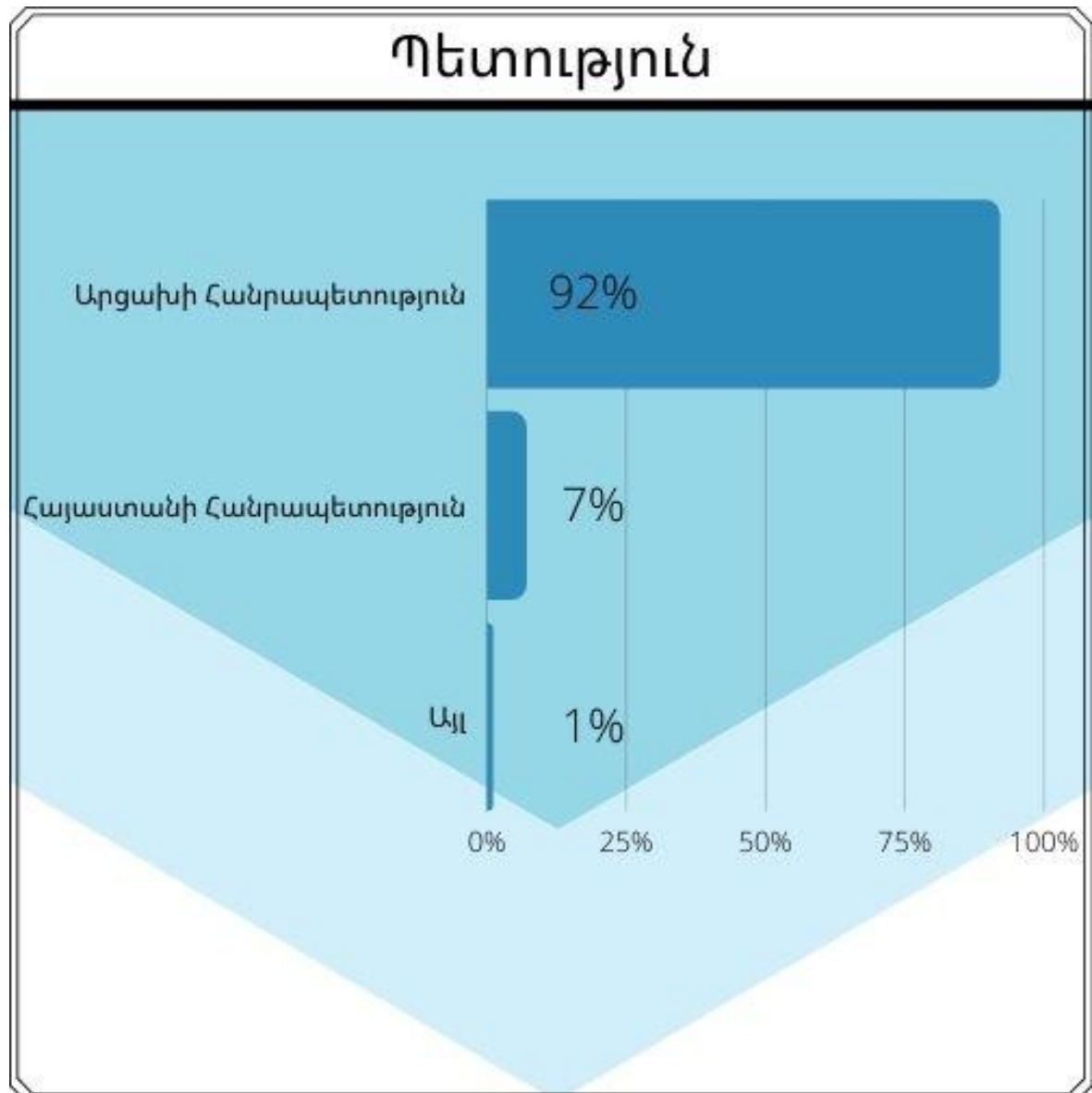
2.5. 2020 թվականի ընթացքում ստացված դիմումների 43%-ը ներկայացվել է իգական սեռի ներկայացուցիչների կողմից, իսկ 57%-ը՝ արական:

Պատկեր 5. Սեռը

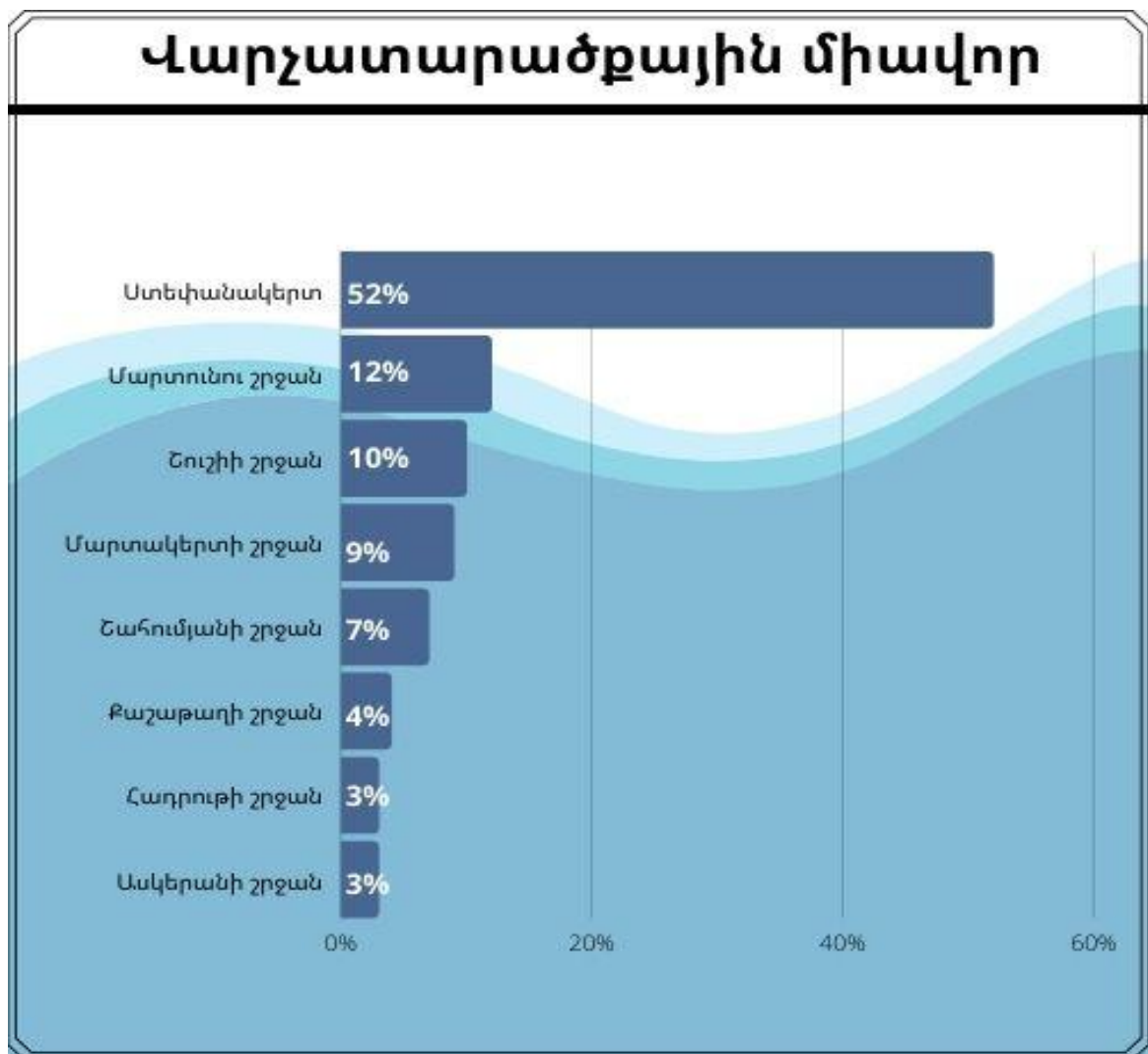
2.6. 2020 թվականի ընթացքում Պաշտպանը դիմումների 5%-ը ստացել է Արցախի Հանրապետության բնակիչներից, 7%-ը՝ Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվող անձանցից, իսկ 1%-ը՝ այլ երկրներից:

Պատկեր 6. Պետություն

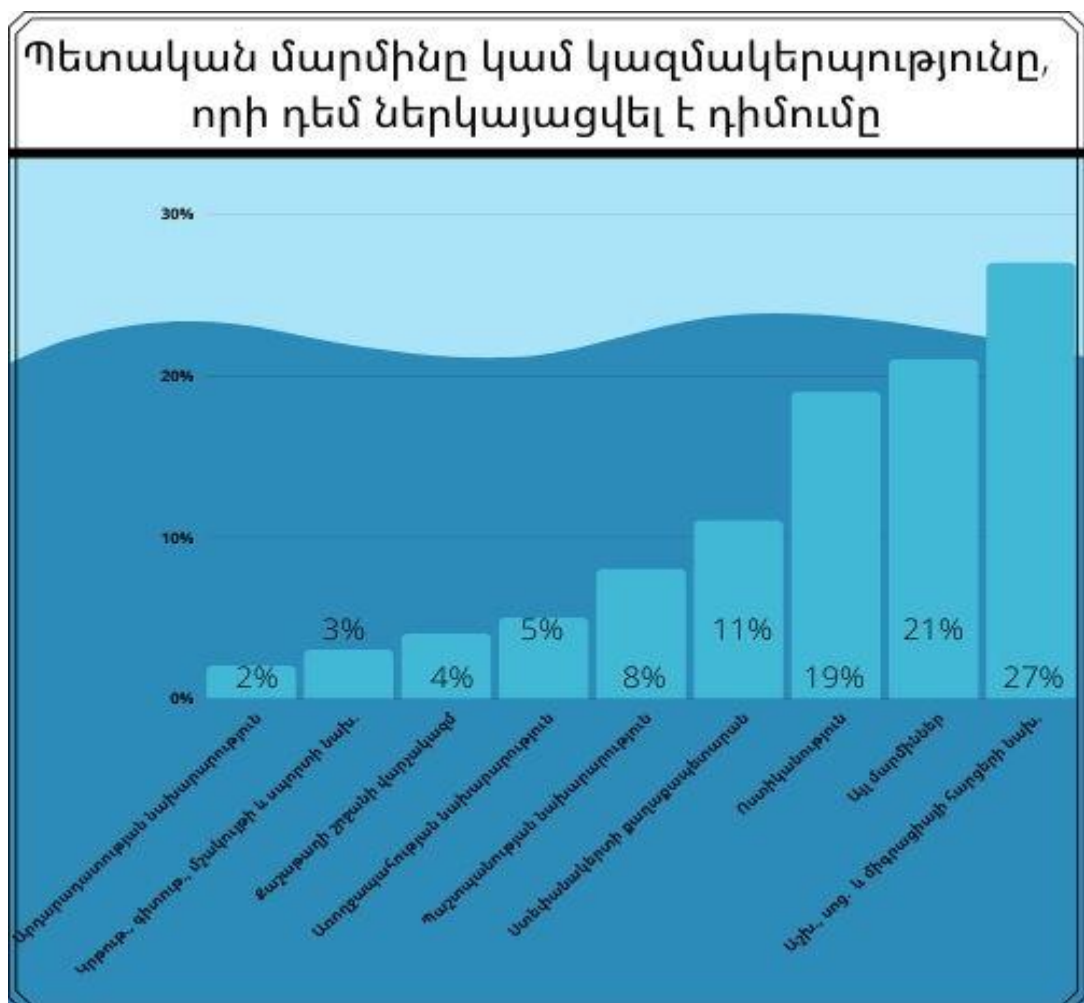
2.7. Տարվա ընթացքում Պաշտպանին դիմումներ են ներկայացվել ԱՀ բոլոր վարչատարածքային միավորներից: Գերակշիռ մաս են կազմել Ստեփանակերտ քաղաքից ստացված դիմումները (52%): Մայրաքաղաքին հաջորդել են Մարտունու (12%), Շուշիի (10%), Մարտակերտի (9%), Շահումյանի (7%), Քաշաթաղի (4%), Հադրութի (3%) և Ասկերանի (3%) շրջանները:

Պատկեր 7. Վարչատարածքային միավոր

2.8. Աշխատակազմ մուտքագրված դիմումներից 27%-ը ներկայացվել է ԱՀ աշխատանքի, սոցիալական և միգրացիայի նախարարության, 19%-ը՝ ԱՀ ոստիկանության, 11%-ը՝ Ստեփանակերտի քաղաքապետարանի, 8%-ը՝ Պաշտպանության նախարարության, 5%-ը՝ ԱՀ առողջապահության նախարարության, 4%-ը՝ Քաշաթաղի շրջանի վարչակազմի, 3%-ը՝ ԱՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարության և 2%-ը՝ ԱՀ արդարադատության նախարարության դեմ: Պատկերում ներկայացված «Այլ մարմիններ» -ի մեջ ներառվել են բոլոր մյուս պետական մարմինները (21%), որոնց դեմ ներկայացված դիմումները քիչ տոկոսային հարաբերակցություն են կազմել:

Պատկեր 8. Պետական մարմինը կամ կազմակերպությունը, որի դեմ ներկայացվել է դիմումը

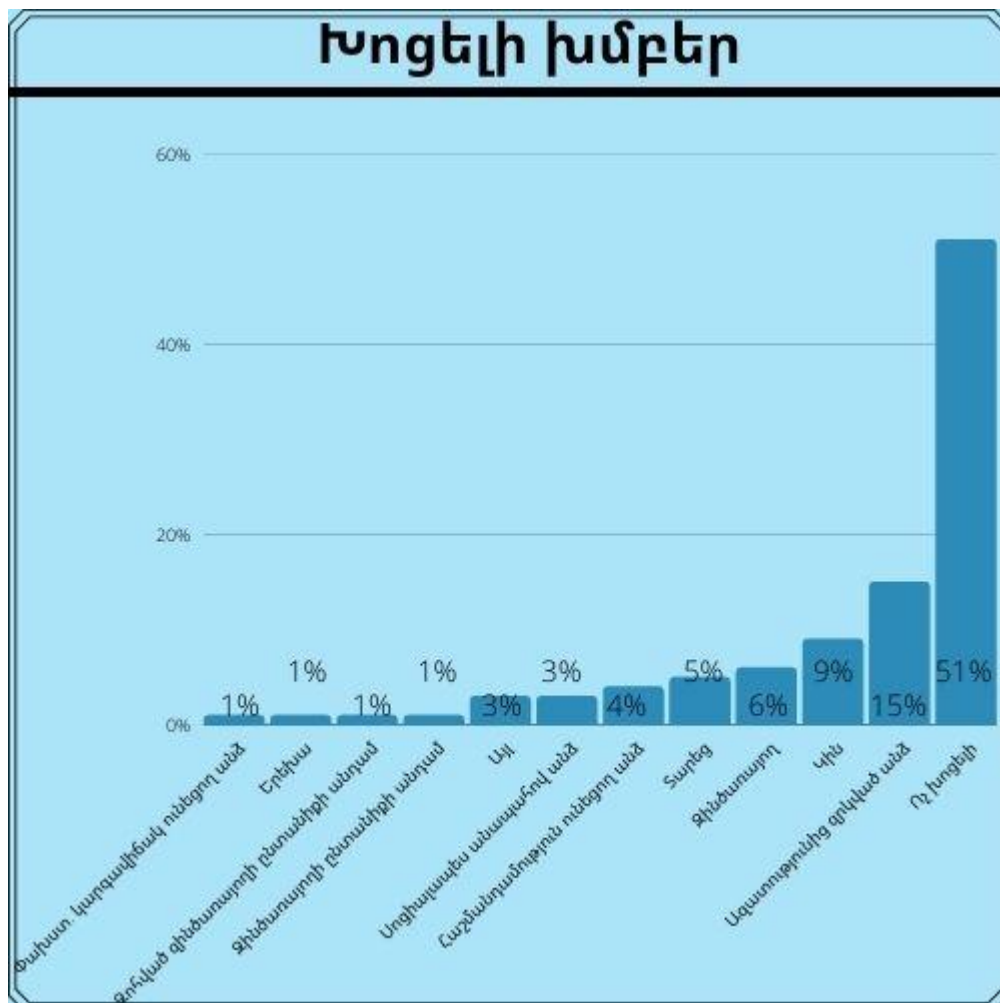
2.9. Դիմումների զգալի մասը առնչվել է սոցիալական ապահովության (29%), աշխատանքային (20%), սեփականության (12%), պատշաճ վարչարարության (10%) իրավունքներին: Բոլոր իրավունքներին մանրամասն անդրադարձ է կատարվում զեկույցի 4-րդ բաժնում:

Պատկեր 9. Իրավունքի տեսակ

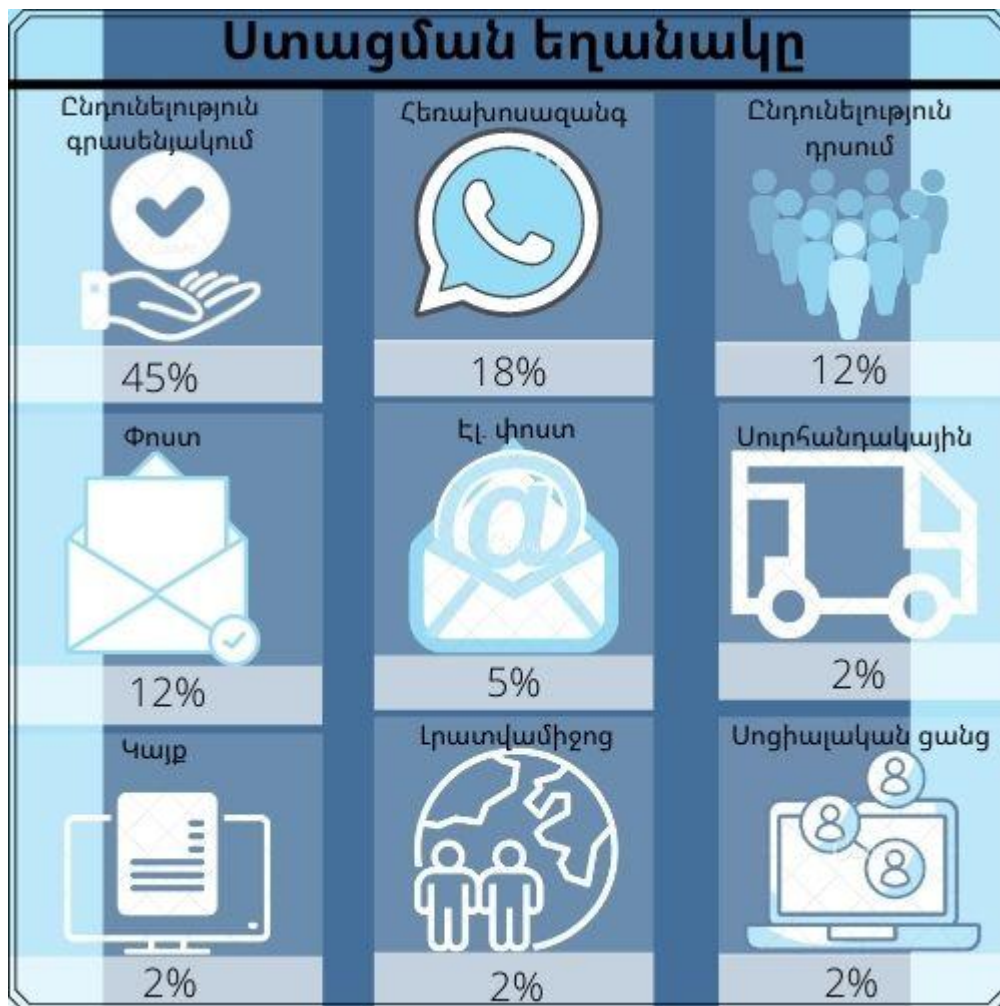
2.10. Հաշվետու տարվա ընթացքում Պաշտպանի ուշադրության կենտրոնում են եղել խոցելի խմբերի իրավունքները: Ոլորտին առնչվող դիմումները հիմնականում վերաբերել են ազատությունից զրկված անձանց, կանանց, զինծառայողների, տարեցների և սոցիալապես անապահով անձանց իրավունքներին:

Պատկեր 10. Խոցելի խմբեր

2.11. 2020 թվականի ընթացքում դիմումների գերակշիռ մասը Պաշտպանի աշխատակազմը ստացել է գրասենյակում ընդունելություն կազմակերպելու եղանակով (45%): Մեծ է նաև հեռախոսազանգի (18%), փոստի միջոցով (12%) և դրսում ստացված (12%) դիմումների քանակը:

Պատկեր 11. Ստացման եղանակը

Բաժին 3. Պաշտպանի գործունեությունը պատերազմական գործողությունների ընթացքում և դրանից հետո

3.1. 2020թ. սեպտեմբերի 27-ին ադրբեջանական զինված ուժերի կողմից սկսած լայնածավալ ագրեսիայի հետևանքով մարդու իրավունքների խախտումները փաստագրելու նպատակով ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանը նախաձեռնել է փաստահավաք առաքելություն¹², որի արդյունքները ներկայացված են Արցախի բնակչության նկատմամբ ադրբեջանական վայրագությունների վերաբերյալ հրապարակած միջանկյալ զեկույցներում^{13,14}, ինչը հրատապ ահազանգ էր միջազգային հանրությանը ու հատկապես միջազգային իրավապաշտպան համայնքին՝ Ադրբեջանի զինված ուժերի կողմից Արցախի Հանրապետությունում հարուցած մարդասիրական աղետի վերաբերյալ: Հաշվի առնելով քաղաքացիական բնակչության շրջանում մարդու իրավունքների լայնածավալ, դաժան, համակարգված և դիտավորյալ խախտումները՝ զեկույցները նպատակ են ունեցել և ունեն արհեստավարժ կերպով ներկայացնելու իրավիճակը և հորդորելու միջազգային իրավապաշտպան համայնքին դիտարկելու այն և արձագանքելու պատշաճ կերպով:

Բացի միջանկյալ զեկույցներից, Պաշտպանը հրապարակել է նաև երեխաների իրավունքների խախտման վերաբերյալ¹⁵, Շուշիի Ղազանչեցոց եկեղեցու դեմ ադրբեջանական հարձակումների վերաբերյալ¹⁶, քաղաքացիական անձանց

12. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական յուբոյան ալիք, հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=XA8rz2wRc38&list=PLBbo3o3kGIBaOxKCpSCLRxqvPQIna82eR> (մուտքը՝ 21.12.2020թ.):

13. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արցախի բնակչության նկատմամբ ադրբեջանական վայրագությունների վերաբերյալ զեկույց», 1 հոկտեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/722> (մուտքը՝ 05.01.2021թ.):

14. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «The updated edition of the second interim report on the Azerbaijani atrocities against the Artsakh population in September-October 2020», 18 հոկտեմբերի 2020թ., հղումը՝ (մուտքը՝ 05.01.2021թ.):

15. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Հատուկ զեկույց Արցախի (Լեռնային Ղարաբաղի) Հանրապետության դեմ Ադրբեջանի հարձակումներից տուժած երեխաների իրավունքների մասին» 19 նոյեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/766> (մուտքը՝ 21.12.2020թ.):

16. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Ad hoc public report on the Azerbaijani targeted attacks against the St. Holy Savior Ghazanchetsots Cathedral of Shushi, Artsakh (Nagorno Karabakh) as a warcrime and crime against humanity» 20 հոկտեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/740> (մուտքը՝ 21.12.2020թ.):

սպանության դեպքերի վերաբերյալ¹⁷, Արցախի Հանրապետության՝ Ադրբեջանի օկուպացիայի տակ հայտնված տարածքներում հայկական մշակութային ժառանգության նկատմամբ իրականացված վանդալիզմի և հայկական հուշարձաններին սպառնացող ոչնչացման վտանգի վերաբերյալ¹⁸ արտահերթ զեկույցները, ինչպես նաև ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ համատեղ՝ Ադրբեջանի կողմից լրագրողների թիրախավորման վերաբերյալ արտահերթ զեկույցը¹⁹, ադրբեջանական զինված ուժերի կողմից Արցախում հրկիզող, քիմիական տարրեր պարունակող (հնարավոր է՝ սպիտակ ֆոսֆոր) զանգվածային ոչնչացման զինատեսակ կիրառելու վերաբերյալ արտահերթ զեկույցը²⁰ և Ադրբեջանում կազմակերպված ատելության խոսքը և թշնամանքն էթնիկ հայերի նկատմամբ՝ որպես ադրբեջանական զինված ուժերի կողմից էթնիկ հիմքով խոշտանգումների և անմարդկային վերաբերմունքի արմատական պատճառների վերաբերյալ արտահերթ զեկույցը²¹:

3.2. Առանձնակի կարևորություն ունեն ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ համատեղ հրապարակված էթնիկ հայ գերիների ու զոհվածների մարմինների նկատմամբ ադրբեջանական զինված ուժերի վայրագությունների վերաբերյալ 6 փակ զեկույցները: Այդ փաստաթղթերում կոնկրետ ապացույցներով ցույց են տրվել բոլոր դաժանությունները, պատերազմական հանցագործությունները, որոնք

17. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Միջանկյալ զեկույց ադրբեջանական զինված ուժերի կողմից Արցախի քաղաքացիական անձանց սպանության դեպքերի վերաբերյալ», 22 դեկտեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/785> (մուտքը՝ 05.01.2021թ.):

18 ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «AD HOC PUBLIC REPORT THE ARMENIAN CULTURAL HERITAGE IN ARTSAXH (NAGORNO-KARABAKH): CASES OF VANDALISM AND AT RISK OF DESTRUCTION BY AZERBAIJAN», 26 հունվարի 2021թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/792>, (մուտքը՝ 15.03.2021թ.):

19. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Ad hoc public report on the Azerbaijani attacks on journalists covering hostilities in Artsakh (Nagorno-Karabakh)», 18 դեկտեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/783> (մուտքը՝ 21.12.2020թ.):

20. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Ad hoc public report on the use of incendiary ammunition of mass destruction (incendiary weapon) against civilian objects of Artsakh (Nagorno-Karabakh) by the Azerbaijani armed forces», 7 նոյեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/761> (մուտքը՝ 21.12.2020թ.):

21. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Ad hoc public report organized hate speech and animosity towards ethnic armenians in azerbaijan as root causes of ethnicallybased torture and inhuman treatment by azerbaijani armed forces», 7 դեկտեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/780> (մուտքը՝ 21.12.2020թ.):

կատարվել են ադրբեջանական զինված ուժերի կողմից: Ձեկույցները ապացույցների ու վերլուծությունների ժողովածուներ են, որոնք հաստատում են Արցախում ահաբեկչական մեթոդներով էթնիկ զտումների և ցեղասպանության ադրբեջանական քաղաքականության իրողությունը: Հաշվի առնելով ադրբեջանական դաժանությունների ու խոշտանգումների աստիճանը՝ փակ զեկույցները հրապարակման ենթակա չեն: Դրանք ամբողջական բովանդակությամբ ներկայացվում են միջազգային մարմիններին, ինչպես նաև Արցախի ու Հայաստանի Հանրապետությունների այն պետական մարմիններին, որոնք ունեն նման հարցերով կարևոր գործառույթներ:

3.3. Ամփոփման փուլում են հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների խախտումների վերաբերյալ արտահերթ և Արցախի բնակչության նկատմամբ Ադրբեջանի վայրագությունների վերաբերյալ երրորդ միջանկյալ զեկույցները:

3.4. Եթե մինչև պատերազմական գործողությունները Պաշտպանի մշտադիտարկման գործառույթն իրականացվել է անխոչընդոտ, ապա պատերազմի ընթացքում հնարավոր չէր այն նույնությամբ իրականացնել, սակայն այդ ընթացքում ծագած բազմաթիվ խնդիրների լուծմանը Պաշտպանի աշխատակազմը նպաստել է իր անխափան աշխատանքով՝ թե՛ Ստեփանակերտում, թե՛ Երևանում: Նոյեմբերի 9-ին հայտարարված զինադադարից հետո Պաշտպանը շարունակել է իր գործունեությունը, մասնավորապես, հետևյալ ուղղություններով՝

- Մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ու վերականգնումը հետպատերազմյան ժամանակահատվածում,
- Գերիների և անհայտ կորածների վերաբերյալ տվյալների թարմացում և փոխանցում համապատասխան մարմիններին,
- Սոցիալական խնդիրների լուծման հնարավորությունների փնտրում,
- Փաստահավաք առաքելության շարունակում ադրբեջանական զինված ուժերի կատարած հանցագործությունների վերաբերյալ:

Բաժին 4. Պաշտպանի գործունեությունը՝ ըստ մարդու իրավունքների առանձին ոլորտների

4.1. Անձնական ազատության իրավունք

4.1.1. Մարդու իրավունքների համակարգում առանձնահատուկ նշանակություն ունեցող իրավունքներից կարևորվում է անձնական ազատության իրավունքը:

Քննարկվող իրավունքի կարևորությունը ընդգծվում է ԱՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով, որի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության իրավունք:

Այս հարցում անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն, որ անհատի ազատությունը չի կարող լինել բացարձակ, քանի որ անսահմանափակ ազատությունը կարող է հանգեցնել ոմանց կողմից բռնությունների (ֆիզիկական, հոգեբանական) դրսևորումների, մինչդեռ ազատությունը հավասարապես պատկանում է ցանկացած անձի: Այս իրավունքը պետությունը պարտավոր է պաշտպանել՝ սահմանելով անհատի ազատության սահմանները: Դրա հետ կապված նույն հոդվածը սահմանում է նաև, որ ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան ԱՀ Սահմանադրությամբ սահմանված դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով: Այլ դեպքերի հետ միասին ԱՀ Սահմանադրությունը սահմանում է հանրության համար վտանգավոր վարակիչ հիվանդությունների տարածումը, ինչպես նաև հոգեկան խանգարում ունեցող, հարբեցող կամ թմրամոլ անձանցից բխող վտանգը կանխելու նպատակը:

Դրա հիմքում է նաև մարդու հոգեկան առողջությունը՝ մարդու անօտարելի և անփոխանցելի ոչ նյութական բարիքը, որը ներառում է շրջակա միջավայրի համապատասխան ընկալումը, որոշումներ կայացնելու ու իրագործելու ունակությունը, կայուն հուզականության դրսևորումը և պահպանումը:²² Եվ համաձայն ԼՂՀ «Հոգեբուժական օգնության մասին» օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ հոգեկան խանգարումներով տառապող անձանց հոգեբուժական օգնությունը

²² ԱՀ արդարադատության նախարարության իրավական տեղեկատվական համակարգ, «Հոգեբուժական օգնության մասին» ԼՂՀ օրենք, հղումը՝ <http://arlexis.am/DocumentView.aspx?DocID=1785> (մուտքը՝ 30.03.2021թ.):

երաշխավորվում է օրենքի, մարդասիրության և մարդու իրավունքների պաշտպանության սկզբունքների հիման վրա:

4.1.2. Հաշվետու տարում քննարկվող իրավունքի հետ կապված Պաշտպանը ստացել է մեկ դիմում:

ԱՀ Ստեփանակերտ քաղաքի բնակիչը ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ Ստեփանակերտ քաղաքի մի խումբ բնակիչներ ս. թ. հունիսի 30-ին գրավոր դիմում են ներկայացրել ԱՀ նախագահին, ԱՀ ոստիկանության պետին և Ստեփանակերտի քաղաքապետին՝ կապված հարևան հասցեի բնակիչների անկառավարելի վարքի և արարքների հետ, սակայն գրավոր պատասխան չեն ստացել: Դիմումատուն հայտնել է նաև, որ հերթական վիճաբանության պատճառով հրավիրված ոստիկանների ենթադրյալ միջամտությամբ պատուհաս դարձած ընտանիքի որդուն և դստերը տարել են հոգեթմրաբանական դիսպանսեր: Սակայն որոշ ժամանակ անց վերջիններս վերադարձել են տուն, և իր ընտանիքի անդամների, ինչպես նաև բոլոր հարևանների հոգեկան տառապանքները վերսկսվել են: Անձը, դիմելով Պաշտպանին, խնդրել է նրա միջամտությունը պետական լիազոր մարմինների կողմից իրենց իրավունքների պաշտպանությունը և անվտանգությունը ապահովելու հարցում:

Ելնելով դիմումատուի սահմանադրական իրավունքների, բնականոն կենսապայմանների ապահովման նկատառումներից՝ Պաշտպանը մատնանշել է ենթադրյալ վտանգ ներկայացնող հարևան հասցեի բնակիչներին ՊԲ-ի կողմից հատկացված բնակարանը համարժեք առանձնատնով փոխարինելու տարբերակը:

Արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ, ԱՀ ոստիկանության ձեռնարկած միջոցների շնորհիվ դիմումատուի և հարևանների բնականոն կյանքը մեծամասամբ կարգավորվել է և հարցը դրական լուծում է ստացել:

4.2. Ազատ տեղաշարժի իրավունք

4.2.1. ԱՀ Սահմանադրության 40-րդ հոդվածի համաձայն՝ Արցախի Հանրապետության տարածքում օրինական հիմքերով գտնվող յուրաքանչյուր ոք ունի ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք: Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով: Քաղաքացու՝ Արցախի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ:

4.2.2. Հաշվետու տարում Աշխատակազմը ստացել է ոլորտին առնչվող 12 դիմում: Բողոքները հիմնականում վերաբերել են քաղաքացիության, անձնագիր ստանալու, ինչպես նաև մի վայրի հաշվառումից հանվելու և մեկ այլ վայրում վերահաշվառվելու հարցերին:

Քաղաքացիության և անձնագիր ստանալու վերաբերյալ դիմումների դեպքում սերտ համագործակցություն է իրականացվել ԱՀ ոստիկանության անձնագրերի և վիզաների վարչության հետ, որի շրջանակներում դիմումներում ներկայացվող հարցերի հիմնական մասը լուծում է ստացել, իսկ մի շարք դեպքերում քաղաքացիներին տրամադրվել է անհրաժեշտ խորհրդատվություն:

4.2.3. Դիմումատուն, Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ ՀՀ-ից իր սեփական մարդատար մեքենայով ապրանքներ բերելու նպատակով ՀՀ մեկնելու թույլտվություն ստանալու համար դիմել է ԱՀ պարետին, սակայն ստացել է մերժում: Գործող կարգի համաձայն՝ մարդատար մեքենաները ընդգրկված չէին թույլտվության ենթակա մեքենաների ցանկում:

Պաշտպանը վերոգրյալ հարցը քննարկել է ԱՀ պարետի հետ, ինչի արդյունքում պայմանավորվածություն է ձեռք բերվել սահմանված ընթացակարգերի սահմաններում թույլտվություն տրամադրելու հարցում, ինչպես նաև մարդատար մեքենաները ընդգրկվել են թույլտվության ենթակա մեքենաների ցանկում:

4.2.4. Մեկ այլ գործով, դիմումատուն հայտնել է, որ, գտնվելով ԱՀ տարածքում և լինելով ազգությամբ հայ, ցանկություն ունի հրաժարվել ՌԴ քաղաքացիությունից և ստանալ ԱՀ հաշվառում, սակայն, լինելով անկողնային հիվանդ, հնարավորություն չունի մեկնել ՌԴ:

Պաշտպանի հանձնարարությամբ՝ հեռախոսազանգի միջոցով, հարցը քննարկվել է ԱՀ և ՀՀ անձնագրային և վիզաների վարչությունների հետ և քննարկման արդյունքներով դիմումատուին պարզաբանվել է, որ կարող է ընդունել ՀՀ քաղաքացիություն, որից հետո հաշվառվել ԱՀ-ում:

4.2.5. Դիմումատուն հայտնել է, որ հաշվառված է ԱՀ Շահումյանի շրջանի Ծար համայնքում, բայց արդեն 10 տարի է ինչ մշտապես բնակվում է ՀՀ-ում: Քաղաքացին դիմել է ԱՀ պաշտպանության նախարարին՝ հաշվառումից հանելու և մշտական բնակության վայրում հաշվառվելու խնդրանքով, սակայն հարցին լուծում չի տրվել:

Պաշտպանի միջամտությամբ բավարարվել է դիմումատուի ողջամիտ պահանջը. նրան հանել են ԱՀ-ի հաշվառումից և հաշվառել ՀՀ-ում:

4.2.6. Դիմումատուն, դիմելով Պաշտպանին, հայտնել է, որ բժշկի ցուցումով քաղաք Երևան մեկնելու համար դիմել է ԱՀ պարետատուն, որտեղից ստացել է ԱՀ սահմանը հատելու թույլտվություն, սակայն իր երկու անչափահաս երեխաներին թույլ չեն տվել իր հետ մեկնել ՀՀ:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ ամրագրված երեխաների ընտանիքում ապրելու լավագույն շահը, Պաշտպանը հեռախոսազրույց է ունեցել ԱՀ պարետատան հետ, պարզաբանել գործող օրենսդրությունը, ինչի արդյունքում դիմումատուին տրամադրվել է երեխաներին ՀՀ տանելու թույլտվություն:

4.3. Ընտրական իրավունք

4.3.1. Մարդու հիմնարար իրավունքներից մեկն ընտրական իրավունքն է: Այդ իրավունքի իրացման միջոցով մարդը հնարավորություն է ստանում ընտրելու և ընտրվելու, ինչպես նաև անմիջականորեն կամ ընտրված ներկայացուցչի միջոցով հանրային կառավարմանը մասնակցելու: Ընտրական իրավունքն իր արտացոլումն է գտել թե՛ ներպետական, թե՛ միջազգային մի շարք փաստաթղթերում, ինչպիսիք են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը (հոդված 21), Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի (հոդված 25) և այլն:

Ընտրական իրավունքն ամրագրված է ԱՀ Սահմանադրությամբ, որի 2-րդ հոդվածով սահմանվում է Ժողովրդի՝ իր իշխանությունն ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով իրականացնելու իրավունքը: ԱՀ Սահմանադրության 48-րդ հոդվածն իր հերթին նախատեսում է ընտրական և հանրաքվեին մասնակցելու իրավունքը: Ընտրական իրավունքի իրացման կանոնակարգումները տրված են ընտրական օրենսգրքով:

4.3.2. Հաշվետու տարում Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմն արտակարգ ռեժիմով հետևել է 2020թ. մարտի 31-ին և ապրիլի 14-ին տեղի ունեցած համապետական ընտրությունների նախընտրական քարոզչության, քվեարկության և արդյունքների ամփոփման ողջ գործընթացին²³:

Պաշտպանը նախընտրական քարոզչության փուլում դիտարկել է հավաքների ընթացքում դրանց մասնակիցների իրավունքների պաշտպանությանը վերաբերող ընթացակարգերն ու պայմանները՝ արագ արձագանքելով մարդու իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ պետական մարմինների կողմից միջամտության մասին ահազանգերին:

23. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Մարդու իրավունքների պաշտպանի հայտարարությունը ԱՀ համապետական ընտրությունների վերաբերյալ», 3 ապրիլի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/418?fbclid=IwAR3quTeXmr-3OJztLOi-uNvSmlFtZZ0oD3Lzyg23g3scEQkzhl-21UD5yjY> (մուտքը՝ 17.12.2020թ.):

Աշխատակազմի աշխատակիցները քվեարկությանը հետևել են ուղիղ եթերով, լրատվամիջոցներով և դիտորդական խմբերի հետ կապ պահելով՝ ընտրական գործընթացների մասնակիցների սահմանադրական իրավունքների ապահովման ընթացքն ուղղակիորեն վերահսկելու համար: Պաշտպանի աշխատակազմը նաև մշտադիտարկման է ենթարկել լրատվամիջոցներն ու սոցիալական ցանցերը՝ արձանագրելով ու վերլուծելով ընտրություններին առնչվող ավելի քան 1500 հրապարակում:

4.3.3. Մի շարք դեպքերով Պաշտպանը սեփական նախաձեռնությամբ քննարկման ընթացակարգ է սկսել՝ հանդես գալով հրապարակային հայտարարություններով ու պարզաբանումներ պահանջելով պետական լիազոր մարմիններից: Պաշտպանը 18 հաղորդում է ներկայացրել ԱՀ գլխավոր դատախազություն, որոնցից մի մասի առթիվ քրեական վարույթներ են սկսվել:

4.3.4. Հաշվետու տարում Պաշտպանը ստացել է ոլորտին առնչվող 23 դիմում: ԱՀ Ստեփանակերտ քաղաքի բնակիչը Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ 2020 թվականին համապետական ընտրություններին կուսակցության ընտրական ցուցակում որպես ԱՀ ԱԺ պատգամավորի թեկնածու ընդգրկվելու համար ԱՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված վերջին 5 տարում միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսանալու և վերջին 5 տարում Արցախի Հանրապետությունում մշտապես բնակվելու մասին տեղեկանք ստանալու նպատակով դիմել է ԱՀ Ստեփանակերտ քաղաքի ոստիկանության անձնագրային և վիզաների վարչություն, որը այն տրամադրելով մի քանի օր անց հետ է պահանջել՝ վերջին 5 տարվա ընթացքում 8 ամիս և 17 օր ԱՀ-ից բացակայելու պատճառաբանությամբ:

Դիմումի ուսումնասիրության ընթացքում Պաշտպանը, արձանագրելով, որ ԱՀ ընտրական օրենսգիրքը ուղակիորեն չի կարգավորում նշված հարաբերությունները, և համադրելով իրավահարաբերությունների կանոնակարգմանը առնչվող ԱՀ Սահմանադրության և ԱՀ քաղաքացիական օրենսգրքի որոշ դրույթներ, հանգել է այն հետևության, որ վերջին 5 տարվա ընթացքում 8 ամիս և 17 օր ԱՀ-ից բացակայելը չի կարող հանդիսանալ տեղեկանք չտրամադրելու հիմք: Պաշտպանը

հարցը քննարկել է լիազոր մարմնի հետ և պարզաբանել նրա գործողության անիրավաչափությունը, որի արդյունքում դիմումատուին տրամադրվել է համապատասխան տեղեկանքը:

4.4. Պատշաճ վարչարարության իրավունք

4.4.1. Պատշաճ վարչարարության իրավունքը ամրագրված է ԱՀ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ յուրաքանչյուր ոք ունի վարչական մարմինների կողմից իրեն առնչվող գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության ապահովման իրավունք: Իսկ ԱՀ Սահմանադրության 51-րդ հոդվածը երաշխավորում է յուրաքանչյուր անձի՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունքը:

4.4.2. Հաշվետու տարում Մարդու իրավունքների պաշտպանը ստացել է ոլորտին առնչվող 38 դիմում, որոնք հիմնականում վերաբերել են քաղաքացիների դիմումներին գրավոր պատասխան տալու օրենսդրական ժամկետը չպահպանելուն, պետական մարմինների կողմից քաղաքացիների դիմումները չընդունելուն, պաշտոնատար անձանց կողմից քաղաքացիների նկատմամբ ոչ պատշաճ վերաբերմունքի դրսևորմանը, նրանց կողմից իրենց իրավունքների ոչ հստակ պարզաբանմանը, ինչպես նաև մի շարք այլ հարցերի:

4.4.3. Անձը Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ տեղեկություն ստանալու նպատակով՝ հարցում է կատարել ԱՀ պետական նախարարին, սակայն օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում չի ստացել իր հարցման պատասխանը:

Դիմումի քննարկման արդյունքում Պաշտպանն արձանագրել է հետևյալը՝

- ԱՀ Սահմանադրության 51-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք:
- «Տեղեկատվության ազատության մասին» ԼՂՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի

համաձայն՝ յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի ծանոթանալու իր փնտրած տեղեկությանը և (կամ) դա ստանալու նպատակով օրենքով սահմանված կարգով հարցմամբ դիմելու տեղեկատվություն տնօրինողին և ստանալու այդ տեղեկությունը:

- Ինչպես նաև նույն օրենքի 9-րդ հոդվածի 10-րդ կետի համաձայն՝ եթե տեղեկատվություն տնօրինողը չունի փնտրվող տեղեկությունը, կամ դրա տրամադրումն իր լիազորությունների շրջանակից դուրս է, ապա նա տվյալ գրավոր հարցումն ստանալուց հետո՝ 5-օրյա ժամկետում, պարտավոր է այդ մասին գրավոր տեղեկացնել դիմողին, իսկ հնարավորության դեպքում նրան տրամադրել նաև այդ տեղեկատվությունը տնօրինողի (այդ թվում՝ արխիվի) գտնվելու վայրը, որն ունի փնտրվող տեղեկությունը:

Արդյունքում, Պաշտպանի միջամտությամբ, դիմումատուին տրամադրվել են անհրաժեշտ տեղեկությունները:

4.4.4. Մեկ այլ դեպքով՝ անձը, դիմելով Պաշտպանին, հայտնել է, որ փաստացի բնակության հասցեն տարբերվում է գրանցման հասցեից, այնինչ քաղաքապետարանի կողմից տրված գրանցման թերթիկում նշված է ընդհանրապես մեկ այլ հասցե: Դիմումատուն նշել է նաև, որ իրենց՝ փաստացի բնակության հասցեից հանել են բնակարանը կապիտալ վերանորոգելու պատրվակով, ինչի արդյունքում բնակարանը տվել են այլ ընտանիքի:

Արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ, դիմումատուին տրամադրվել է մեկ այլ բնակարան, իսկ գրանցման թերթիկում կատարվել են համապատասխան փոփոխություններ:

4.4.5. Քաղաքացին, դիմելով Պաշտպանին՝ հայտնել է, որ ԱՀ ոստիկանության ճանապարհային ոստիկանության տեսուչի կողմից կանգնեցվել է իր վարած տրանսպորտային միջոցը և իրեն ենթարկել վարչական պատասխանատվության: Ըստ դիմումատուի՝ տեսուչի կողմից կազմված վարչական իրավախախտման գործով որոշման մեջ որպես հիմք է նշվել վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 123.4 հոդվածի 2-րդ մասը («2. Ուժի մեջ գտնվող տեխնիկական

զննության կտրոնը տրանսպորտային միջոցի՝ օրենսդրությամբ սահմանված տեղում չփակցված վիճակով տրանսպորտային միջոց վարելը»), և տուգանքի չափը կազմել է 20.000 ՀՀ դրամ:

Դիմումատուի պնդմամբ, նշված հոդվածի պահանջը չի տարածվում իր վրա, քանի որ ինքը ուժի մեջ գտնվող տեխզննման կտրոն չի ունեցել մի պարզ պատճառով, որ տեխզննում չի անցկացրել ընդհանրապես: Իսկ «Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ԱՀ օրենքի 21-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ եթե նույն օրենքի 19-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված տրանսպորտային միջոցն օրենքով սահմանված ժամկետում չի անցել տեխնիկական զննություն, կամ սահմանված կարգով փակցված չէ տվյալ տարվա տեխնիկական զննության կտրոնը, ապա ճանապարհային երթևեկության անվտանգությունն ապահովող ոստիկանության ծառայողը պարտավոր է արձանագրել խախտումը և նույն հոդվածով սահմանված կարգով հանել տրանսպորտային միջոցի հաշվառման համարանիշները, բացառությամբ այն դեպքի, երբ տեխնիկական զննության կամ հաշվառման կտրոնը գտնվում է վարորդի մոտ, որից հետո վարորդին տրվում է 10-օրյա ժամկետով ժամանակավոր համարանիշ:

Պաշտպանի գրության և պարզաբանումների հիման վրա քննարկվել է քաղաքացու նկատմամբ կազմված վարչական իրավախախտման գործով որոշումը, որն ընդունվել էր օրենքի սխալ մեկնաբանման հետևանքով, ինչի արդյունքում այն ճանաչվել է անվավեր:

4.4.6. Հաշվետու տարում Աշխատակազմը արձանագրել է նաև նմանատիկ այլ դեպքեր, որոնք ևս լուծում են ստացել Պաշտպանի միջամտությամբ:

Մեկ այլ դիմումով քաղաքացին հայտնել է, որ Ստեփանակերտի քաղաքապետարանի համապատասխան բաժինը, դիմումատուի բակում ավտոտնակի վրա կառուցվելիք 2-րդ հարկի համար նույն շենքի բնակչին բնակարանի կոյուղագիծ և ջրագիծ անցկացնելու համար անօրինական տվել է քանդման թույլտվություն՝ առանց ստանալու մնացած հարևանների համաձայնությունը: Վերոգրյալի կապակցությամբ կատարված հարցումների և պարզաբանումների արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ, հարցը դրական լուծում է ստացել:

4.4.7. Ստեփանակերտ քաղաքի բնակիչների կողմից բնակության վայրից տեղեկանք ստանալու գործընթացում տարիներ ի վեր արհեստական խոչընդոտներ էին ստեղծվում Ստեփանակերտի քաղաքապետարանի ենթակայությամբ գործող «Բնակարանային շահագործման տնտեսություն» ՓԲ ընկերության և «Ստեփանակերտի համայնքային ծառայություն» ՓԲ ընկերության կողմից: Մասնավորապես, որպես բնակության վայրից տեղեկանք տրամադրելու նախապայման առաջ էր քաշվում գույքահարկի, աղբահանության և մատակարարված ջրի վճարների գծով պարտքեր չունենալու հանգամանքը: Որպես հետևանք, այն բնակիչներին, ովքեր ունեին գույքահարկի, աղբահանության և մատակարարված ջրի վճարների գծով պարտքեր, լիազոր մարմինը ուղղակի հրաժարվում էր տրամադրել բնակության վայրից տեղեկանք: Այսինքն՝ այդ ոչ իրավաչափ պահանջն օգտագործվում էր որպես լծակ գույքահարկի, աղբահանության և մատակարարված ջրի վճարների հավաքագրումն ապահովելու համար և դիմողներին բանավոր հենց այդ պարզաբանումն էին ներկայացնում:

Ընդ որում, ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի 2019թ. գործունեության, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին տարեկան հաղորդման մեջ նշված էր նման խնդրի մասին և ըստ հաղորդման, ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի միջամտության արդյունքում այն քաղաքացիների մասով, ովքեր դիմել էին հիշյալ հարցով, խնդիրը լուծում է ստացել: Պետք է արձանագրել, որ հիշյալ խնդիրն առայսօր առկա է և լուծումները եղել են դրվագային:

4.4.8. «Բնակարանային շահագործման տնտեսություն» ՓԲ ընկերությունը և «Ստեփանակերտի համայնքային ծառայություն» ՓԲ ընկերությունը շարունակում են աշխատել նույն գործելաոճով և տեղեկանք տրամադրելու դիմաց ոչ իրավաչափ պահանջ են դնում բնակիչների առջև, մասնավորապես պահանջում են ապացուցել, որ գույքահարկի, աղբահանության և մատակարարված ջրի վճարների մասով պարտավորություններ չունեն:

Վերոգրյալի կապակցությամբ Պաշտպանը արձանագրում է.

- ԱՀ Սահմանադրության 39-րդ հոդվածի համաձայն՝ ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով:
- «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ԱՂՀ օրենքի 42-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական մարմինն իրավունք չունի պահանջել ներկայացնելու այնպիսի փաստաթղթեր կամ դրանց նոտարական կամ այլ կարգով վավերացված պատճեններ, որոնց ներկայացնելը կամ համապատասխան վավերացմամբ ներկայացնելը նախատեսված չէ օրենքով:
- «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ԱՂՀ օրենքի 33-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Համայնքի ղեկավարը քաղաքացիների և տնտեսավարող սուբյեկտների իրավունքների պաշտպանության բնագավառում իրականացնում է հետևյալ պարտադիր լիազորությունները.

1) իր իրավասության շրջանակում միջոցներ է ձեռնարկում պաշտպանելու համայնքի բնակիչների ու տնտեսավարող սուբյեկտների իրավունքները և օրինական շահերը.(....)»:

Ելնելով վերոգրյալներից և նկատի ունենալով, որ «Բնակարանային շահագործման տնտեսություն» ՓԲ ընկերության և «Ստեփանակերտի համայնքային ծառայություն» ՓԲ ընկերության հիմնադիրը հանդիսանում է Ստեփանակերտի քաղաքապետարանը, ուստի Պաշտպանը առաջարկել է միջոցներ ձեռնարկել, որպեսզի հիշյալ ընկերությունների աշխատակիցների կողմից քաղաքացիներին տեղեկանքների տրամադրման գործընթացը կազմակերպվի բացառապես ոլորտը կարգավորող նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջների շրջանակներում և բացառել բնակիչներին ոչ իրավաչափ պահանջներ ներկայացնելու արատավոր գործելաոճը:

4.5. Սեփականության իրավունք

4.5.1. Սեփականության իրավունքը որպես ժողովրդավարական, սոցիալական և իրավական պետության պայմաններում անձի իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորման բնութագրիչ, միաժամանակ նաև՝ որպես մասնավոր և հանրային իրավահարաբերությունների կարգավորման կառուցակարգ ունի սահմանադրաիրավական կարևոր նշանակություն: Այն միջազգային իրավական ամրագրում է ստացել Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում (հոդված 17-րդ), Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրությունում, որի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ ունի իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի զրկել իր գույքից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա կատարվում է ի շահ հանրության և այն պայմաններով, որոնք նախատեսված են օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով: Միաժամանակ, հիշյալ արձանագրության 1-ին հոդվածի 2-րդ մասն արտոնում է օրենքով նախատեսել այնպիսի իրավակարգավորումներ, որպիսիք պայմանավորված են հանրային շահերով կամ անհրաժեշտ են հարկերի, տուրքերի կամ տուգանքների վճարումն ապահովելու համար: Վերոհիշյալ իրավապայմանները ելակետային նշանակություն ունեն ներպետական իրավահամակարգում սեփականության իրավունքի օրենսդրական կանոնակարգման համար: Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ Արցախի Հանրապետությունում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը: Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ և 6-րդ մասերի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք, այդ իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության նպատակով, ոչ ոք չի կարող զրկվել սեփականությունից, բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով սահմանված դեպքերի, հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումն

իրականացվում է օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով՝ միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ:

4.5.2. Հաշվետու տարում Պաշտպանը ստացել է ոլորտին առնչվող 45 դիմում:

Պաշտպանին ուղղված բողոքներում շարունակել են մեծ կշիռ ունենալ վերաբնակեցման ծրագրով, ինչպես նաև զինծառայողներին բնակելի տուն կամ բնակարան հատկացնելուն, նախնական համարժեք փոխհատուցմանը, տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կառուցապատման կամ վարձակալության իրավունքով հողատարածքների տրամադրմանն ու մի շարք այլ հարցերը:

Վերաբնակեցման ծրագրի շրջանակներում սեփականության իրավունքի իրացման հետ կապված, մասնավորապես վերաբնակեցված բնակավայրերում բազմաթիվ դեպքեր կային, երբ փաստացի վերաբնակչի հետ վերաբնակեցման / նատուրալիզացիայի մասին/ պայմանագիր չի կնքվել, անգամ, երբ բնակվում են 25-ից ավելի տարի, և պետության կողմից տրամադրված բնակելի տունը 10 տարի տիրապետելուց հետո նրա մոտ առաջացել է սեփականության իրավունքի իրավաչափ ակնկալիք: Խնդրի լուծման համար կառավարությունը քայլեր էր ձեռնարկել, մեխանիզմներ մշակել, սակայն դրանք դեռ կյանքի չէին կոչվել 2020թ.-ին:

Նշված և մի շարք այլ խնդիրներ վերաբնակեցման ծրագրում հաճախակիորեն հանգեցրել են մարդու իրավունքների (հատկապես սեփականության իրավունքի) շարունակական խախտումների: Ուստի, կարևոր է, որ այդ բոլոր խնդիրները խորությամբ ուսումնասիրվեն և համակարգային լուծումներ տրվեն՝ նամանավանդ հաշվի առնելով, որ պատերազմի հետևանքով ավելի է խորացել հատուցում ստանալու ակնկալիքով պայմանավորված նրանց իրավունքները:

4.5.3. Մեծ թիվ են կազմել նաև բնակարանային ցուցակների վարման հետ կապված անճշտությունների մասին բողոքները, որոնց վերաբերյալ օրենսդրական չափանիշներն ու կարգն ամբողջովին հստակեցված չեն, և ստեղծվում են բարենպաստ պայմաններ պատկան մարմինների կողմից հայեցողական

լիազորությունների իրականացման համար:

Ոլորտը կանոնակարգելու միակ ճանապարհը չափանիշները, պայմանները, ընթացակարգերը հստակեցնելը, ինչպես նաև ցուցակների վարման գործընթացը կենտրոնացված ու առավել թափանցիկ դարձնելն է:

4.5.4. Մի շարք հարցեր էլ անցած տարիների պես վերաբերել են մասնավոր սեփականության վերաբերյալ վեճերին, որոնք «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» օրենքի համաձայն պաշտպանի քննությանը ենթակա չեն, սակայն դիմումատուներին տրվել է իրավունքների պարզաբանում, որպես միջոց օգնելու սեփականության իրավունքի պաշտպանության առավել ճիշտ եղանակը օգտագործելու հարցում:

4.5.5. ԱՀ Քաշաթաղի շրջանի Բերձոր քաղաքի բնակիչը ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանին հասցեագրված դիմումով հայտնել է, որ 2010թ-ին իր ընտանիքին հատկացված բնակարանի մակերեսը օրենքով իրենց հասանելիք մակերեսից փոքր է: Դիմումատուն հայտնել է նաև, որ իր երեխաներից մեկը տառապում է աուտիզմով և շատ նեղ տարածությունից երեխայի մոտ ագրեսիա է առաջանում, ու տանը երեխայի համար անհրաժեշտ է հատուկ առանձնացված տարածք:

Բողոքի ուսումնասիրման ընթացքում պարզվել է, որ պետությունը որևէ իրավական ակտով այդ խմբի ընտանիքների բնակավայրմանների բարելավման պարտավորություն չի ստանձնում: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով խնդրի առանձնահատկությունը և ընտանիքի հաշմանդամություն ունեցող երեխայի հատուկ կարիքները՝ Պաշտպանը հարցը քննարկել է լիազոր մարմնի հետ և հարցին լուծում է տրվել:

4.5.6. Մեկ այդ դեպքով՝ անձը, դիմելով Պաշտպանին, հայտնել է, որ որպես վերաբնակիչ, պետության կողմից ստացել է բնակարան ԱՀ Քաշաթաղի շրջանի Բերձոր համայնքում: Դիմումատուն նշել է նաև, որ իրենց՝ փաստացի բնակության հասցեից հանել են բնակարանը կապիտալ վերանորոգելու պատրվակով, ինչի արդյունքում բնակարանը տրամադրել են այլ ընտանիքի:

Արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ, բավարարվել է դիմումատուի ողջամիտ պահանջը և նրան տրամադրվել է մեկ այլ բնակարան:

4.6. Արդար դատաքննության իրավունք

4.6.1. Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանությունների պարտականությունն է: Այդ իրավունքների շարքում իր առանձնահատուկ նշանակությունն ունի արդար դատաքննության իրավունքը:

ԱՀ սահմանադրության 63-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք: Այդ իրավունքը երաշխավորված է նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության կոնվենցիայով»: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը նշում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իրավունք, որպեսզի իր գործն արդարացիորեն, հրապարակայնորեն և խելամիտ ժամկետներում քննվի օրենքով հիմնված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից, որը որոշում կկայացնի կա՛մ իր քաղաքացիական բնույթի իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ վեճերի կա՛մ իր դեմ ուղղված քրեական մեղադրանքի հիմնավորվածության վերաբերյալ...»:

4.6.2. Հաշվետու տարում Պաշտպանն արդար դատաքննությանն առնչվող 23 դիմում է ստացել, որոնց մի մասը վերաբերել է ողջամիտ ժամկետին, իսկ մի մասի դեպքում դիմումատուները, համաձայն չլինելով դատական ակտի հետ, դիմել են Պաշտպանին խորհրդատվություն ստանալու համար:

4.6.3. Հաշվետու տարում շարունակել է խնդրահարույց մնալ դատական նիստերի նշանակման ձգձգումների հարցը: Նախորդ տարեկան հաղորդումներում ևս վերոնշյալ հարցը բարձրաձայնվել է Պաշտպանի կողմից, սակայն դատավորների աշխատանքային ծանրաբեռնվածությունը շարունակում է խնդիրներ առաջացնել քաղաքացիների արդար դատաքննության իրավունքի պատշաճ իրականացման համար:

4.6.4. Քաղաքացին, դիմելով Պաշտպանին, հայտնել է, որ ինքը և ամուսինն ամուսնալուծության նպատակով դիմել են դատարան: Ունեն մոտ 4 ամսական կրծքով կերակրվող երեխա, ում հայրը խնամքի էր վերցրել նախքան դատական նիստի կայացումը: Մայրը ցանկություն է հայտնել երեխային իր խնամքի տակ

վերցնել՝ հաշվի առնելով այդ տարիքում մայրական խնամքի կարևորությունը, սակայն հայրը հրաժարվել է՝ նշելով, որ մինչև դատարանի վերջնական ակտի առկայությունը երեխային պահելու է իր մոտ: Դիմումատուն դիմել է ԱՀ ոստիկանություն, սակայն հարցին լուծում չի տրվել:

Ուսումնասիրելով դիմումատուի ներկայացրած փաստերը և դրանք համադրելով գործող իրավակարգավորումների հետ՝ Պաշտպանը արձանագրել է.

1. ԱՀ ընտանեկան օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ երեխան ունի իր ծնողների, պապերի և տատերի, եղբայրների, քույրերի, ինչպես նաև այլ ազգականների հետ շփվելու իրավունք: Ծնողների ամուսնության դադարեցումը, այն անվավեր ճանաչվելը կամ նրանց առանձին ապրելը չեն ազդում երեխայի իրավունքների վրա:

2. Օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի համաձայն՝ ծնողներն ունեն հավասար իրավունքներ և կրում են հավասար պարտականություններ իրենց երեխաների նկատմամբ:

3. Համաձայն «Երեխայի իրավունքների մասին» ԱՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի՝ ծնողների (ծնողի) հետ համատեղ չբնակվող երեխան ունի նրանց (նրա) հետ անձնական կանոնավոր փոխհարաբերությունների և ուղղակի կապերի պահպանման իրավունք:

4. Օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի համաձայն՝ երեխայից առանձին ապրող ծնողն ունի երեխայի հետ շփվելու, նրա դաստիարակությանը մասնակցելու իրավունք: Ծնողը, որի հետ ապրում է երեխան, չպետք է խոչընդոտի մյուս ծնողի հետ երեխայի շփմանը, եթե նման շփումը վնաս չի պատճառում երեխայի ֆիզիկական ու հոգեկան առողջությանը, նրա բարոյական զարգացմանը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ծնողներն իրավունք ունեն գրավոր համաձայնություն կնքելու երեխայից առանձին ապրող ծնողի կողմից ծնողական իրավունքների իրականացման մասին: Եթե ծնողները չեն կարող համաձայնության գալ, ապա նրանց կամ նրանցից մեկի պահանջով խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի պարտադիր մասնակցությամբ վեճը լուծում է դատարանը:

5. Երեխայի իրավունքների պատշաճ ապահովման գործում կարևոր նշանակություն ունեն համայնքային մակարդակում գործող խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները: ԱՀ Կառավարության թիվ 235-Ն առ 2009թ. ապրիլի 21-ի որոշմամբ հաստատված խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրության (Այսուհետ՝ Կանոնադրություն) համաձայն՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները կատարում են համայնքում երեխաների իրավունքների և շահերի պաշտպանության վիճակի մշտադիտարկում՝ ընդհանուր առմամբ և համայնքում բնակվող այն ընտանիքների հայտնաբերում, որոնցում առկա է երեխայի իրավունքների կամ շահերի խախտման վտանգ: Կանոնադրության համաձայն՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները իրականացնում են աշխատանքներ երեխաների իրավունքների խախտումները և շահերի ոտնահարումները կանխարգելելու նպատակով: Տեղեքում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները համայնքների ղեկավարներն են:

Միաժամանակ Կանոնադրությունը սահմանում է, որ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների որոշումները իմպերատիվ բնույթ չեն կրում և ենթակա չեն պարտադիր ի կատար ածման:

6. ԱՀ ոստիկանության աշխատողների կողմից դրսևորած գործողության կամ անգործության մեջ բացակայում է դիմումատուի և նրա երեխաների իրավունքների խախտման փաստը, քանի որ, մինչև դատական կարգով ամուսնալուծվելը ծնողներն երեխաների նկատմամբ ունեն հավասար իրավունքներ, ինչպես նաև, հիմնվելով Օրենսգրքի դրույթների վրա, առանձին ապրող ծնողների գրավոր համաձայնության բացակայության դեպքում՝ ընտանիքի անդամների իրավունքների պաշտպանությունը կարող է իրականացվել միայն դատական կարգով, ուստի ԱՀ ոստիկանությունը, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների պաշտպանը լիազորված չեն միջամտելու երեխաներին ծնողներից մեկի դաստիարակությանը հանձնելու հարցում:

7. Ելնելով վերոգրյալից՝ Պաշտպանը արձանագրել է, որ երեխաների բնակության վայրը կարող է որոշվել միայն դատական կարգով՝ միաժամանակ

տեղեկացնելով, որ Դատարանի կողմից որոշման կայացման վրա կարող է ազդել խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի կայացրած որոշումը:

Երեխաների իրավունքների պաշտպանության հետ կապված Պաշտպանն առաջարկել է օրենսդրական կարգավորում տալ խնդրին՝ դատական նիստի օրն ու ժամը նշանակելու ընթացակարգում հաշվի առնել կոնկրետ գործի հանգամանքները:

4.6.5. Փաստաբանական գրասենյակի փաստաբանը պաշտպանին հասցեագրված դիմումով հայտնել է, որ Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության 1-ին ատյանի դատարանի որոշմամբ Ստեփանակերտ քաղաքում խուզարկվել է ԱՀ քաղաքացուն պատկանող բնակելի տունը, ինչպես նաև առևտրի սրահը: Երկու խուզարկություններն էլ փաստացի իրականացվել են դիմումատուի մասնակցությամբ: Դիմումատուի պնդմամբ՝ չհանդուրժելով խուզարկության իրականացման կարգի հետ կապված էական խախտումները՝ իրենք փորձել են տեսաձայնագրել խուզարկության ընթացքն, ինչը արգելվել է՝ խախտելով ԱՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված հրապարակայնության սկզբունքը:

Դիմումատուն պնդել է նաև, որ խուզարկությունն իրականացնող անձիք, խուզարկության անօրինականությունը թաքցնելու նպատակով, խուզարկության ավարտին առգրավել են առևտրի սրահի տեսահսկումն ապահովող տեսախցիկների էլեկտրոնային սկավառակները, առանց դրա մեկ օրինակը սեփականատիրոջ տրամադրելու: Բացի այդ, համաձայն դիմումի, խուզարկության ընթացքում խուզարկումն իրականացնող անձանց կողմից արգելվել է դիմումատուին՝ որպես փաստաբանի, ԼՂՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգով մասնակցել հիշատակված քննչական գործողության կատարմանը:

Փաստաբանին հնարավորություն չեն ընձեռել պահանջել արձանագրության մեջ մտցնելու իր դիտողություններն ու հայտարարությունները: Արձանագրության մեջ չի արտացոլվել այն փաստը, որ քննչական գործողության կատարմանը ներկա է գտնվել Պաշտպանի աշխատակազմի լիազոր անձը: Խուզարկության ընթացքում փաստաբանի ներկայացրած արտոնագրին ծանոթանալու փոխարեն, վարույթն իրականացնող մարմինն այն շարտել է մի կողմ: Դիմումատուն հայտնել է նաև, որ

խուզարկություն իրականացնող անձինք, իրեն՝ որպես փաստաբանի, իրավական մասնակցության արգելքը պայմանավորել են ռազմական ոստիկանության քարտուղարություն մուտքագրված դիմումի բացակայությամբ, այնինչ, ըստ իրենց, խուզարկությունը միտումնավոր է իրականացվել ոչ աշխատանքային օրով, ինչի հետևանքով փաստաբանը զրկվել է պահանջված գործողությունները կազմակերպելու հնարավորությունից: Ինչպես նաև, խուզարկության ընթացքում առգրավվել են բանկային գաղտնիք հանդիսացող տեղեկություններ, նման բովանդակություն դատարանի որոշումը չէր պարունակում: Մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 228-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բանկային, նոտարական, ինչպես նաև ապահովագրական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ստացման համար խուզարկությունը կամ առգրավումը կատարվում է դատարանի որոշման հիման վրա: Ըստ դիմումատուի, բնակարանի խուզարկությունն սկսվել է առանց բնակարանի սեփականատիրոջ մասնակցության, այնինչ վերջինս դրա համաձայնությունը չի տվել և խնդրել է սպասել: Խուզարկությունը իրականացնող անձիք քննարկման առարկա չեն դարձրել այն հանգամանքը, որ բնակելի տան խուզարկության ժամանակ սեփականատիրոջ ներկայության խոչընդոտներն ստեղծել են հենց խուզարկություն իրականացնող անձինք, մասնավորապես խուզարկությունը սկսվել էր ընթերականների բացակայությամբ և շարունակվել ընթերականների ել ու մուտով: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ ընթերական պարտավոր է չլքել համապատասխան քննչական գործողության կատարման վայրն առանց այն կատարող անձի թույլտվության: Նույն գործողության ընթացքում առգրավել են նաև այնպիսի փաստաթղթեր ու առարկաներ, որոնք գործի քննության հետ կապ չունեն: Խուզարկությունը փաստացի իրականացվել է նաև այն անձանց կողմից, ովքեր չեն ունեցել նշյալ գործողությունը կատարելու համար դատարանի որոշում: Դիմումատուն, դիմելով պաշտպանին, խնդրել է սույն բողոքը առնել քննության և իրականացնել համապատասխան միջոցառումներ՝ խախտված իրավունքների պաշտպանության ուղղությամբ:

Նշվածի վերաբերյալ հարցում է կատարել ՀՀ զինվորական դատախազություն

և ՀՀ ռազմական ուստիկանություն՝ խնդրելով ներկայացնել պարզաբանումներ դիմումատուի պնդումների վերաբերյալ:

Արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ, դիմումատուի ներկայացրած փաստերը ՀՀ զինվորական դատախազության կողմից ընդունվել են քննարկման և կցվել արդեն հարուցված քրեական գործին:

4.6.6. ԱՀ Ստեփանակերտ քաղաքի բնակիչը Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ ԱՀ Գերագույն դատարանը իր որոշումներով պարտավորեցրել է փոխատուին վերադարձնել պայմանագրով հանձնած 20000 ԱՄՆ դոլարը:

Դիմումատուն հայտնել է, որ 2016 թվականից վերաքննիչ դատարանում ընթացող դատաքննությունների ժամանակ դատավորի կողմից կողմնակալություն է ցուցաբերվել պատասխանողի հանդեպ, կայացնելով որոշում՝ հոգուս պատասխանողի, որոնք Գերագույն դատարանում մերժվել են:

Ըստ դիմումատուի՝ չորս տարի անց պատասխանողի դիմումի համաձայն հարուցվել է իրեն պատկանող ապրանքների կորստի վերաբերյալ քրեական գործ, որը հիմք է հանդիսացել Գերագույն դատարանի որոշման կատարման՝ գումարային պարտքի մարման կասեցման համար:

Դիմումատուն հայտնել է նաև, որ դատաքննության ընթացքում ինքը պարզել է, որ Գերագույն դատարանում քննությունը նախապատրաստող դատավորը՝ վերաքննիչ դատարանում պատասխանողի հանդեպ կողմնակալ մոտեցում ցուցաբերած նույն դատավորն է: Դրա պատճառով ինքը դատաքննության ընթացքում բացարկի բանավոր միջնորդություն է ներկայացրել: Գերագույն դատարանի նիստը նախագահող դատավորը, հիմնավորելով, որ այն պետք է ներկայացվի գրավոր ձևով՝ մինչև դատաքննությունը, մերժել է բացարկի միջնորդությունը: Արդյունքում գործը 4 տարի անց վերադարձվել է նոր քննության:

4.6.7. Դիմումատուն, դիմելով Պաշտպանին, խնդրել է ներկայացնել պարզաբանումներ հետևյալ հարցերի վերաբերյալ. 1. Ինչու՞ դատավորը դիմումատուի՝ որպես կողմ հանդիսացող գործով ինքնաբացարկի միջնորդություն չի ներկայացրել: 2. Ինչպե՞ս կարելի է բողոքարկել Գերագույն դատարանի որոշումը: 3. Հայցվորը իրավունք ունի՞ր ԱՀ Գերագույն դատարանի որոշումը բողոքարկել ՀՀ կամ

Եվրոպական դատարանում: Ուսումնասիրելով բողոքում ներկայացված բոլոր հանգամանքները, Պաշտպանը, ի պատասխան վերոգրյալի հայտնել է՝

1. ԼՂՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված դատավորի ինքնաբացարկի միջնորդություն ներկայացնելու դեպքերը, նշելով նույն օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը, որի համաձայն՝ ինքնաբացարկի հիմքերը, ի թիվս այլնի, ներառում են նաև այն դեպքերը, երբ դատավորը կանխակալ վերաբերմունք ունի որպես կողմ հանդես եկող անձի, նրա ներկայացուցչի, փաստաբանի, դատավարության այլ մասնակիցների նկատմամբ,
2. ԼՂՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 194-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով, (...), Գերագույն դատարանի դատական ակտերը վերանայում է Գերագույն դատարանը,
3. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը «Զալյանը և այլոք ընդդեմ Հայաստանի» գործով կայացրած վճռում արձանագրել է որ. 212. Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածն ունի հետևյալ բովանդակությունը. «214. Դատարանը նշում է, որ այլ գործով արդեն քննել է խնդրո առարկա տարածքի նկատմամբ Հայաստանի իրավազորության հարցը և, *inter alia*, սույն գործի փաստերին հղում կատարելով, գտել է, որ Հայաստանն արդյունավետ վերահսկողություն է իրականացրել Լեռնային Ղարաբաղի և հարակից տարածքների նկատմամբ և, հետևաբար, այդ տարածքում տեղի ունեցած այն հարցերը, որոնց առնչությամբ բողոք է ներկայացվել, Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի իմաստով, գտնվել են Հայաստանի իրավազորության ներքո (տե՛ս Զիրագովը և այլոք գործը, §§ 169-186): 215. Դրանից հետևում է, որ Կոնվենցիայի համաձայն՝ Հայաստանն իրավազորություն ունի այդ տարածքներում տեղի ունեցած իրադարձությունների և Հայաստանի կամ Ղարաբաղի իշխանությունների կատարած գործողությունների նկատմամբ:

4.7. Կրթության իրավունք

4.7.1. Կրթության իրավունքն անձի հիմնական իրավունքներից է և ամրագրված է թե՛ ԱՀ Սահմանադրությամբ, թե՛ ԱՀ կողմից վավերացված միջազգային փաստաթղթերով: ԱՀ Սահմանադրության 38-րդ հոդվածով սահմանվել է կրթության իրավունքը՝ որպես անձի հիմնական իրավունք, իսկ 15-րդ հոդվածով ամրագրվել է, որ պետությունը խթանում է կրթության և գիտության զարգացումը: Կրթության հիմնահարցերը շոշափվում են նաև Սահմանադրության 85-րդ հոդվածի 14-րդ կետում, որտեղ պետության քաղաքականության հիմնական նպատակներից մեկն է ճանաչվում անվճար բարձրագույն և այլ մասնագիտական կրթության զարգացումը:

Կրթության իրավունքն ամրագրված է նաև ԱՀ կողմից վավերացված Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայով:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 26-րդ հոդվածը ամրագրում է կրթության իրավունքի երեք կարևոր դրույթներ, որոնք վերաբերում են կրթության իրավունքի հանրամատչելիությանը, կրթության նպատակներին և ծնողների իրավունքին՝ ընտրելու իրենց երեխայի համար կրթության տեսակը: Երաշխավորելով կրթության իրավունքը բոլորի համար՝ Հռչակագիրը միաժամանակ սահմանում է, որ կրթության առնվազն տարրական և հանրակրթական փուլերն անվճար են, իսկ տարրական կրթությունը պարտադիր է: Տեխնիկական և մասնագիտական կրթությունը պետք է լինի հանրամատչելի, իսկ բարձրագույն կրթությունը՝ ընդունակություններին համապատասխան հավասարապես մատչելի բոլորի համար (հոդված 26, մաս 1-ին):

4.7.2. Պաշտպանը կրթության իրավունքի լիարժեք իրացման համար հաշվետու տարում կատարել է ոլորտային հետազոտություն՝ ուշադրության կենտրոնում պահելով երեխաների կրթության իրավունքի իրացման հիմնահարցերը:

Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան առանձնացնում է երեխայի կրթության իրավունքի երկու հոդված: Համաձայն 28-րդ հոդվածի, պետությունները ճանաչում են երեխայի կրթության իրավունքը և դրա իրականացման

հնարավորությունները՝ սահմանելով կրթության տարբեր ձևեր և սկզբունքներ (հավասար հնարավորություններ, մատչելիություն, հասանելիություն, հաճախելիության կանոնավորություն), իսկ 29-րդ հոդվածն ուղղված է երեխայի կրթության նպատակներին՝ համապատասխան «[...] երեխայի անհատականության, տաղանդի, մտավոր ու ֆիզիկական զարգացման՝ դրանց լրիվ ծավալով», մշակութային ինքնատիպությանը և երեխային կյանքի տարբեր ոլորտներին պատրաստ լինելուն ուղղված կրթությանը:

Ուսումնասիրելով կրթության իրավունքի իրացմանը խոչընդոտող հանգամանքները՝ Պաշտպանը դիտարկել է աղքատության պատճառով կրթությունից դուրս չմնալու, բնակության վայրին, վաղ ամուսնություններին, զինված հակամարտություններում ընդգրկվածության, երեխայի աշխատանքին առնչվող հարցեր: Անդրադարձ է կատարվել նաև հաշմանդամություն ունեցող երեխաների կրթության հարցերին:

Հաշմանդամություն ունեցող երեխային առողջական ծրագրերում ներգրավելը և այդ պատճառով կրթության իրավունքը չիրացնելը խախտում է երեխայի խտրականությունից զերծ լինելու (ԵԻԿ, հոդված 2) և կրթության իրավունքները (ԵԻԿ, հոդված 28 և 29): Ավելին, հաշմանդամություն ունեցող երեխաների կրթությունը պետք է օգտագործի նրանց առավելագույն հնարավորությունները և տրամադրվի անհատի պահանջներին անհրաժեշտ հնարավորություններ: Կրթությունում և հասարակական ու սոցիալական կյանքում հաշմանդամություն ունեցող երեխաների լիիրավ մասնակցության նպատակով Պաշտպանը առաջարկում է պետության համար սահմանվող այնպիսի միջոցների ապահովումը, ինչպիսիք են՝ այլընտրանքային տառատեսակների, հաղորդակցության այլընտրանքային միջոցների ու ձևաչափերի, կողմնորոշման և շարժունակության հմտությունների ուսուցման, հասակակիցների կողմից աջակցության ցուցաբերման և ուղղորդման միջոցներ, շարժումների լեզվի ուսուցում և խուլերի լեզվական ինքնություն, կույր, խուլ կամ կույր ու խուլ երեխաների ուսուցումն իրականացնել հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար ամենահարմար լեզվով, հաղորդակցության մեթոդներով ու միջոցներով, և այնպիսի միջավայրում, որն առավելագույն կնպաստի ուսումնական ու սոցիալական զարգացմանը:

Միջոցների արդյունավետ կիրառման համար անհրաժեշտ է ներգրավվել համապատասխան մասնագիտացմամբ ուսուցիչներ, բարձրացնել իրազեկվածությունը հաշմանդամների հարցերի շուրջ, ներառել համապատասխան կրթական տեխնոլոգիաներ և նյութեր:

ԵԻԿ-ի 28-րդ հոդվածը պետության պարտավորությունները նշելիս չի հստակեցնում կրթության իրավունքի իրացման հատկանիշները: Կոնվենցիան կրթության իրավունքը, ոչ խտրականության սկզբունքին զուգահեռ, բնորոշում է մատչելիության և հասանելիության սկզբունքներով: Ավելին, տարանջատում է ֆիզիկական հասանելիության սկզբունքը, ի թիվս վերոնշյալի առանձնացնելով նաև հեռավար ուսուցման հասանելիությունը, և տնտեսական հասանելիության սկզբունքը:

4.7.3. Հաշվետու տարում նոր կորոնավիրուսի համավարակի (COVID-19) պայմաններում Արցախի Հանրապետությունը բախվել է նույն խնդիրներին, ինչ աշխարհի շատ երկրներ, և այն, որ 2020թ. մարտի 16-ից Հայաստանը անցել է հեռավար ուսուցման՝ ԱՀ-ում ևս աշակերտների, ուսանողների կրթության անընդհատությունը ապահովելու նպատակով, հայտարարված արտակարգ իրավիճակի պայմաններում, միջնակարգ, միջին մասնագիտական և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններն ստիպված էին ուսուցում իրականացնել առցանց սկզբունքով:

Հատկանշական է ընդգծել, որ արտակարգ իրավիճակներում կրթության իրականացման մինչ այս սահմանված և գործող միջազգային փաստաթղթերը չեն ներառում ֆիզիկական հեռավորությամբ հանրակրթության իրացումը: Եվրոպայի խորհրդի Գլխավոր վեհաժողովի 2010թ-ի բանաձևը սահմանում է պետությունների պարտավորությունները հումանիտար օգնության իրականացման բոլոր փուլերում, ներառյալ՝ աղետների պատրաստվածության ծրագրերը դպրոցներում, անվտանգ և պաշտպանված կրթական միջավայրի ու վերակառուցման և հետճգնաժամային իրավիճակներում: Դպրոցների շենքերի ու շինությունների կառուցման հարցում բանաձևն առանձնացնում է Կրթության նվազագույն չափորոշիչներ

պատրաստվածության, արձագանքի և վերականգնման ձեռնարկ²⁴, որը կարող է ուղեցույց հանդիսանալ նաև մեր պետության համար:

4.7.4. Հաշվետու տարում Պաշտպանը ստացել ոլորտին առնչվող 4 դիմում:

ԱրՊՀ-ի պատմության և իրավագիտության ֆակուլտետի, պատմություն բաժնի առկա ուսուցման համակարգի 3-րդ կուրսի մի խումբ ուսանողներ դիմել են Մարդու իրավունքների պաշտպանին, հայտնելով, որ 2019-2020թթ. ուսումնական տարվա 2-րդ կիսամյակի առկա ուսուցման համակարգի եզրափակիչ քննությունները՝ թվով 7 առարկա, անց է կացվում սեղմ ժամկետներում (հունիսի 15-ից մինչև 26-ը)՝ առանց հաշվի առնելու, որ ժամանակին դադարեցվել էին դասերը 3 շաբաթով, ու հետո վերսկսվել առցանց ձևաչափով և անցկացվել խտացված եղանակով, ուստի անհրաժեշտ է ողջամիտ ժամանակ քննություններին պատշաճ պատրաստվելու համար: Ըստ դիմումատուների քննություններից 6-ը առանց եզրափակիչ գնահատման էին, որ նախկինում պետք է հանձնեին մայիս ամսին և պատրաստվեին բավականին ծավալուն միակ եզրափակիչ գնահատմամբ քննությանը՝ Հայոց պատմություն առարկայից:

Պաշտպանի միջամտության արդյունքում ուսանողներին տրվել է ողջամիտ ժամկետ քննություններին պատրաստվելու համար:

4.7.5. Քաղաքացին պաշտպանին հասցեագրված դիմումով հայտնել է, որ իր որդին հաճախում է Ստեփանակերտ քաղաքի թիվ 3 հիմնական դպրոց: Դիմումատուն հայտնել է, որ իր երեխան ծնվել է 2013թ. դեկտեմբերի 21-ին, այսինքն՝ դպրոց է հաճախել հինգ տարեկանից: Դիմումատուի պնդմամբ իր որդու առաջին դասարան հաճախելու հենց առաջին օրերից նա բուժում էր ստանում ՀՀ Երևան քաղաքում գտնվող հիվանդանոցներից մեկում, ինչի հետևանքով երեխան ամբողջ ուսումնական տարվա ընթացքում բացակայել է դասապրոցեսներից: Դիմումատուն հայտնել է նաև, որ դիմել է դպրոցի տնօրենին և խնդրել, որ երեխային չփոխադրեն հաջորդ դասարան, սակայն նրան տեղեկացրել են, որ դպրոցի մանկավարժական խորհրդում քննարկվել է երեխայի հարցը և որոշում է կայացվել նրան փոխադրել

24. Արտակարգ իրավիճակներում կրթության իրավունքի միջգործակալական ցանց, Կրթության նվազագույն չափորոշիչների պատրաստվածության, արձագանքի և վերականգնման ձեռնարկ, 2010թ., հղումը՝ <https://inee.org/resources/inee-minimum-standards> (մուտքը՝ 24.03.2021թ.):

հաջորդ դասարան: Դիմումատուն խնդրել է Պաշտպանի միջամտությունը իր երեխայի 2-րդ դասարան չփոխադրելու և 1-ին դասարանում ուսումը շարունակելու հարցում:

Ուսումնասիրելով դիմումում բարձրացրած հարցերը՝ Պաշտպանի համապատասխան գրությամբ առաջարկություն է ներկայացվել ԱՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարին՝ մասնավորապես առաջարկելով.

1. Մանկավարժական խորհրդի արտահերթ նիստում կամ համապատասխան մասնագիտացված հանձնաժողովի կողմից լրացուցիչ քննարկման առարկա դարձնել դիմումատուի որդու՝ 2-րդ դասարանում ուսումնառության նպատակահարմարության հարցը:

2. Քննարկել դիմումատուի որդու 2-րդ դասարանում ուսումնառություն ստանալուն զուգահեռ 1-ին դասարանի ուսումնական ծրագրի արտաժամյա դասավանդման ապահովման հնարավորությունը և, մասնագիտական դրական եզրակացության առկայության դեպքում, պետական միջոցների հաշվին ապահովել այդ տարբերակի իրականացումը:

Արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ բավարարվել է դիմումատուի պահանջը:

4.8. Աշխատանքային իրավունքներ

4.8.1. 2020թ. ընթացքում Մարդու իրավունքների պաշտպանն աշխատանքային իրավունքներին առնչվող 75 դիմում է ստացել: Աշխատողների իրավունքները շարունակում են խախտվել աշխատանքային պայմանագիրն անհիմն լուծելով, առանց իրավաչափ հիմքի հաստիքների կրճատելով, վերջնահաշվարկ չտրամադրելով, առանց օրենքով սահմանված ընթացակարգի պահպանման նկատողություններ տալով և այլ խախտումներ, որոնք ներկայացված են ստորև: Դիմումներն առնչվել են նաև աշխատանքային իրավունքների պարզաբանումներին:

Գործատուները պետք է նկատի առնեն, որ եթե երկրի հիմնական օրենքն ամրագրում է, որ պետական մարմինները, տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են իրականացնել միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ

օրենքներով (ԱՀ սահմանադրության հոդվ. 6), դա նշանակում է, որ այդ մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք, անգամ ամենամեծ ցանկության դեպքում, ի վիճակի չեն ապահովել աշխատողների աշխատանքային իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը, եթե նման հնարավորություն չեն ընձեռում գործող օրենքները:

4.8.2. ԱՀ Սահմանադրության 52-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, իսկ Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև կազմակերպությունների կողմից Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված իր իրավունքների և ազատությունների խախտման դեպքում Մարդու իրավունքների պաշտպանի աջակցությունը ստանալու իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով: Հիմնական օրենքի այս դրույթն անվիճելիորեն առաջընթաց քայլ է, որով հասանելի է դառնում քաղաքացիների (աշխատողների) աշխատանքային իրավունքների և ազատությունների խախտման կամ դրա սպառնալիքի դեպքում Պաշտպանի աջակցությունը, ինչն էլ լրացուցիչ երաշխիք է՝ աշխատողների օրինական շահերը հնարավոր խախտումներից որոշակիորեն ապահովագրելու հարցում: Խնդիրն այն է, որ «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ԱՀ օրենքը ներկա դրությամբ բացառում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ մասնավոր կազմակերպությունների ներքին գործերին «միջամտելու» իրավաբանական հնարավորությունը: Մասնավորապես, օրենքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ «1. Պաշտպանը բողոքի առկայության դեպքում կամ սեփական նախաձեռնությամբ քննարկում է՝ 1) պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պատվիրակած լիազորություններն իրականացնող կազմակերպությունների կողմից Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների խախտումները»: Նման միջամտությունը հնարավորություն է տալիս ՄԻՊ-ին ողջամիտ մասնակցությունը ունենալ խախտված աշխատանքային իրավունքների վերականգնման և հետագա բացառման գործում:

Դա կարևոր է, եթե հաշվի առնենք մեր երկրում աշխատողների հիմնական իրավապաշտպան կառույցի՝ արհեստակցական միությունների փաստացի վիճակը, աշխատանքային օրենսդրության պահպանման նկատմամբ պետական հսկողության ու վերահսկողության գրեթե իսպառ բացակայությունը, իրավաբանական ծառայությունների մատչելիության հարցերը և այլն:

4.8.3. ԱՀ Սահմանադրության 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր աշխատող ունի աշխատանքից անհիմն ազատվելու դեպքում պաշտպանության իրավունք: Գործող Աշխատանքային օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և 109-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործատուն պարտավոր է անհատական աշխատանքային հարաբերությունները կարգավորելու, տվյալ դեպքում՝ աշխատողին աշխատանքից ազատելու վերաբերյալ ընդունել անհատական իրավական ակտեր:

Առաջին հայացքից կարելի է կարծել, թե հիմնավոր է համարվում աշխատանքային պայմանագրի դադարեցումը բոլոր այն դեպքերում, երբ պահպանված է անհատական իրավական ակտի ձևական կողմը, մինչդեռ, իրականում, եթե աշխատանքային հարաբերությունները դադարեցնելու մասին հրամանը ձևականորեն համապատասխանում է անհատական իրավական ակտերին օրենքով ներկայացվող պահանջներին, ապա դա ինքնին բավարար չէ աշխատանքից ազատումը հիմնավոր համարելու, ուստի և ԱՀ Սահմանադրության պահանջը կատարված լինելու փաստն արձանագրելու համար: Խնդիրն այն է, որ Սահմանադրության 57-րդ հոդվածը և աշխատանքային օրենսգիրքը (հոդվ. 113), սահմանելով աշխատանքային պայմանագիրը միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում լուծելու՝ գործատուի իրավունքը, որը, փատորեն, նաև նրա պարտականությունն է, դրանով իսկ հստակ ամրագրում են, որ աշխատողին աշխատանքից ազատելու թույլատրելի պատճառները սահմանափակ են: Հետևաբար, եթե դրանցից որևէ մեկը մատնանշված չէ աշխատանքային հարաբերությունները դադարեցնելու փաստը ձևակերպող փաստաթղթում, ապա դա նշանակում է, որ աշխատանքային պայմանագիրը լուծվում է առանց լեգիտիմ պատճառի՝ գործատուի միակողմանի կամարտահայտությամբ:

Եվրոպական սոցիալական Խարտիայի 24-րդ հոդվածը սահմանում է, որ՝ «աշխատանքից ազատելու դեպքերում աշխատողների պաշտպանվածության իրավունքի արդյունավետ կիրառումն ապահովելու նպատակով Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել՝

ա) բոլոր աշխատողների այն իրավունքը, որ նրանց աշխատանքից ազատելու դեպքում չպետք է դադարի առանց նման ազատման համար հիմնավորված պատճառների, որոնք կապված են նրանց ընդունակության կամ վարքի հետ կամ հիմնված են ձեռնարկության, հաստատության կամ ծառայության գործնական պահանջների վրա, բ) պատշաճ փոխհատուցման կամ այլ համապատասխան օգնության նկատմամբ այն աշխատողների իրավունքը, որոնք աշխատանքից ազատվել են՝ առանց հիմնավորված պատճառի»: Գործատուները պետք է նկատի առնեն, որ աշխատանքային պայմանագիրն առանց պատճառի՝ առանց փոխհատուցման լուծելը հակասում է նաև պարտավորությունների կատարումից միակողմ հրաժարվելու արգելքի մասին ԱՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 348-րդ հոդվածի նորմերին: Բացի այդ, աշխատանքից ազատման պատճառի վկայակոչումը կարող է կանխորոշել խախտված կամ վիճարկվող աշխատանքային իրավունքների պաշտպանությամբ դատարան դիմելու՝ աշխատողի ցանկությունը: Ուստի պայմանագիրը պետք է լուծվի միայն օրենքով նախատեսված հիմքով և օրենքով սահմանված կարգով:

4.8.4. ԱՀ աշխատանքային օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Գործատուները, աշխատողները և նրանց ներկայացուցիչներն իրենց իրավունքներն իրականացնելիս և պարտականությունները կատարելիս պարտավոր են պահպանել օրենքը, գործել բարեխիղճ և ողջամիտ: Աշխատանքային իրավունքների չարաշահումն արգելվում է:

2. Աշխատանքային իրավունքների իրականացմամբ և պարտականությունների կատարմամբ չպետք է խախտվեն այլ անձանց՝ օրենքներով պաշտպանվող իրավունքներն ու շահերը:

Իրավունքի չարաշահում չի կարող համարվել ազատությունը: Եթե աշխատողը, օրինակ, ազատ է իր հանգստի ժամանակն իր հայեցողությամբ տնօրինելու հարցում, ապա այդ ազատությունը սահմանափակելուն կամ դրանից

աշխատողին գրկելուն ուղղված ցանկացած պահանջ չկատարելը ոչ մի դեպքում չի կարող որակվել «իրավունքի չարաշահում»: Նույն կերպ, իրավունքի չարաշահում չի կարող համարվել արձակուրդից հետ կանչվող աշխատողի հրաժարվելը, քանի որ դա աշխատողի ազատությունն է (<< աշխ. օր. 166 հոդվ.), որը ենթակա չէ արգելման կամ սահմանափակման, և դրա իրացման համար աշխատողը պարտավոր չէ հայցել և ստանալ որևէ մեկի թույլտվությունը կամ համաձայնությունը:

Իրավունքի չարաշահում կարող է համարվել իրավունքը կրողի կողմից այդ իրավունքը կամայականորեն իրականացնելը, եթե դա արտահայտվում է աշխատանքային օրենսդրության սկզբունքների խախտումներով: Օրինակ՝ Օրենսգրքի 113 հոդվածի համաձայն՝ գործատուն կարող է լուծել աշխատողի հետ կնքված աշխատանքային պայմանագիրը (ինչպես որոշակի ժամկետով, այնպես էլ անորոշ ժամկետով կնքված), եթե աշխատողը չի կատարել կամ ոչ պատշաճ է կատարել իր աշխատանքային պարտականությունները (113 հոդվածի մաս 1, կետ 5): Իրավունքի չարաշահում կարող են համարվել նաև այն դեպքերը, երբ աշխատողների նկատմամբ կարգապահական միջոցառումներ իրականացնելիս գործատուն միանման (կամ գրեթե միանման) հանգամանքներում դրսևորում է տարբերակված կամ կամայական մոտեցում՝ խախտելով աշխատողների իրավահավասարության և օրենքի առջև հավասարության սկզբունքը (<< աշխ. օր. 3 հոդվ.): Աշխատանքային իրավահարաբերության մասնակիցների կողմից իրենց աշխատանքային իրավունքների չարաշահումը կարող է արտահայտվել նաև այլ գործողություններով: Այսպես, Օրենսգրքի 113 հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ գործատուի նախաձեռնությամբ աշխատանքային պայմանագիրը կարող է լուծվել, եթե աշխատողը չի համապատասխանում իր զբաղեցրած պաշտոնին կամ կատարվող աշխատանքին: Նույն օրենսգրքի 120 հոդվածը սահմանում է, որ զբաղեցրած պաշտոնին կամ կատարվող աշխատանքին աշխատողի մասնագիտական ունակությունների համապատասխանությունը գնահատում է գործատուն: Օրենքը չի վկայակոչում աշխատողի մասնագիտական ունակությունների գնահատման որևէ չափանիշ կամ միջոց, ինչը նշանակում է, որ գործատուն ազատ է աշխատողի համապատասխանության գնահատման չափանիշներն ու միջոցները որոշելու հարցում: Դա էլ կարող է աշխատողների

աշխատանքային ունակությունները գնահատելու և նրանց հետ աշխատանքային հարաբերությունները դադարեցնելու իր իրավունքը գործատուի կողմից չարաշահելու հիմք լինել: Նույնը կարող է տեղի ունենալ նաև աշխատողների թվաքանակի կամ հաստիքների կրճատման պատճառով աշխատողներին աշխատանքից ազատելու (<< աշխ. օր. 113 հոդվ., մաս 1, կետ 2) հարցը որոշելիս:

4.8.5. Անձը պաշտպանին հասցեագրված դիմումով հայտնել է, որ աշխատում է Ստեփանակերտի դրամատիկական թատրոնում, որպես դերասանուհի և տեղեկացրել, որ իր զբաղեցրած հաստիքը կիսվել է՝ այլ դերասանի վարձատրելու համար: Ուսումնասիրելով դիմումում բարձրացրած հարցերը Պաշտպանը արձանագրել է, որ բոլորը ենթակա է քննարկման: Պաշտպանի համապատասխան հարցման արդյունքում պարզվել է, որ հաշվի առնելով դիմումատուի ֆիզիոլոգիական վիճակը, հաստիքը չի կիսվել: Պաշտպանի աշխատակազմի աշխատողների կողմից դիմումատուին ներկայացվել է պարզաբանումներ նրա բարձրացրած հարցերի վերաբերյալ: Դիմումատուն բավարարվել է պատասխաններով, և հայտնել, որ այլևս որևէ բողոք չունի:

4.8.6. Անձը, դիմելով Պաշտպանին, հայտնել է, որ աշխատում է Ստեփանակերտի արհեստագործական ուսումնարանում և տեղեկացրել, որ գտնվելով ամենամյա արձակուրդում՝ տնօրինության կողմից ներգրավվել է հերթապահության: Հերթապահության ժամանակ աշխատանքային պարտականությունները ոչ պատշաճ կատարելու համար՝ դիմումատուին հայտնել են, որ արձակուրդից հետո նրա հետ կլուծվի ժամկետային աշխատանքային պայմանագիրը: Դիմումատուն խնդրել է Պաշտպանի միջամտությունը իր խախտված իրավունքների պաշտպանության հարցում: Ուսումնասիրելով դիմումում բարձրացրած հարցերը՝ Պաշտպանը արձանագրել է դիմումատուի իրավունքների ենթադրյալ խախտման առկայություն և Պաշտպանի համապատասխան հարցման արդյունքում պարզվել է, որ դիմումատուն ենթարկվել է անհիմն կարգապահական պատասխանատվության, քանի որ, չի պահպանվել օրենսդրությամբ նախատեսված ընթացակարգը և հաշվի չի առվել աշխատողի մեղքի աստիճանը: Պաշտպանի կրկնակի հարցման արդյունքում քաղաքացու նկատմամբ կիրառված կարգապահական տույժի ենթարկելու մասին հրամանը ճանաչվել է ուժը կորցրած:

4.8.7. «Բնակարանային շահագործման տնտեսություն» ՓԲԸ նախկին աշխատողները Պաշտպանին հասցեագրված դիմումով հայտնել են, որ նույն ՓԲԸ տնօրենը իրենց աշխատանքից ազատել էր աշխատանքային պարտականությունները չկատարելու պատճառով: Ելնելով անհիմն աշխատանքից ազատելու փաստից՝ դիմումատուները խնդրել են Պաշտպանի միջամտությունը իրենց խախտված իրավունքների վերականգնման հարցում: Ուսումնասիրելով դիմումում բարձրացրած հարցերը՝ Պաշտպանը արձանագրել է դիմումատուների իրավունքների ենթադրյալ խախտման առկայություն, մասնավորապես, չեն պահպանվել օրենսդրությամբ սահմանված դիմումատուի ծանուցման պայմանները, նրանց հետ կնքված աշխատանքային պայմանագիրը լուծելիս, ինչպես նաև չեն պահպանվել, դիմումատուների հետ աշխատանքային պայմանագրերը լուծելու մասին անհատական իրավական ակտի մեկ օրինակի տրամադրման օրենսդրությամբ սահմանված ժամկետները:

Արդյունքում՝ Պաշտպանը դադարեցրել է բողոքի քննարկումը, քանի որ դիմումատուները բողոքում նշված նույն հիմքով և առարկայով բողոք են ներկայացրել դատարան:

4.8.8. ԱՀ Շուշիի Խ. Աբովյանի անվան միջնակարգ հոսքային դպրոցի նախադպրոցական խմբի դաստիարակը դիմելով Պաշտպանին հայտնել է, որ դպրոցի տնօրենը դրամահավաք կազմակերպելու վերաբերյալ ծնողի բողոքի հիման վրա իր նկատմամբ կիրառել է նկատողություն՝ առանց պարզելու հիմքերը:

Ուսումնասիրելով դիմումատուի բողոքը, կից փաստաթղթերը և դրանց վերաբերյալ ԱՀ Շուշիի շրջանի վարչակազմի ղեկավարի տված պարզաբանումները, դրանք համադրելով գործող իրավակարգավորումների հետ՝ Պաշտպանը եկել է հետևյալ եզրահանգումների՝

1. ԱՀ կրթության, մշակույթի և սպորտի նախարարի «ԱՀ հանրակրթական դպրոցներում աշակերտներից գումարներ հավաքելու անթույլատրելիության մասին» 2005թ. դեկտեմբերի 1-ի թիվ 150/Մ Պ.3 հրամանի համաձայն՝ ԱՀ հանրակրթական հաստատություններում դպրոցականներից դրամահավաք թույլատրվում է իրականացնել դպրոցի խորհրդի և ծնողական խորհրդի համաձայնությամբ՝ միայն դասագրքերի վարձավճարների, գրենական

պարագաների, մշակութային միջոցառումների, համահայկական և հանրապետական նշանակության հիմնադրամներին նվիրատվությունների համար: Դիմումատուն փաստերով ներկայացրել է, որ գրենական պարագաների համար դրամահավաք իրականացրել է ծնողների համաձայնությամբ:

2. Դպրոցի տնօրենը՝ առանց նկատողություն տալու համար հիմք հանդիսացող հանգամանքները լրիվությամբ պարզելու, ծնողի բողոքի հիման վրա տվել է նկատողություն:

Աշխատանքային օրենսգրքի 223-րդ հոդվածի համաձայն՝ նկատողությունը համարվում է կարգապահական տույժի տարատեսակ, իսկ կարգապահական տույժ կարող է կիրառվել աշխատանքային կարգապահությունը խախտելու դեպքում: Ուստի, ծնողի դիմումը ինքնին չի կարող նկատողության համար հիմք հանդիսանալ: Աշխատանքային օրենսգրքի 224-րդ հոդվածի համաձայն՝ կարգապահական տույժի կիրառման դեպքում պետք է հաշվի առնվեն խախտման ծանրությունը և դրա հետևանքները, աշխատողի մեղքը, այդ խախտման կատարման հանգամանքները և աշխատողի՝ նախկինում կատարած աշխատանքը: Հետևաբար դպրոցի տնօրենը պարտավոր էր լրիվ և բազմակողմանիորեն քննության առնել կարգապահական տույժ կիրառելու համար հիմք հանդիսացող բոլոր հանգամանքները, և հիմնավոր փաստերի առկայության պարագայում ընդունել հրաման կարգապահական տույժ կիրառելու մասին՝ ընտրելով տույժի տեսակը:

3. Բացի վերը նշված հանգամանքից, պահպանված չէ նկատողություն տալու հրամանին ներկայացվող պատշաճ ձևը: Հրամանը իր բովանդակությամբ պետք է համապատասխանի դրա ընդունման համար օրենքով սահմանված պահանջներին, նշում պարունակի այն բոլոր էական փաստական և իրավաբանական հանգամանքների վերաբերյալ, որոնք տնօրենին հիմք են տվել ընդունելու համապատասխան որոշումը:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը Պաշտպանը կայացրել է իրավունքների խախտման առկայության մասին որոշում, ինչի արդյունքում էլ դպրոցի տնօրենը վերացրել է դիմումատուին տված անհիմն նկատողությունը:

4.8.9. ԱՀ Ասկերանի շրջանի Սղնախ միջնակարգ դպրոցի հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհին, դիմելով Պաշտպանին, հայտնել է, որ դիմել է դպրոցի

տնօրենին՝ 14-ից ավելի դասաժամ, ինչպես նաև խմբակի ժամեր տրամադրելու համար:

Արդյունքում իրեն տրամադրվել է խմբակի ընդամենը 1 ժամ՝ այն պատճառաբանությամբ, որ ԱՀ ԿԳՍ փոխնախարարի կողմից արգելվել է 14-ից ավելի դասաժամ տրամադրել:

Դիմումատուի պնդմամբ, տնօրենը խմբակի 6 ժամ տրամադրել է մասնագիտական բավարար փորձ չունեցող անձի:

Ուսումնասիրելով ըստ դիմումի ներկայացված հանգամանքները և դրանք վերաբերյալ լիազոր մարմնի կողմից տրված պարզաբանումները, դրանք դիտարկելով ոլորտային իրավակարգավորումների շրջանակներում՝ Պաշտպանը արձանագրում է, որ խախտվել են դիմումատուի իրավունքները՝ հետևյալ հիմնավորմամբ.

1.Դպրոցի տնօրենը դիմումատուին չի տրամադրել լրացուցիչ դասաժամեր այն պատճառաբանությամբ, որ «Հանրակրթության մասին» ԼՂՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ կես դրույքով պաշտոնավարող և համապատասխան որակավորում ունեցող պետական հաստատության վարչական աշխատողը կարող է ունենալ շաբաթական մինչև 14 դասաժամ ուսումնական ծանրաբեռնվածություն:

2. ԱՀ կառավարության 2019թ. փետրվարի 5-ի «Պետական ուսումնական հաստատությունների վարչական աշխատողների պաշտոնների անվանումների ցանկը հաստատելու մասին» N 37 որոշման համաձայն՝ պետական ուսումնական հաստատությունների վարչական աշխատողներ են համարվում տնօրենը և փոխտնօրենը: Հետևաբար՝ դիմումատուն չի հանդիսանում վարչական աշխատող և «Հանրակրթության մասին» ԼՂՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ պարբերությամբ սահմանված դրույթը չի տարածվում նրա վրա:

3.«Հանրակրթության մասին» ԼՂՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ պետական ուսումնական հաստատության ուսուցչի մեկ դրույքի լրիվ ուսումնական ծանրաբեռնվածությունը (դասավանդման ծավալը) չի կարող գերազանցել շաբաթական քսաներկու դասաժամը: Հաշվի առնելով, որ դիմողի ուսումնական

ծանրաբեռնվածությունը կազմում է 14 դասաժամ, ապա նա ունի լրացուցիչ դասաժամեր ունենալու իրավաչափ ակնկալիք:

4. Տնօրենը խմբակային 6 ժամ տվել է ԱրՊՀ բանասիրական ֆակուլտետի հայոց լեզվի և գրականության բաժնի 2016-2017 ուսումնական տարվա շրջանավարտ, դպրոցում աշխատող օպերատորին:

ԼՂՀ կրթության, գիտության և սպորտի նախարարի 2015թ. դեկտեմբերի 15-ի «ԼՂՀ հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում խմբակային պարապմունքների կազմակերպման ու անցկացման կարգը հաստատելու մասին» N 272/Մ հրամանի համաձայն՝ խմբակը տրվում է փորձառու մասնագետին: Նույն հրամանի 6-րդ կետի համաձայն՝ խմբակի ղեկավար կարող է լինել այն անձը, ով ունի համապատասխան մասնագիտական կրթություն, բավարար փորձ և գիտելիքներ:

5. Ելնելով 3-րդ և 4-րդ կետերի հիմնավորումներից՝ տնօրենի կողմից խմբակային ժամերը դիմումատուին տրամադրելու փոխարեն, դիմումատուի կողմից նշված անձին տրամադրելը ոչ իրավաչափ էր:

Դիմումի քննարկման արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ, բավարարվել է դիմումատուի իրավաչափ պահանջը:

4.8.10. ԱՀ Հաղորդ շրջանի Տումի համայնքի բնակիչը Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ աշխատում է Տումի միջնակարգ դպրոցում և առողջական խնդիրներից ելնելով՝ մեկ ամիս ժամկետով չվճարվող արձակուրդ տրամադրելու խնդրանքով դիմել է դպրոցի տնօրենին: Դիմումատուն հայտնել է նաև, որ տնօրենը դիմումատուին տրամադրել է ընդամենը 5 օր տևողությամբ չվճարվող արձակուրդ՝ պատճառաբանելով այլ մասնագետով դիմումատուին փոխարինելու անհնարինությունը, սակայն այդ ժամանակաշրջանում իր պարապմունքները անց են կացվում այլ մասնագետի կողմից: Դիմելով Պաշտպանին, անձը խնդրել է նրա միջամտությունը, կատարվածի վերաբերյալ դպրոցի տնօրենից պարզաբանումներ ստանալու և իր խախտված իրավունքները վերականգնելու հարցում:

Բողոքի քննարկման արդյունքում պարզաբանվել են դիմումատուի իրավունքները, և Պաշտպանի միջամտությամբ, տրամադրվել է չվճարվող արձակուրդ մեկ ամսյա ժամկետով:

4.8.11. ԱՀ Քաշաթաղի շրջանի Բերձոր քաղաքի բնակիչը Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ իր հետ կնքված ժամկետային աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա, ընդունվել է աշխատանքի ԱՀ Քաշաթաղի շրջանի վարչակազմի ֆինանսական բաժնում՝ որպես գլխավոր մասնագետի պաշտոնակատար՝ մինչև տվյալ պաշտոնի հիմնական աշխատողի երեխայի խնամքի արձակուրդից վերադառնալը: Դիմումատուն հայտնել է նաև, որ հիմնական աշխատողը, երեխայի խնամքի արձակուրդում գտնվելու ընթացքում, աշխատանքից ազատման դիմում է ներկայացրել գործատուին: Իսկ 2020թ. ապրիլի 6-ին գործատուն դիմումատուին ծանուցել է, որ ապրիլի 16-ին վերջինիս հետ կնքված ժամկետային աշխատանքային պայմանագիրը կլուծվի՝ տվյալ պաշտոնի հիմնական աշխատողի պայմանագրի լուծման մասին դիմումը համարելով արձակուրդի ընդհատում և վերադարձ աշխատանքի: Դիմելով պաշտպանին՝ անձը խնդրել է պաշտպանի միջամտությունը՝ ժամկետային աշխատանքային պայմանագրի չլուծման հարցում՝ մինչև քաղաքացիական ծառայության տվյալ պաշտոնը մրցույթի արդյունքում հաղթող ճանաչված մասնակցի կողմից զբաղեցնելը:

Դիմումի քննարկման արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ, բավարարվել է դիմումատուի իրավաչափ պահանջը:

4.8.12. ԱՀ Ստեփանակերտ քաղաքի բնակիչը Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ աշխատում է ԱՀ ԿԳՍ նախարարության Ստեփանակերտի արհեստագործական ուսումնարանում՝ որպես փոխտնօրեն: Դիմումատուն հայտնել է նաև, որ հերթական ամենամյա արձակուրդի ժամանակահատվածում (փետրվարի 25-ից մինչև մարտի 30) գտնվում էր եվրոպական պետություններում: Նոր կորոնավիրուսի տարածման դեպքերով պայմանավորված բոլոր չվերթները հետաձգվել էին, ինչի արդյունքում դիմումատուին հաջողվել է վերադառնալ միայն ապրիլի 23-ին: Վերադառնալով հայրենիք՝ ապրիլի 23-ից մինչև մայիսի 18-ը ինքը գտնվում էր մեկուսացման մեջ: Դիմումատուն նշել է նաև, որ նշված ժամանակահատվածում աշխատանքի չներկայանալու պատճառով աշխատավարձ չի ստացել: Դիմումատուն խնդրել է Պաշտպանի միջամտությունը մարտի 31-ից մինչև մայիսի 18-ն ընկած ժամանակահատվածում աշխատանքի չներկայանալու

հետևանքով գործատուի կողմից աշխատավարձ չվճարելու իրավական հիմքերի և գործող իրավակարգավորումների վերաբերյալ պարզաբանումներ ստանալու հարցում:

Դիմումի քննարկման արդյունքում բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ քաղաքացուն տրվել է հետևյալ պարզաբանումը.

1. Աշխատանքային օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի համաձայն՝ ոչ աշխատողի մեղքով պարապուրդը աշխատավայրում ստեղծված այն իրավիճակն է, որի ժամանակ գործատուն, արտադրական կամ օբյեկտիվ այլ պատճառներով պայմանավորված, չի կարողանում ապահովել աշխատողի՝ աշխատանքային պայմանագրով նախատեսված աշխատանքը: Հաշվի առնելով, որ տվյալ դեպքում հարգելի պատճառներով անձը չի կարողացել ներկայանալ աշխատանքի, և գործատուն օբյեկտիվ պատճառներով չի կարողացել ապահովել նրան աշխատանքով, հետևաբար սույն թվականի մարտի 31-ից մայիսը 18-ն ընկած ժամանակահատվածը դիտվում է որպես պարապուրդ:

2. Նույն օրենսգրքի 186-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ համաճարակների, կանխարգելման կամ դրանց հետևանքների անհապաղ վերացման ժամանակահատվածում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների ու ազատությունների՝ օրենսդրությամբ ժամանակավոր սահմանափակումը, որոնց դեպքում հնարավոր չէ իրականացնել աշխատանքային պարտականությունները, այդ թվում՝ հեռավար եղանակով, համարվում է անհաղթահարելի ուժ:

3. Նույն հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով անհաղթահարելի ուժ համարվող պատճառներով առաջացած պարապուրդի համար կարող է չվճարվել: Այսինքն՝ Օրենսդիրը պարապուրդի դիմաց վճարելը թողնում է գործատուի հայեցողությանը: Սակայն նշենք նաև, որ նախքան ապրիլի 29-ին Աշխ. օրենսգրքում փոփոխություն կատարելը, վերոգրյալ նորմը իմպերատիվ բնույթ էր կրում, և անհաղթահարելի ուժ համարվող պատճառներով առաջացած պարապուրդը չէր վճարվում: Վճարման հետ կապված՝ հավելենք, որ ԱՀ պարետ, պետական նախարար պարոն Գրիգորի Մարտիրոսյանը իր հարցազրույցներից մեկում՝ <https://www.youtube.com/watch?v=Qx-zfuSIYIo> (31:54 րոպեից) անդրադարձել է աշխատավարձերի վճարմանը և նշել, որ նոր կորոնավիրուսի կանխարգելման և

դրա հետևանքների վերացման ժամանակահատվածում բոլոր պետական կառավարման մարմինների, պետական հիմնարկների ու կազմակերպությունների աշխատակիցների աշխատավարձերը վճարվելու են պետական բյուջեից ամբողջ ծավալով:

4. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ԼՂՀ օրենքի համաձայն՝ պետական նախարարի հայտարարությունը համարվում է բանավոր վարչական ակտ և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

Ելնելով վերոգրյալից, Պաշտպանն արձանագրել է, որ դիմումատուի կողմից օբյեկտիվ պատճառներով մարտի 31-ից մինչև մայիսի 18-ը ընկած ժամանակահատվածում աշխատանքի չներկայանալը համարվում է հարգելի պատճառ և գործատուի կողմից ենթակա է վճարման:

4.8.13. Անձը Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ ԱրՊՀ-ն իր հետ աշխատանքային պայմանագիրը յուրաքանչյուր տարվա սեպտեմբերի 1-ին վերակնքում է՝ մեկ տարի ժամկետով: Դիմումի քննարկման ընթացքում Պաշտպանի աշխատակազմը տեղեկացվել է, որ ԱրՊՀ ռեկտորի հրամանով դիմումատուն ազատվել է աշխատանքից: Վերը նշվածի մասին ԱրՊՀ ռեկտորը հայտնել է, որ 2020-2021թթ. ուսումնական տարում դիմումատուի հետ պայմանագիր չի կնքվել, քանի որ դասատապալումների համար նա ռեկտորի կողմից ստացել է նկատողություն, այնուհետև՝ խիստ նկատողություն:

Ուսումնասիրելով դիմումը, Պաշտպանը պարզել է, որ ԱրՊՀ ռեկտորի՝ դիմումատուի հետ աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու մասին հրամանի կայացման պահին դիմումատուի նկատմամբ նշանակված կարգապահական տույժերի՝ նկատողության ու խիստ նկատողության գործողության ժամկետները օրենքով սահմանված կարգով մարված էին, իսկ Աշխատանքային օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործատուն իրավունք ունի սույն օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված հիմքով (աշխատողի կողմից աշխատանքային պայմանագրով կամ ներքին կարգապահական կանոններով իրեն վերապահված պարտականությունները առանց հարգելի պատճառի պարբերաբար չկատարելու դեպքում) լուծելու աշխատանքային պայմանագիրը, եթե մինչև տվյալ աշխատանքային կարգապահական խախտումը աշխատանքային կարգապահական

խախտում թույլ տված աշխատողն ունի առնվազն երկու չհանված կամ չմարված կարգապահական տույժ:

Ինչ վերաբերում էր դիմումատուի, որպես ԱրՊՀ հիմնական աշխատողի հետ վերջին տարիներին որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր կնքելու իրավաչափությանը, ապա հաշվի առնելով աշխատանքային իրավահարաբերության բնույթը և աշխատողի պաշտոնեական պարտականությունների շրջանակը՝ պարզ է դառնում, որ դիմումատուի՝ որպես ԱրՊՀ հիմնական աշխատողի աշխատանքը կրել է մշտական բնույթ, ուստի համաձայն աշխատանքային օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 2.1 կետի՝ եթե նույն գործատուի մոտ նույն աշխատողի հետ նույն աշխատանքի համար որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը երկարաձգվում է, կամ նույն գործատուի մոտ նույն աշխատանքի համար նույն աշխատողի հետ երկրորդ անգամ կնքվում է աշխատանքային պայմանագիր, որոնց ընդհատումը չի գերազանցում մեկ ամիսը, ապա աշխատանքային պայմանագիրը համարվում է կնքված անորոշ ժամկետով:

Բողոքի քննարկման և ուսումնասիրության արդյունքում հիմնավորվել է այն, որ գործատուն դիմումատուի հետ աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու մասին հրամանը պետք է ճանաչի անվավեր, և 2003թ-ից ի վեր կնքվող աշխատանքային պայմանագիրը համարվի անորոշ ժամկետով կնքված:

4.8.14. Մեկ այլ՝ Պաշտպանին ուղղված կոլեկտիվ դիմումով, «Արցախի հանրային հեռուստառադիոընկերություն» ՓԲԸ-ի 51 աշխատակիցներ հայտնել են, որ ընկերությունում սկսվել է անվտանգության տեսախցիկների տեղադրման գործընթաց, ինչին առնչվող մի շարք հանգամանքներ հարուցել են աշխատակիցների մտահոգությունները, մասնավորապես՝ 1. շենքի մակերեսը և տեղադրվող տեսախցիկների քանակը (32) անհամաչափ են, որի արդյունքում աշխատակիցները շենքի ցանկացած վայրում գտնվում են եռակողմ հսկողության ներքո, 2. տեսախցիկների մի մասը ունեն նաև ձայնագրման հնարավորություն, 3. տեսախցիկների ազդանշանը փոխանցվում է ոչ թե անվտանգության ծառայողի աշխատասենյակ, այլ ընկերության խորհրդի նախագահի աշխատասենյակ:

Ընկերության խորհրդի ներկայացրած պարզաբանումների, ինչպես նաև խորհրդի նախագահի հետ հանդիպման, տեղում դիտարկման և ՀՀ

արդարադատության նախարարության Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալության հրապարակած՝ տեսահսկման ուղեցույցի ուսումնասիրման արդյունքում պարզ է դառնում, որ շենքի տարածքում 31 տեսախցիկների տեղադրումը քանակի առումով իրավաչափության կասկածի տեղիք է տալիս, ուստի անհրաժեշտ էր քննարկել այն հարցը, թե արդյոք ավելի քիչ տեսախցիկներ տեղադրելով հնարավոր չէ հասնել հետապնդվող նպատակին, այն է՝ անվտանգության ապահովմանը: Ինչ վերաբերում է որոշ տեսախցիկների ձայնագրման հնարավորությանը, ապա պետք է ընդգծել, որ տեսաձայնագրում իրականացնելիս տեսահսկողը պարտավոր է հիմնավորել տեսաձայնագրման անհրաժեշտությունը: ՀՀ արդարադատության նախարարության Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալության հրապարակած՝ աշխատանքային հարաբերություններում անձնական տվյալների պաշտպանության մասին ուղեցույցի համաձայն՝ տեսահսկումն ինքնին չի ենթադրում ձայնահսկում (ձայնագրում): Միայն բացառիկ դեպքերում է թույլատրվում կատարել ձայնահսկում, որի պայմանների ու նպատակների մասին պետք է աշխատողները գրավոր կերպով տեղեկացվեն: Պաշտպանը նաև նշում է, որ ուղիղ, իրական ժամանակում/ռեժիմում տվյալների փոխանցմամբ անվտանգության նպատակով կատարվող տեսահսկումը կարող են իրականացնել միայն հատուկ թույլտվություն ունեցող անձինք (օրինակ, անվտանգության աշխատակիցները): Սակայն անվտանգության աշխատակցի համար, օրինակ, թողարկման սենյակի դիտարկումն ընդհանրապես հասանելի չէ, իսկ խորհրդի նախագահը և ՓԲԸ տնօրենը հնարավորություն ունեն իրական ռեժիմում իրականացնել բոլոր վայրերի դիտարկում:

Սույն խնդրի լուծումը պահանջում էր, որ.

- 1) մասնագետների հետ քննարկվի նման քանակով տեսախցիկների տեղադրման նպատակահարմարությունը,
- 2) աշխատակիցների հետ քննարկվի իրականացվող ձայնահսկման անհրաժեշտությունը և նպատակահարմարությունը,
- 3) կա՛մ բացառվի տեսահսկումը թողարկման սենյակում, կա՛մ տվյալ աշխատակիցների համար ապահովվի առանձին աշխատասենյակ, որտեղ հնարավոր կլինի հանգստանալ՝ տեսահսկումից դուրս պայմաններում,

4) շենքի տարածքում անվտանգության ապահովման նպատակով տեսաձայնագրման տվյալների ուղիղ ռեժիմում հսկման իրավասությունը փոխանցվի անվտանգության աշխատակցին:

4.8.15. Որոշ դիմումներ վերաբերել են աշխատանքի բարենպաստ պայմաններ ստեղծելուն, հատկապես աշխատողների անվտանգության ապահովմանն ու առողջության պահպանման պայմաններին, հատուկ պայմաններում աշխատող առանձին կատեգորիայի աշխատողների պաշտոնների համար կատարվող աշխատաքին և դրա հատուկ բնույթին համարժեք պաշտոնային դրույքաչափերի հաշվարկման գործակիցներ սահմանելուն:

4.9. Սոցիալական ապահովության իրավունք

4.9.1. ԱՀ Սահմանադրության 82-րդ հոդվածը երաշխավորում է յուրաքանչյուր անձի սոցիալական ապահովության իրավունքը: Սոցիալական ապահովության իրավունքի էությունն է երաշխավորել յուրաքանչյուրի մայրության, բազմազավակության, հիվանդության, հաշմանդամության, աշխատավայրում դժբախտ պատահարների, խնամքի կարիք ունենալու, կերակրողին կորցնելու, ծերության, գործազրկության, աշխատանքը կորցնելու և այլ դեպքերում սոցիալական ապահովությունը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանին հասցեագրված բազմաթիվ բողոքներում բարձրաձայնվել են ոլորտում առկա թե՛ գործնական և թե՛ օրենսդրական խնդիրներ, որոնց հիման վրա վեր են հանվել այս իրավունքների իրացման ոլորտում առկա համակարգային խնդիրներ:

4.9.2. Պաշտպանը հաշվետու տարում ստացել է ոլորտին ոռնչվող 109 դիմում: Դիմումները հիմնականում առնչվել են կենսաթոշակների ու պետական նպաստների տրամադրման, բանակի բնակարանային հաշվառման հերթացուցակում ընդգրկելուն, կորոնավիրուսի սոցիալ-տնտեսական հետևանքների չեզոքացման ծրագրերի շրջանակներում դրամական օգնություն ստանալուն, հիպոթեքային վարկավորմամբ բնակարանային պայմանների բարելավման համար պետական

Ֆինանսական աջակցություն ստանալուն, պետական ծրագրի շրջանակներում վարձակալական հիմունքներով բնակվող փախստական ընտանիքի համար նախատեսված ֆինանսական աջակցություն ստանալուն, ինչպես նաև պետական ծրագրով որոշակի խումբ անձանց շինանյութի ձևով օժանդակության հատկացման, զոհված ազատամարտիկների ընտանիքների բնակարանների և անհատական տների վերանորոգման և մի շարք այլ հարցերի:

4.9.3. Անձը պաշտպանին հասցեագրված դիմումով հայտնել է, որ ունի 18 տարեկան, 1-ին խմբի հաշմանդամ զավակ, ով ունի շարժողական լուրջ խնդիրներ: Ընտանիքի հիմնական եկամուտը հաշմանդամ զավակի թոշակն է, որը չի բավարարում կենցաղային և հաշմանդամ զավակի հոգսերը հոգալու համար: Ըստ դիմումատուի՝ ինքը բազմիցս դիմել է համապատասխան մարմիններին, սակայն աջակցություն չի ստացել: Դիմելով Պաշտպանին՝ դիմումատուն խնդրել է միջամտել և ուղղորդել իր հաշմանդամ զավակի նկատմամբ խնամակալություն սահմանելու հարցում:

Ոսումնասիրելով դիմումում բարձրացրած հարցերը՝ Պաշտպանը արձանագրել է, որ բոլորը ենթակա չէ քննարկման, սակայն դիմումատուին մանրամասն պարզաբանվել է իր իրավունքների և ազատությունների իրացման հնարավորությունները.

ա) ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի համաձայն՝ չափահաս գործունակ քաղաքացու խնդրանքով, որը վատառողջ լինելու պատճառով չի կարող ինքնուրույն իրականացնել ու պաշտպանել իր իրավունքները և կատարել պարտականությունները, նրա նկատմամբ կարող է սահմանվել պատրոնաժ: Պատրոնաժ սահմանելը չի հանգեցնում քաղաքացու իրավունքների սահմանափակմանը: Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը չափահաս գործունակ քաղաքացու պատրոն (օգնական) նշանակում է տվյալ քաղաքացու համաձայնությամբ: Չափահաս գործունակ քաղաքացու գույքը տնօրինում է պատրոնը (օգնականը)՝ քաղաքացու հետ կնքված հանձնարարության կամ հավատարմագրային կառավարման պայմանագրի հիման վրա:

Քաղաքացու ապրուստի ու նրա կենցաղային կարիքների բավարարմանն ուղղված կենցաղային և այլ գործարքները պատրոնը (օգնականը) կնքում է քաղաքացու համաձայնությամբ:

բ) ԼՂՀ կառավարության 2009թ. ապրիլի 21-ի «Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրությունը հաստատելու մասին» N 235-Ն որոշմամբ սահմանվում է, որ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները չափահաս գործունակ քաղաքացու խնդրանքով, որը վատառողջ լինելու պատճառով չի կարող ինքնուրույն իրականացնել ու պաշտպանել իր իրավունքները և կատարել պարտականությունները, նշանակում են այդ քաղաքացու օգնական (պատրոն)՝ քաղաքացու համաձայնությամբ: Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները համայնքների ղեկավարներն են:

գ) ԼՂՀ կառավարության «Ծեր և հաշմանդամ քաղաքացիներին խնամքի տրամադրման կարգն ու ծեր և հաշմանդամ քաղաքացիներին խնամքի տրամադրումը մերժելու հիմք հանդիսացող հիվանդությունների ցանկը հաստատելու մասին» 2008թ. հուլիսի 15-ի N 500-Ն որոշման համաձայն՝ խնամքը տրամադրվում է դրա կարիքն ունեցող՝ ծերության սոցիալական կենսաթոշակի տարիքի հասած կամ 18 տարին լրացած միայնակ (Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված խնամող չունեցող կամ ընտանիքում աշխատունակ անդամ չունեցող) հաշմանդամներին (այսուհետ՝ հաճախորդ): Հաճախորդներին խնամքը տրամադրվում է սոցիալական ծառայություններ տրամադրող տարածքային մարմնի (այսուհետ՝ տարածքային մարմին) ղեկավարի որոշման հիման վրա: Ուստի, դիմումատուն պետք է դիմի ԱՀ Հաղորդի շրջանի Մեծ Թաղեր համայնքի ղեկավարին՝ որպես խնամակալության և հոգաբարձության մարմին:

4.9.4. ԱՀ Ծուշի քաղաքի բնակիչը ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել էր, որ ունի փախստականի կարգավիճակ, ինչպես նաև հանդիսանում է զոհված ազատամարտիկի այրի և շուրջ քսան տարի է, ինչ հերթագրված է բնակարանային պայմանների բարելավման կարիք ունեցող անձանց ցուցակում: Դիմումատուն հայտնել էր նաև, որ ամեն տարի վերոնշյալ հարցի

կապակցությամբ դիմել է Շուշիի շրջանի վարչակազմի ղեկավարին, սակայն հարցին լուծում չի տրվել:

Բողոքի քննարկման և ուսումնասիրության արդյունքում Պաշտպանի միջամտությամբ հարցը դրական լուծում է ստացել:

4.9.5. Քաղաքացին պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ 1982 թվականին իրեն շնորհվել էր հանրապետության պատվավոր՝ առողջապահության վաստակավոր աշխատողի կոչում:

2020 թվականին ուժի մեջ է մտել ԱՀ կառավարության որոշումը՝ վաստակավորի կոչում ունեցող չաշխատող թոշակառուներին լրացուցիչ գումար հատկացնելու մասին: Պահանջվող համապատասխան փաստաթղթերը ներկայացնելուց հետո 2020 թվականի հունվարից մինչև հունիսի վերջը դիմումատուն ստացել է թոշակին ավելացված գումարը: Ինչից հետո պետական լիազոր մարմնից հայտնել են, որ սխալմամբ են հատկացրել վաստակավորներին տրվող լրացուցիչ գումարը, քանի որ որոշման մեջ «առողջապահության վաստակավոր աշխատող»-ի փոխարեն նշված էր «վաստակավոր բժիշկ» ձևակերպումը:

Վերոգրյալի կապակցությամբ Պաշտպանի գրությանն ի պատասխան՝ ԱՀ աշխատանքի, սոցիալական և բնակարանային հարցերի նախարարը հայտնել է, որ Ստեփանակերտի սոցիալական ապահովության տարածքային բաժնի կողմից դիմումատունին՝ որպես «Ադրբեջանական ՍՍՀ առողջապահության վաստակավոր աշխատող» 2020 թվականի հունվարի 1-ից նշանակվել է «վաստակավոր» պատվավոր կոչման արժանացած անձանց համար ԼՂՀ կառավարության 2008 թվականի ապրիլի 15-ին ««Ժողովրդական» և «Վաստակավոր» պատվավոր կոչումների արժանացած անձանց ամենամսյա պատվովճարի նշանակման և վճարման կարգն ու չափը սահմանելու մասին» N 284-Ն որոշմամբ սահմանված ամենամսյա 20.000 դրամ պատվի վճար: 2020 թվականի հունիս ամսում դիմումատուի փաստաթղթերը «էլեկտրոնային կենսաթոշակ» ծրագիր ներառելու ընթացքում հայտնաբերվել է, որ «առողջապահության վաստակավոր աշխատող» պատվավոր կոչման արժանացած անձինք ընդգրկված չեն օրենսդրությամբ սահմանված ցանկում, որի պատճառով դադարեցվել է պատվովճարի վճարումը:

Հաշվի առնելով, որ դիմումատուի «վաստակավոր» պատվավոր կոչման համար սահմանված պատվովճարի դադարեցման պատճառը վերոնշյալ որոշմամբ սահմանված չէր և «առողջապահության վաստակավոր աշխատող» պատվավոր կոչումը հավասարեցված չէր օրենքով շնորհված պատվավոր կոչումներին, ուստի Պաշտպանի միջամտության արդյունքում պատվովճարի վճարումը պետական լիազոր մարմինը վերսկսել է այն դադարեցնելու օրվանից:

4.9.6. ԱՀ մի խումբ քաղաքացիներ Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել են, որ համապատասխան փաստաթղթերի բացակայության պատճառով իրենք հնարավորություն չունեցան իրենց աշխատած տարիները ներկայացնել որպես աշխատանքային ստաժ, քանի որ աշխատակիցների մեծ մասի փաստաթղթերը 2000թ-ին հանձնվել են ԱՀ ոստիկանությանը, որոնք այդ ժամանակ գտնվում էին ԱՀ քննչական կոմիտեում, և արդյունքում հնարավոր չէր տվյալ աշխատակիցներին տրամադրել տեղեկանքներ աշխատավարձի և վճարված սոցվճարների մասին:

Նշված հարցի վերաբերյալ հարցում է ուղարկվել ԱՀ Քննչական կոմիտեի նախագահին՝ խնդրելով ներկայացնել պարզաբանումներ դիմումատուների պնդումների վերաբերյալ: Ի պատասխան՝ հայտնել են, որ նշված հարցի վերաբերյալ ԱՀ աշխատանքի, սոցիալական և բնակարանային հարցերի նախարարության կատարած հարցման ի պատասխան տրամադրվել է տվյալ կազմակերպության վերաբերյալ քրեական գործում առկա տեղեկությունները: Արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ, ԱՀ աշխատանքի, սոցիալական և բնակարանային հարցերի նախարարությունը նշված փաստաթղթերը հանձնել է ԱՀ արդարադատության նախարարության «Պետական արխիվ» ՊՈԱԿ-ին, որտեղից էլ դիմումատուները կարողացել են այն վերցնել:

4.9.7. ՀՀ քաղաքացին պաշտպանին հասցեագրված դիմումով հայտնել է, որ իր զինակիցը, գտնվելով իր խնամակալության տակ, մահացել է և հուղարկավորվել ՀՀ Լոռու մարզում: Դիմումատուի պնդմամբ, նա չէր ստացել պետության կողմից տրամադրվող հանգուցյալի հուղարկավորության համար նախատեսված թաղման նպաստը:

Նշվածի վերաբերյալ հարցում է կատարվել ԱՀ պաշտպանության նախարարություն՝ խնդրելով ներկայացնել պարզաբանումներ քաղաքացու հայտնած պնդումների վերաբերյալ: Ի պատասխան հարցմանը՝ տեղեկացրել են, որ «Պետական կենսաթոշակների մասին» Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության օրենքի կիրարկումն ապահովելու մասին» Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության կառավարության 2012թ. հունվարի 19-ի N 9-Ն որոշմամբ հաստատված՝ կենսաթոշակառուի մահվան դեպքում թաղման նպաստը ստանալու համար դիմումատուն անձամբ չի ներկայացել և պահանջվող փաստաթղթերը լիարժեք չի ներկայացրել, ինչի պատճառով էլ թաղման նպաստի վճարումը մերժվել է:

Արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ, բացակայող փաստաթղթերը դիմումատուի կողմից ներկայացնելուց հետո՝ հարցին լուծում է տրվել:

4.9.8. Քաղաքացին, դիմելով պաշտպանին, հայտնել է, որ ԱՀ Ասկերանի շրջանի Խնածախ համայնքում հիփոթեքային վարկավորմամբ ձեռք բերված բնակելի տանը, բացակայում է էլեկտրաէներգամատակարարումը և գազամատակարարումը: Դիմումատուն հայտնել է նաև, որ նշված հարցի լուծման կապակցությամբ բազմիցս դիմել է համայնքի ղեկավարին և շրջանի վարչակազմի ղեկավարին, սակայն հարցին լուծում չի տրվել, մինչդեռ՝ ըստ դիմումատուի, շրջանի վարչակազմի ղեկավարը հանձնարարել է լուծում տալ բնակչի խնդրին, սակայն կրկին ապարդյուն:

Արդյունքում՝ Պաշտպանի միջամտությամբ, ԱՀ Ասկերանի վարչակազմի և դիմումատուի համատեղ ջանքերի արդյունքում բավարարվել է քաղաքացու ողջամիտ պահանջը:

4.9.9. ԱՀ Շուշիի շրջանի Հին Շեն համայնքի բնակիչը Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ 15.07.1974թ.-ից մինչև 01.03.1978թ. և 19.11.1988թ.-ից մինչև 1996թ.-ի հոկտեմբեր ամիսը աշխատել է Շուշիի շրջանի Հին Շեն համայնքի Կիրովի անվան կոլտնտեսությունում՝ որպես բանվոր: Դիմումատուն հայտնել է նաև, որ Արցախյան շարժման հետևանքով և կոլտնտեսությունների փլուզման արդյունքում «ԱՀ պետական արխիվ» ՊՈԱԿ-ում չեն պահպանվել Կիրովի անվան կոլտնտեսության անձնակազմի վերաբերյալ տվյալները: Դիմումատուն նշված փաստը հաստատելու համար դիմել է դատարան: ԱՀ ընդհանուր իրավասության

դատարանը հաստատել է 15.07.1974թ.-ից մինչև 01.03.1978թ. և 19.11.1988թ.-ից մինչև 1996թ.-ի հոկտեմբեր ամիսը Շուշիի շրջանի Հին Շեն համայնքի Կիրովի անվան կոլտնտեսությունում որպես բանվոր աշխատելու փաստը: Դիմումատուն նշել է նաև, որ դիմել է ԱՀ աշխատանքի, սոցիալական հարցերի և վերաբնակեցման նախարարություն՝ կենսաթոշակ նշանակելու համար, սակայն պետական լիազոր մարմինը հրաժարվել է դատարանի վճռում նշված ժամկետները հաշվարկել որպես աշխատանքային ստաժ: Պաշտպանի կողմից բողոքի քննարկման և ուսումնասիրության արդյունքում՝ ԱՀ ընդհանուր իրավասության դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռում նշված ժամկետները պետական լիազոր մարմինը հաշվարկել է որպես աշխատանքային ստաժ :

4.10. Առողջության պահպանման իրավունք

4.10.1. Արցախի Հանրապետությունում ի թիվս այլ իրավունքների հիմնարար է համարվում նաև անձի առողջության պահպանման իրավունքը: Այն ամրագրված է պետության հիմնական օրենքի 84-րդ հոդվածի 1-ին մասում, համաձայն որի՝ յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի առողջության պահպանման իրավունք:

Առողջության իրավունքի մասին նշում է կատարվում նաև մի շարք միջազգային փաստաթղթերում: Մասնավորապես, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 25-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի այնպիսի կենսամակարդակի, ներառյալ սնունդը, հագուստը, բնակարանը, բժշկական խնամքը և սոցիալական անհրաժեշտ սպասարկումը, որն անհրաժեշտ է իր և իր ընտանիքի առողջությունն ու բարեկեցությունը պահպանելու համար (...), «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշվում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի ֆիզիկական և հոգեկան առողջապահության առավելագույնս հասանելի ծառայություններից օգտվելու իրավունք:

Սույն իրավունքը խիստ կենսական համարելով ՄԱԿ-ը իր համակարգում ստեղծեց Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը: Կազմակերպությունը պատասխանատու է առողջապահության գլոբալ խնդիրներում ուղղորդելու, առողջապահության ոլորտում գիտական հետազոտությունների գերակայություններ սահմանելու, ստանդարտներ և նորմեր մշակելու, քաղաքականության ապացուցողական տարբերակներ կիրառելու, երկրներին մասնագիտական օժանդակություն ցուցաբերելու, ինչպես նաև առողջության միտումների մոնիթորինգն ու գնահատումն իրականացնելու համար: Կազմակերպության առաքելությունը մեկն է՝ բոլոր մարդկանց համար ապահովել առողջության հնարավոր ամենաբարձր մակարդակը:

Միջազգային իրավունքի տրամաբանությունը բոլոր իրավունքների մասով ներառում է տվյալ իրավունքի հարգանքի, պաշտպանության և իրականացման գործառույթները, ինչպես պետական մակարդակում, այնպես էլ անձնական և

համագործակցային հարթություններում: Առողջության իրավունքը միջազգային իրավունքում ևս զուգակցված է առողջապահության իրավունքին, ինչը ենթադրում է, որ տվյալ իրավունքի հարգանքից բացի միջազգային իրավունքն առաջարկում է մի շարք մեխանիզմներ կանխարգելման, բուժման և խնամքի ծառայությունների և հնարավորությունների ներդրման, զարգացման և իրականացման հարցում:

Առողջապահության իրավունքի արդյունավետ համակարգման հարցում 1999թ.-ի ԱՀԿ զեկույցում ներկայացվել են ազգային կառավարությունների, միջազգային հանրության և քաղաքացիական հասարակության առջև ծառացած խնդիրները և առաջ բերվող մարտահրավերները, որի կապակցությամբ առաջարկվել է.

1. Ուղղորդել առողջապահական համակարգերը նվազագույն միջամտություններով առավելագույնս նվազեցնելու հիվանդությունների թիվը հատկապես աղքատ բնակչության շրջանում: Ի թիվս մի շարք հիվանդությունների կանխարգելումների նշվում է նաև մայրական ու մանկական առողջությանն ու սննդին հատկացվող մեծ ուշադրությունը, իմունիզացիայի ծրագրի կարևորությունը և ընդլայնումը:
2. Հնարավորություն տալ առողջապահական համակարգերին նորովի դիմակայելու առողջապահության առջև ծառացած սպառնալիքներին, որոնք տնտեսական ճգնաժամի, անառողջ միջավայրերի կամ վտանգավոր վարքագծի հետևանքն են:
3. Զարգացնել այնպիսի առողջապահական համակարգեր, որոնք ապահովում են բոլորին մատչելի կամ անվճար հիվանդանոցային ծառայություններ:
4. Խրախուսել առողջապահական համակարգերին՝ նպաստել գիտելիքների այն բազայի ընդլայնմանը, որը հնարավոր դարձրեց քսաներորդ դարի առողջապահական հեղափոխությունը և որը կտրամադրի գործիքներ քսանմեկերորդ դարում շարունակական նվաճումներ ձեռք բերելու համար:²⁵

25. Առողջության համաշխարհային կազմակերպություն, Առողջապահության համաշխարհային զեկույց, 1999, աղբյուրն այստեղ. հղումը՝ https://www.who.int/whr/1999/en/whr99_en.pdf?ua=1 (մուտքը՝ 24.03.2021թ.)

Այստեղից հետևում է, որ առողջապահական համակարգերը պետք է ունակ լինեն ոչ միայն կանխարգելելու, բուժելու և խնամելու, այլև ստեղծելու և հատկացնելու բավարար միջոցներ հնարավոր մարտահրավերներին դիմակայելու հարցում:

4.10.2. 2020 թվականին Պաշտպանին հասցեագրված դիմումների մի մասը վերաբերել են հենց առողջության պահպանման իրավունքին, որոնց մեջ առանձնացվել են զինվորական ծառայողների առողջապահությանն առնչվող խնդիրներ:

Արցախի Հանրապետությունում զինծառայողների առողջության պահպանման իրավունքի իրականացումը հատուկ վերաբերմունքի է արժանացել: Այսպես, «Զինծառայողների և նրանց ընտանիքների անդամների սոցիալական ապահովության մասին» ԼՂՀ օրենքի 34-րդ հոդվածը սահմանում է, որ զինծառայողները և նրանց ընտանիքների անդամները ապահովվում են անվճար որակյալ բուժօգնությամբ համապատասխան գերատեսչական բուժփիմնարկներում: Ծառայության անցկացման վայրում նման բուժփիմնարկների բացակայության, ինչպես նաև անհետաձգելի դեպքերում զինծառայողներին անհրաժեշտ բուժօգնությունը ցույց է տրվում Արցախի Հանրապետության տարածքում գործող բոլոր կարգի բուժփիմնարկներում՝ համապատասխան նախարարությունների և այլ հիմնարկների միջոցների հաշվին, բուժման ծախսերի հետագա փոխհատուցմամբ, որի կարգն ու պայմանները սահմանում է ԱՀ կառավարությունը: Բժշկական ցուցումների առկայության դեպքում զինծառայողներին տրվում է անվճար առողջարանային բուժման իրավունք:

4.10.3. ԱՀ Ստեփանակերտ քաղաքի բնակիչը Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ 2020թ. ՊԲ ուղեգրով մեկնել է ՀՀ բուժում ստանալու նպատակով, սակայն երկու ամիս գտնվելով հիվանդանոցում, ոչ մի բուժում չի ստացել այն պատճառով, որ ՊԲ կողմից ֆինանսավորում չի իրականացվել՝ համապատասխան դեղեր ձեռք բերելու նպատակով: Քաղաքացին հայտնել է նաև, որ նշված հարցով դիմել է ԱՀ ՊԲ բուժծառայության պետին և ԱՀ Ազգային Ժողովին, որոնք հարցին որևէ լուծում չեն տվել: Քաղաքացին, դիմելով Պաշտպանին, խնդրել է նրա միջամտությունը պատշաճ բուժումը ստանալու հարցում:

Համաձայն ԱՀ պաշտպանության նախարարի պարզաբանումների՝ ՀՀ ՋՈՒ ՌԲՎ-ի հատուկ դեղորայքի տրամադրումը իրականացվում է ՀՀ առողջապահության նախարարության հատուկ ծրագրի շրջանակներում, որը կորոնավիրուսային համավարակի հետ կապված ներկայումս դադարեցված է, նման վիճակ է նաև ԱՀ առողջապահության նախարարության կողմից կազմակերպվող ծրագրում, որի մասին տեղեկացվել էր նաև դիմումատուին: Իսկ ԱՀ պաշտպանության նախարարի կողմից որոշում է կայացվել դիմումատուին տրամադրել դրամական օգնություն մեկ ամսվա դրույքաչափով:

4.10.4. Նույն անձը կրկին դիմելով Պաշտպանին հայտնել է, որ իրեն կրկին ուղեգրել են ՀՀ ՊՆ ԿԿՀՀ հետազոտման նպատակով, սակայն հիվանդության բուժման համար անհրաժեշտ դեղորայքի համար ունեցած ֆինանսական միջոցները բավարար չեն, և խնդրել է Պաշտպանի միջամտությունը ուղեգրման ժամկետը երկարաձգելու հարցում: Հարցի քննարկման ընթացքում ԱՀ պաշտպանության նախարարության բուժական ծառայությունից հայտնել են, որ հաշվի առնելով, որ դիմումատուին նշանակված հետազոտությունը անհետաձգելի բնույթ չի կրում, հնարավոր է նրա ուղեգրման ժամկետը երկարաձգել որոշ ժամանակով:

Պաշտպանը վերոգրյալ հարցը քննարկել է ԱՀ աշխատանքի, սոցիալական և միգրացիայի նախարարի հետ, ինչի արդյունքում բավարարվել է դիմումատուի ողջամիտ պահանջը:

4.10.5. ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամը Պաշտպանին հասցեագրած դիմումով հայտնել է, որ 11.05.2019թ. առողջական վիճակի հետազոտման ակտի համաձայն՝ իր վստահորդը (զինծառայող) ՀՀ Երևան քաղաքի «Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ» ԲԿ-ում անցել է հետազոտություն, որտեղ արձանագրվել է ողնաշարի կրծքային և գոտկային հատվածի ցավեր և ծնկան հոդերի շրջանի ցավեր, արդյունքում՝ ախտորոշվել է «ողնաշարի դեգերենետիվ հիվանդություն՝ TH11 TH12 L2 T1 միջողային սկավառակների պրոթուզիաներով 1.5 2-2.5մմ TH8 TH12 Շմոուլի հանգույցներով (ՄՌՏ 2019) թեթև դորսո լյումբարգիայով»: Հոսպիտալում նշանակված համապատասխան քսուկները չեն լուծել հիվանդի առողջական խնդիրները, և նա շարունակում է ունենալ ցավեր, անորոշ իրավիճակ, որի արդյունքում տուժում է վերջինիս ծառայությունը: Դիմումատուն, դիմելով

Պաշտպանին, խնդրել է միջոցներ ձեռնարկել զինծառայողի առողջության՝ ՀՀ կենտրոնական զինվորական հոսպիտալում բժշկական քննություն և բուժզննում իրականացնելու նպատակով:

Նշվածի վերաբերյալ Պաշտպանի հարցմանն ի պատասխան՝ ԱՀ ՊՆ-ից հայտնել են, որ զինծառայողի ներկա վիճակը համապատասխանում է զորակոչի ժամանակ տրված 16գ, 36գ սահմանափակման հոդվածներին: Միաժամանակ տեղեկացրել են նաև, որ զինծառայողը հրաժարվում է հակաբորբոքային և «B» կոմպլեքս վիտամինային բուժումից: Նրան բացատրվել է նշված բուժման անհրաժեշտությունը, սակայն կրկին հրաժարվել է: Ուսումնասիրելով դիմումին վերաբերող բոլոր հանգամանքները՝ Պաշտպանը արձանագրել է, որ բողոքի քննարկումը ենթակա է դադարեցման, քանի որ ԱՀ ՊՆ նախարարին հասցեագրված Պաշտպանի գրության արդյունքում նշված զինծառայողը ընդունվել է ՊԲ համապատասխան զորամաս՝ հետազոտման և բուժման նպատակով, միաժամանակ էլ ԱՀ ԱՆ հանրապետական բժշկական կենտրոնում անցել է համապատասխան (ՄՌ-Տ) հետազոտություն:

Բաժին 5. Ազատությունից զրկված անձանց իրավունքների

պաշտպանության վիճակը և Պաշտպանի գործունեությունն այդ ոլորտում

5.1. Հաշվետու ժամանակահատվածում Պաշտպանի և աշխատակազմի ներկայացուցիչները պարբերաբար մշտադիտարկման այցեր են կատարել փակ հիմնարկներ, հատկապես՝ ԱՀ ոստիկանության քրեակատարողական վարչության քրեակատարողական հիմնարկ և քննչական մեկուսարան^{26,27} և ռազմական ոստիկանություն:

5.2. Քրեակատարողական հիմնարկ և քննչական մեկուսարան շրջայց կատարելու ընթացքում Պաշտպանը ծանոթացել է ազատազրկված անձանց պահման պայմաններին և իրավունքների պաշտպանության ընթացակարգերին: Հատուկ ուշադրություն է դարձրել ազատությունից զրկված անձանց շրջանում նոր կորոնավիրուսի տարածման կանխարգելման նպատակով տարվող աշխատանքների վրա՝ ընդգծելով, որ կիրառվող սահմանափակումները պետք է համաչափ ու իրավաչափ լինեն և հնարավորինս նվազ չափով սահմանափակեն անձանց իրավունքների պաշտպանության հնարավորությունները:

Հատկանշական է այն փաստը, որ Պաշտպանը առանձին գրություն է հասցեագրել լիազոր մարմիններին կորոնավիրուսի պայմաններում հանձնույնների ընդունման խնդիրը լուծելու վերաբերյալ և արդյունքում՝ առողջապահության նախարարության խորհրդատվությամբ, ՔԿՎ-ն սահմանել է ընդունելի ապրանքների ցանկը՝ հատկապես ուշ փչացող, որոնք 1 օր պահվում էին ՔԿՎ-ում դրա համար նախատեսված սենյակում, այնուհետև տրամադրվում դատապարտյալներին:

5.3. Այցերի ընթացքում Պաշտպանն առանձնազրույցներ է ունեցել ազատությունից զրկված մի խումբ անձանց հետ, հետաքրքրվել նրանց

26. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Մարդու իրավունքների պաշտպանը հերթական այցն է կատարել քրեակատարողական վարչություն», 6 օգոստոսի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/438> (մուտքը՝ 17.12.2020թ.):

27. ԱՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Մարդու իրավունքների պաշտպանի ներկայացուցիչները հերթական շրջայցն են ունեցել քրեակատարողական վարչությունում», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/449> (մուտքը՝ 17.12.2020թ.):

իրավունքների լիարժեք իրացմանը խոչընդոտող խնդիրներով և բարձրացված հարցերի շուրջ տվել պարզաբանումներ:

5.4. Աշխատակազմի ներկայացուցիչները ուշադրության կենտրոնում են պահել նաև ազատագրկված անձանց նկատմամբ խոշտանգումների ու վատ վերաբերմունքի դրսևորումների կանխարգելման դեպքերը: Պաշտպանն իր լիազորությունների շրջանակներում ընթացքավորել է բարձրացված հարցերը և համապատասխան միջոցներ ձեռնարկել ազատությունից զրկված անձանց իրավունքների պատշաճ պաշտպանության ու երաշխավորման ուղղությամբ: Պաշտպանի միջամտությամբ քրեակատարողական հիմնարկում, քննչական մեկուսարանում ու ռազմական ոստիկանությունում լուծվել են մի շարք համակարգային խնդիրներ պահման պայմանների ու ընթացակարգերի հետ կապված, ինչպես նաև անհատական աջակցություն է ցուցաբերվել ազատությունից զրկված մի խումբ անձանց:

Պաշտպանը բարձրաձայնել է քրեակատարողական հիմնարկում պահվող անձանց իրավունքների լիարժեք իրացմանը խոչընդոտող որոշ խնդիրների՝ մասնավորապես քննչական մեկուսարանի խցերում վարդակների և քննչական մեկուսարանի ու փակ և կիսափակ ուղղիչ տեղամասերի խցերում հեռուստացույցի բացակայության մասին:

Վերոգրյալ խնդիրների լուծման հնարավոր քայլերի վերաբերյալ Պաշտպանի և պետական լիազոր մարմինների միջև ձեռք է բերվել պայմանավորվածություն, սակայն հարցերի մի մասը լուծում չի ստացել 2020 թվականի Ադրբեջանի սանձազերծած պատերազմի պատճառով:

5.5. Պետք է նշել, որ, քանի որ կորոնավիրուսի համաճարակով պայմանավորված տեսակցությունները ՔԿՎ-ում արգելված էին, Պաշտպանի և լիազոր մարմնի համագործակցության արդյունքում՝ ՔԿՎ-ում ազատագրկվածների համար հատկացվել է հատուկ սենյակ, որտեղ նրանց տրվել է սկայպից և վայբերից օգտվելու հնարավորություն:

5.6. Հաշվետու տարում Աշխատակազմի ներկայացուցիչը ընդգրկված է եղել կորոնավիրուսային հիվանդության (COVID-19) համավարակի սոցիալ-տնտեսական հետևանքների մեղմացման նպատակով քրեական գործերով համաներում հայտարարելու մասին օրենքի նախագծի մշակման աշխատանքներում, և ներման հարցերի հանձնաժողովում: Պաշտպանի ինստիտուտի ներկայացվածությունը պայմանավորված է եղել քրեական գործերով անցնող անձանց իրավունքների լավագույն պաշտպանությամբ:

5.7. Պետք է նշել նաև, որ Ադրբեջանի սանձազերծած պատերազմի հետևանքով «Շուշի» քրեակատարողական հիմնարկում պահվող դատապարտյալներին տեղափոխել են Հայաստան: Նրանք հանձնվել են Արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայությանը, ինչի արդյունքում առաջացել է դատապարտյալների իրավունքների առերևույթ խախտման հանգեցնող, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու գործընթացի հստակ իրավական ընթացակարգերի բացակայության խնդիրը:

Դատապարտյալները ՀՀ քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ կրելու ընթացքում փաստացի զրկված են պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համար պատիժը կատարող հիմնարկին դիմելու ԼՂՀ քրեակատարողական օրենսգրքով և ԼՂՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով ապահովված հնարավորությունից:

Դատապարտյալների իրավունքների հնարավոր խախտումներից խուսափելու նպատակով Պաշտպանը ԱՀ ոստիկանությանը առաջարկել է խնդիրը քննարկել ՀՀ համապատասխան իրավասու մարմնի հետ՝ հնարավոր լուծումներ գտնելու նպատակով՝ հայտնելով խնդրի լուծման հարցում աջակցելու իր պատրաստակամությունը:

Բաժին 6. Պաշտպանի գործունեությունը հանրային իրազեկման ոլորտում

6.1. Հաշվետու ժամանակահատվածում մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմը հրապարակել է ավելի քան 200 մամուլի հաղորդագրություններ, որոնք լայն տարածում են գտել զանգվածային լրատվության միջոցներով:

2020թ. ընթացքում Պաշտպանը հրավիրել է ավելի քան 10 մամուլի ասուլիսներ:

Պաշտպանը 2019թ. իր գործունեության, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին տարեկան հաղորդումը ներկայացրել է առցանց ձևաչափով՝ պայմանավորված կորոնավիրուսի համավարակով:²⁸

Պատերազմի ժամանակ Պաշտպանը հանդես է եկել մի շարք մամուլի ասուլիսներով, որոնց ընթացքում նա պարբերաբար ներկայացրել է փաստահավաք առաքելության շրջանակներում ՄԻՊ աշխատակազմի կողմից իրականացվող աշխատանքները, ինչպես նաև պատերազմի հետևանքով առաջացած խնդիրները՝ մարդու իրավունքների տեսանկյունից:

Տարեվերջում Պաշտպանի կողմից հրավիրվել է մեկ ամփոփիչ մամուլի ասուլիս՝ ներկայացնելու Պաշտպան Արտակ Բեգլարյանի 2020թ. ժամանակահատվածի գործունեությունը, ինչպես նաև նրա հրաժարականը:²⁹

6.2. Իրազեկման միջոցառումների շրջանակում Պաշտպանն իր պաշտոնական ֆեյսբուքյան էջում մեկնարկել է #don't be blind արշավը, որում տեսաուղերձների միջոցով նա պարբերաբար ներկայացնում էր ադրբեջանական զինված ուժերի կողմից քաղաքացիական օբյեկտներին նպատակային թիրախավորման վայրերը և դրա հետևանքները:

6.3. Հաշվետու տարում Պաշտպանը տարբեր ձևաչափերով հանրային հաղորդակցություն է իրականացրել հեռուստատեսությամբ, ռադիոյով և

28. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական յութուբյան ալիք, հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=KjtkslYbCiY> (մուտքը՝ 7 փետրվարի, 2021թ.):

29. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական յութուբյան ալիք, հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=9FGylDO6974> (մուտքը՝ 7 փետրվարի, 2021թ.):

էլեկտրոնային մամուլով: Մասնավորապես, Պաշտպանը հարցազրույցներ է տվել «NEWS.AM» լրատվականին³⁰, Արցախի հանրային հեռուստատեսության «Օր լրատվականին»^{31,32}, «Ողջույն Արցախ» հաղորդաշարին³³, «Կենտրոն» հեռուստաընկերությանը³⁴, Հայաստանի հանրային ռադիոյին³⁵, «Շանթ» հեռուստաընկերության «Հորիզոն» հաղորդաշարին³⁶, «Ազատություն» ռադիոկայանին³⁷ և մի շարք այլ լրատվամիջոցների, որոնց հնարավոր է ծանոթանալ Պաշտպանի պաշտոնական յուրության ալիքում³⁸:

30. «News.am, «Ադրբեջանը գնալով ավելի քիչ է պատրաստվում խաղաղության. Արտակ Բեգլարյան», 18 հունվարի, 2020թ., հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=n0CrtjI9qxU&list=PLBbo3o3kGIBbLYE2GZF6K7O5LOwKJWgHb&index=32> (մուտքը՝ 21 դեկտեմբերի, 2020թ.):

31. Արցախի հանրային հեռուստատեսության «Օր լրատվական»-ի հիմնական թողարկում, 1 փետրվարի, 2020թ., հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=neyOFdlHocE&list=PLBbo3o3kGIBbLYE2GZF6K7O5LOwKJWgHb&index=31> (մուտքը՝ 21 դեկտեմբերի, 2020թ.):

32. Արցախի հանրային հեռուստատեսության «Օր լրատվական»-ի հիմնական թողարկում, 30 մարտի, 2020թ., հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=BrW-RIWvwy4&list=PLBbo3o3kGIBbLYE2GZF6K7O5LOwKJWgHb&index=28> (մուտքը՝ 21 դեկտեմբերի, 2020թ.):

33. Արցախի հանրային հեռուստատեսության «Ողջույն Արցախ» հաղորդաշար, 12 մայիսի, 2020թ., հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=O8uVMd5va6U&list=PLBbo3o3kGIBbLYE2GZF6K7O5LOwKJWgHb&index=19> (մուտքը՝ 21 դեկտեմբերի, 2020թ.):

34. «Կենտրոն» հեռուստաընկերության հիմնական թողարկում, 8 փետրվարի, 2020թ., հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=S-grXhmLjwM&list=PLBbo3o3kGIBbLYE2GZF6K7O5LOwKJWgHb&index=29> (մուտքը՝ 21 դեկտեմբերի, 2020թ.):

35. Հայաստանի հանրային ռադիո, «Կյանքի իրավունքն ավելի կարևոր է, քան՝ ընտրականը», 14 ապրիլի, 2020թ., հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=1huxjQdu2fc&list=PLBbo3o3kGIBbLYE2GZF6K7O5LOwKJWgHb&index=25> (մուտքը՝ 21 դեկտեմբերի, 2020թ.):

36. «Շանթ» հեռուստաընկերության «Հորիզոն» հաղորդաշար, 6 նոյեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=Xl4a7I8aTfA&list=PLBbo3o3kGIBbLYE2GZF6K7O5LOwKJWgHb&index=9> (մուտքը՝ 21 դեկտեմբերի, 2020թ.):

37. «Ազատություն» ռադիոկայան, «Արտակ Բեգլարյանը վստահ է՝ Արցախում ապրողներն անվտանգության բավարար երաշխիքներ են ունենալու», 13 նոյեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://www.youtube.com/watch?v=zmQf9PW8ERo&list=PLBbo3o3kGIBbLYE2GZF6K7O5LOwKJWgHb&index=5> (մուտքը՝ 21 դեկտեմբերի, 2020թ.):

38. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական յուրության ալիք, հղումը՝ https://www.youtube.com/channel/UCEm86zfG2FOOsXlgnjtypA?view_as=subscriber (մուտքը՝ 21 դեկտեմբերի, 2020թ.):

Բաժին 7. Պաշտպանի համագործակցությունը քաղաքացիական հասարակության հաստատությունների հետ

7.1. Հաշվետու ժամանակահատվածում Պաշտպանը շարունակել է համագործակցել ԱՀ-ում և ՀՀ-ում գործունեություն ծավալող մի շարք հասարակական կազմակերպությունների հետ՝ քննարկումների ու համատեղ միջոցառումների տեսքով:

7.2. Կարևորելով Արցախում փախստականների իրավունքների պաշտպանությունը՝ օգոստոսին Պաշտպանն ընդունել է «ԼՂՀ փախստականների միություն» հասարակական կազմակերպության ներկայացուցիչներ Սարասար Սարյանին և Ռուզաննա Ավագյանին:³⁹ Հանդիպման ընթացքում Պաշտպանը նրանց է ներկայացրել իր աշխատակազմի կողմից կատարված աշխատանքները փախստականների իրավունքների պաշտպանության ուղղությամբ, ինչպես նաև իր մոտեցումներն առկա հիմնախնդիրների համակարգային լուծման համատեքստում:

7.3. Հաշվետու տարում Պաշտպանը հանդիպում է ունեցել նաև՝ «Դեմոկրատիան այսօր» հասարակական կազմակերպության ծրագրերի շրջանակներում, Արցախի և ՀՀ Տավուշի մարզի մի խումբ երիտասարդների հետ՝ կազմակերպության հիմնադիր և տնօրեն, ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների խորհրդի հատուկ զեկուցող Գյուլնարա Շահինյանի գլխավորությամբ:⁴⁰

Ընդգծելով Արցախի Հանրապետությունում մարդու իրավունքների երաշխավորման գործում արձանագրված լուրջ հաջողությունները՝ Պաշտպանը նշել է Արցախում քաղաքացիական հասարակության զարգացման անհրաժեշտությունը առկա համակարգային խնդիրների ու դժվարությունների կարգավորման միջոցով:

Պաշտպանն անդրադարձել է նաև Ադրբեջանի հետ հակամարտությամբ և Արցախի միջազգային մեկուսացմամբ պայմանավորված մարդու իրավունքների խախտումներին և սահմանափակություններին՝ ընդգծելով, որ Ադրբեջանում

39. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը մի շարք հարցեր է քննարկել ԼՂՀ փախստականների միության ներկայացուցիչների հետ», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/439> 12 օգոստոսի, 2020թ., (մուտքը՝ 29 հունվարի, 2021թ.):

40. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը հանդիպել է Արցախի և Տավուշի մի խումբ երիտասարդների հետ», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/411> 10 մարտի, 2020թ., (մուտքը՝ 29 հունվարի, 2021թ.):

հայատյացության պետական քաղաքականությունը սպառնալիք ու խոչընդոտ է արցախցիների ոչ միայն կյանքի ու անվտանգության, այլև՝ մի շարք այլ իրավունքների ու ազատությունների համար:

7.4. Հաշվետու ժամանակահատվածում Պաշտպանը շարունակվել է համագործակցությունը «Իմ քայլը» և «Ժպիտների քաղաք» հիմնադրամների հետ, որի շրջանակներում Պաշտպանը հանդիպել է ՀՀ վարչապետի տիկին, հիմնադրամների հոգաբարձուների խորհուրդների նախագահ Աննա Հակոբյանին՝ վերջինիս նախաձեռնությամբ:⁴¹ Այլ հարցերի հետ մեկտեղ քննարկվել են «Իմ քայլը» հիմնադրամի, «Վորլդ Վիժն Հայաստան» հիմնադրամի և ԱՀ աշխատանքի, սոցիալական հարցերի ու վերաբնակեցման նախարարության համագործակցության արդյունքում մեկնարկած «Աղքատության փուլային հաղթահարման» ծրագիրը, որի շրջանակներում նախատեսվել է միջազգայնորեն ընդունված մեթոդաբանությամբ աջակցություն տրամադրել ավելի քան 25 աղքատ ընտանիքի:

7.5. Պաշտպանը, համագործակցելով «Վորլդ Վիժն Հայաստան» հիմնադրամի հետ և ընդգրկելով հինգ առաջատար փորձագետ, տարեսկզբին մեկնարկել է համապարփակ հետազոտություն Արցախի երեխաների իրավունքների պաշտպանության վիճակի մասին՝ ուշադրության տակ պահելով Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայով ամրագրված 10 իրավունք:⁴² Հետազոտությունն անցկացվել է ՄԱԿ-ի ուղեցույցներին ու միջազգային այլ մեթոդաբանության համապատասխան՝ ուսումնասիրելով և՛ օրենսդրական, և՛ գործնական մակարդակները: Հետազոտությունը նպատակ ունի ախտորոշել երեխաների իրավունքների պաշտպանության համակարգի ինստիտուցիոնալ հիմնախնդիրները և ներկայացնել առաջարկներ հիմնարար բարեփոխումների իրականացման ուղղությամբ: Նախատեսվում է 2021թ. կեսերին ամփոփել ու

41. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը համագործակցության հեռանկարներ է քննարկել ՀՀ վարչապետի տիկին Աննա Հակոբյանի հետ», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/426> 23 մայիսի, 2020թ., (մուտքը՝ 29 հունվարի, 2021թ.):

42. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Մարդու իրավունքների պաշտպան Արտակ Բեգլարյանի շնորհավորական ուղերձը Երեխաների պաշտպանության միջազգային օրվա առթիվ», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/428> 01 հունիսի, 2020թ., (մուտքը՝ 07 փետրվարի, 2021թ.):

իրապարակել զեկույցը՝ արդեն որոշակիորեն հաշվի առնելով նաև պատերազմի թողած հետևանքները:

7.6. Օգոստոսին Պաշտպանն ընդունել է «Հայ փախստականների հարթակ» նախաձեռնող խմբի համակարգող Արթուր Ղազարյանին:⁴³ Հանդիպման ընթացքում երկուստեք կարևորվել է ադրբեջանահայ և ԼՂՀ ներքին տեղահանված անձանց իրավունքների պաշտպանությունը միասնական ու հետևողական ջանքերի միջոցով:

Հանդիպմանը մասնակցում էր նաև «Մարդկային զարգացման միջազգային կենտրոնի» նախագահ Թևան Պողոսյանը:

7.7. Մարդու իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ իրացման համատեքստում կարևոր է նաև Պաշտպանի համագործակցությունը արցախյան խմբակցությունների անդամների հետ:

Հունիսին մարդու իրավունքների պաշտպանը, ԱԺ «Հայ Հեղափոխական Դաշնակցության» խմբակցության նախաձեռնությամբ, հանդիպել է խմբակցության անդամներին՝ քննարկելով ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի 2019թ. գործունեության, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին տարեկան հաղորդման մեջ ներկայացված մի շարք հարցեր:⁴⁴

Խմբակցության անդամները պատրաստակամություն են հայտնել աջակցել Արցախում մարդու իրավունքների պաշտպանությանը վերաբերող խնդիրների բարձրաձայնմանը և լուծմանը:

Սեպտեմբերին Պաշտպանը հանդիպում է ունեցել Ազգային ժողովի «Արդարություն» խմբակցության պատգամավորների հետ, որի ընթացքում նա պատրաստակամություն է հայտնել համագործակցել բոլոր շահագրգիռ ուժերի,

43. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանն ընդունել է «Հայ փախստականների հարթակ» նախաձեռնող խմբի համակարգող Արթուր Ղազարյանին», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/442> 1 սեպտեմբերի, 2020թ., (մուտքը՝ 29 հունվարի, 2021թ.):

44. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը 2019թ. տարեկան հաղորդումը քննարկել է «Հայ Հեղափոխական Դաշնակցություն» խմբակցության անդամների հետ», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/429> 12 հունիսի, 2020թ., (մուտքը՝ 29 հունվարի 2021թ.):

հատկապես՝ ԱԺ խմբակցությունների հետ՝ հանուն մարդու իրավունքների պաշտպանության:⁴⁵

Հանդիպման ընթացքում խմբակցության անդամների կողմից առաջադրվել են մի շարք հարցեր և առաջարկություններ, որոնք վերաբերում էին հատկապես կրթության, տեղեկություններ ստանալու, արդար դատաքննության և աշխատանքային իրավունքներին:

45. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Պաշտպան Արտակ Բեգլարյանը հանդիպել է Ազգային ժողովի «Արդարություն» խմբակցության պատգամավորներին», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/443> 3 սեպտեմբերի, 2020թ., (մուտքը՝ 01 փետրվարի, 2021թ.):

Բաժին 8. Պաշտպանի արտաքին փոխգործակցությունը

8.1. Համագործակցությունը ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ

8.1.1. Առանձնակի նշանակություն ունի Պաշտպանի համագործակցությունը ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ, որն ընթացիկ տարում իրականացվել է դիմումների փոխանակման, հանդիպումների⁴⁶, համատեղ այցերի⁴⁷, ինչպես նաև սույն թվականի սեպտեմբերին Ադրբեջանի կողմից սանձազերծած պատերազմի ընթացքում կատարած փաստահավաք առաքելության արդյունքում համատեղ իրապարակած զեկույցների միջոցով^{48,49,50}:

Փետրվարին Արցախի և Հայաստանի Հանրապետությունների մարդու իրավունքների պաշտպանները համատեղ այցեր են ունեցել Արցախում տեղակայված որոշ զորամասեր, ինչպես նաև ռազմական ոստիկանություն ու Շուշիի քրեակատարողական վարչություն:⁵¹

Համատեղ շրջայցերի շրջանակներում ունեցած առանձնագրույցների և իրականացրած ուսումնասիրությունների ընթացքում մարդու իրավունքների գլխավորած թիմերն արձանագրել են որոշ համակարգային հիմնախնդիրներ ու անհատական բողոքներ, որոնց լուծման ուղղությամբ Պաշտպաններն իրենց

46. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանն ընդունել է Քերոլայն Քոքսին և Արման Թաթոյանին», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/481> 14 նոյեմբերի, 2020թ., (մուտքը՝ 17 դեկտեմբերի, 2020թ.):

47. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը և Արման Թաթոյանը համատեղ այցեր են ունեցել զորամասեր ու ազատագրկման վայրեր», 23 փետրվարի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/405> (մուտքը՝ 17 դեկտեմբերի, 2020թ.):

48. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Ad hoc public report organized hate speech and animosity towards ethnic armenians in azerbaijan as root causes of ethnicallybased torture and inhuman treatment by azerbaijani armed forces», 7 դեկտեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/780> (մուտքը՝ 17 դեկտեմբերի, 2020թ.):

49. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Ad hoc public report on the use of incendiary ammunition of mass destruction (incendiary weapon) against civilian objects of artsakh (nagorno-karabakh) by the azerbaijani armed forces», 7 նոյեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/761> (մուտքը՝ 17 դեկտեմբերի, 2020թ.):

50. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Ad hoc public report on the azerbaijani attacks on journalists covering hostilities in artsakh (nagorno-karabakh)», 18 դեկտեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/document/783> (մուտքը՝ 21 դեկտեմբերի, 2020թ.):

51. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը և Արման Թաթոյանը համատեղ այցեր են ունեցել զորամասեր ու ազատագրկման վայրեր», հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/405> 23 փետրվարի, 2020թ., (մուտքը՝ 01 փետրվարի, 2021թ.):

իրավասությունների շրջանակներում համապատասխան առաջարկներ են ներկայացրել պետական լիազոր մարմիններին:

8.2. Համագործակցությունը Սփյուռքի կառույցների հետ

Համագործակցությունը սփյուռքի հետ շարունակել է մնալ Պաշտպանի գործունեության առանցքում:

Մարդու իրավունքների պաշտպանը դեկտեմբերի 7-ին ընդունել է ֆրանսիացի խորհրդարանականների պատվիրակությանը, որոնք Արցախ էին այցելել Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության (ՀԲԸՄ) Ֆրանսիայի և ՀԲԸՄ Եվրոպայի նախագահ Նադյա Գործունյանի ուղեկցությամբ:⁵²

Հանդիպման ժամանակ Պաշտպանը շնորհակալություն է հայտնել ադրբեջանա-թուրքական ագրեսիայի ընթացքում և դրանից հետո Ֆրանսիայի կողմից Արցախի ժողովրդին ցուցաբերված աջակցության համար և ներկայացրել Ադրբեջանի զինված ուժերի կողմից պատերազմական հանցագործությունների վերաբերյալ Արցախի մարդու իրավունքների պաշտպանի փաստահավաք առաքելության արդյունքները: Պաշտպանը շեշտադրել է, որ միջազգային հանրության պարտավորությունների մեջ է մտնում կանխարգելել նորանոր հանցագործությունները, ներառյալ՝ արդեն տեղի ունեցած հանցագործությունների հանդեպ անհանդուրժողական վարքի միջոցով:

Ֆրանսիացի խորհրդարանականները վերահաստատել են իրենց պատրաստակամությունը՝ շարունակելու ներդնել բոլոր ջանքերը Արցախի ժողովրդի իրավունքները պաշտպանելու համար, ինչպես նաև հետամուտ լինելու ադրբեջանա-թուրքական հանցագործությունների դատապարտման և պատժման հարցում:

52. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանն ընդունել է ֆրանսիացի խորհրդարանականների պատվիրակությանը», 08 դեկտեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/485> (մուտքը՝ 04 փետրվարի, 2021թ.):

8.3. Միջազգային համագործակցություն

8.3.1. Փետրվարի 6-ին Պաշտպանը հանդիպել է «Հելո թրասթ» միջազգային մարդասիրական կազմակերպության արցախյան ծրագրի ղեկավար Ռոբերտ Սայֆերթին: Հանդիպման ընթացքում քննարկվել են Արցախում ականազերծման գործընթացին վերաբերող հարցեր:⁵³

Նշելով կազմակերպության կողմից Արցախում իրականացվող կարևորագույն մարդասիրական առաքելությունը՝ Պաշտպանն ընդգծել է ականազերծման աշխատանքներում միջազգային և օտարերկրյա կազմակերպությունների ներգրավվածության կարևորությունը՝ նշելով, որ Արցախի ժողովուրդը երախտապարտ է բոլոր աջակիցներին:

8.3.2. Որպես «Եվրոպական օմբուդսմենի ինստիտուտի» անդամ՝ Պաշտպանը Արցախի վերջին համապետական ընտրությունների վերաբերյալ նիդեռլանդական Communications unlimited հանդեսում հոդված է հրապարակել՝ «Կյանքը՝ անսովոր սահմանափակումների ներքո» խորագրով:⁵⁴

Հոդվածում Պաշտպանը մանրամասն անդրադարձել է Արցախում կայացած համապետական ընտրությունների ժամանակ երկրում տիրող մի շարք սահմանափակումներին և մարտահրավերներին, մասնավորապես՝ աշխարհում տարածված կորոնավիրուսի համավարակի վտանգը, Արցախն Ադրբեջանի հետ ունեցած չկարգավորված հակամարտությունը, և Արցախի մեկուսացված լինելու փաստը միջազգային հանրությունից և մի շարք հնարավորություններից:

8.3.3. Հաշվետու տարում Պաշտպանը համագործակցության շրջանակներում մի շարք հանդիպումներ է ունեցել Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի Լեոնային Ղարաբաղի առաքելության ղեկավարի հետ:

53. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Պաշտպանն ընդունել է «Հելո թրասթ» կազմակերպության արցախյան ծրագրի ղեկավարին», 6 փետրվարի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/348> (մուտքը՝ 01 փետրվարի, 2021թ.):

54. Communications unlimited, "Democratic elections under triple restrictions: Covid-19 threat, unresolved conflict and international isolation," 24 հուլիսի, 2020թ., հղումը՝ https://www.communications-unlimited.nl/democratic-elections-under-triple-restrictions-covid-19-threat-unresolved-conflict-and-international-isolation/?fbclid=IwAR3UZTmHEOb4yz670IfRP9Bc0aAEZ6c2sAbqDN5_iLE55b1r1M8_10xIzdE (մուտքը՝ 02 փետրվարի, 2021թ.):

Հուլիսի 30-ին Պաշտպանը հանդիպել է ԿԽՄԿ առաքելության Ստեփանակերտի նորանշանակ ղեկավար Բերտրան Լամոնին, որի ընթացքում քննարկվել են երկկողմ համագործակցության շրջանակներում իրականացվող մի շարք ծրագրեր և մտքեր:⁵⁵

Սեպտեմբերի 28-ին ԿԽՄԿ Լեռնային Ղարաբաղի առաքելության ղեկավարի հետ հանդիպման ժամանակ Պաշտպանը ներկայացրել է ադրբեջանական զինված ուժերի կողմից սկսած լայնածավալ հարձակման հետևանքների վերաբերյալ մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից իրականացվող փաստահավաք առաքելության նախնական արդյունքները և հորդորել նրան աշխատանքներ տանել ադրբեջանական ագրեսիայի հետևանքով Արցախի խաղաղ բնակչության մարդասիրական կարիքների գնահատման ուղղությամբ և ցուցաբերել հասցեական աջակցություն:⁵⁶

8.3.4. Ադրբեջանա-թուրքական ագրեսիայի հետևանքով Արցախում առաջացած հումանիտար աղետը և պատերազմական հանցագործությունները միջազգային հանրությանը ներկայացնելու նպատակով Պաշտպանը հանդիպումներ է ունեցել մի շարք միջազգային կառույցների ներկայացուցիչների հետ, այդ թվում՝ վեբինարների միջոցով, ինչպես նաև հասցեական նամակներ ուղարկել միջազգային իրավապաշտպան մարմինների ներկայացուցիչներին:

8.3.5. Պաշտպանը Բելգիայի Դաշնային խորհրդարանի Ներկայացուցիչների պալատի պատգամավոր Ժորժ Դալմանի հետ հանդիպմանը մանրամասն անդրադարձել է Ադրբեջանի կողմից Արցախի քաղաքացիական բնակավայրերի և օբյեկտների դիտավորյալ և չտարբերակված թիրախավորման հետևանքներին, ինչպես նաև հայ ռազմագերիների և զոհված զինծառայողների մարմինների

55. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանն ընդունել է ԿԽՄԿ Լեռնային Ղարաբաղի առաքելության ղեկավարին», 31 հուլիսի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/436> (մուտքը՝ 03 փետրվարի, 2021թ.):

56. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը հանդիպել է ԿԽՄԿ-ի առաքելության Ստեփանակերտի նորանշանակ ղեկավար Բերտրան Լամոնին», 29 սեպտեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/457> (մուտքը՝ 04 փետրվարի, 2021թ.):

նկատմամբ Ադրբեջանի անմարդկային վերաբերմունքի դրսևորման դեպքերին, որոնք ամփոփված են Պաշտպանի կողմից հրապարակված զեկույցներում:⁵⁷

Ինչպես նաև Պաշտպանի կողմից նշվել է միջազգային գործընկերների, խորհրդարանական կառույցների և իրավապաշտպան կազմակերպությունների ներկա լինելու կարևորությունը տեղում փաստահավաք առաքելություն իրականացնելու համար:

8.3.6. Նոյեմբերի 4-ին տեղի ունեցավ Նիդերլանդների խորհրդարանի արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովի հատուկ նիստը՝ նվիրված ադրբեջանաթուրքական ագրեսիային, որի գլխավոր հյուրն էր Պաշտպանը:⁵⁸

Նիստն առցանց եղանակով էր, որին ներկա էին պատգամավորներ, տարբեր կուսակցությունների ներկայացուցիչներ, նաև խորհրդարանի աշխատակազմի անդամներ:

Նիստի ժամանակ Պաշտպանը հանդես է եկել հիմնական զեկույցով, որն ուշադրություն հրավիրեց խորացող հումանիտար աղետի, մարդկության դեմ ու պատերազմական հանցագործությունների վրա: Պաշտպանն ընդգծել է, որ միջազգային հանրությունը պարտականություն ունի գործնական միջոցներով սանձելու թուրք-ադրբեջանական ագրեսիան, որը հանգեցրել է լրջագույն մարդասիրական աղետի Արցախում:

Նիստի մասնակիցները համակարծիք էին ռազմական գործողությունների շուտափույթ դադարեցման և պատերազմական հանցագործությունների հեղինակներին պատասխանատվության ենթարկելու անհրաժեշտության հարցում:

8.3.7. Նոյեմբերի 13-ին Պաշտպանն ընդունել է Մեծ Բրիտանիայի Լորդերի պալատի անդամ բարոնուհի Քերոլայն Քոքսի գլխավորած պատվիրակությանը, որն Արցախ է ժամանել ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպան Արման Թաթոյանի հետ միասին:⁵⁹

57. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Մարդու իրավունքների պաշտպանը հանդիպել է բելգիացի պատգամավոր Ժորժ Դալմանի հետ», 01 նոյեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/477> (մուտքը՝ 04 փետրվարի, 2021թ.):

58. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Նիդերլանդների խորհրդարանի արտաքին հանձնաժողովի հատուկ նիստ՝ Արցախի ՄԻ պաշտպան Արտակ Բեգլարյանի մասնակցությամբ», 04 նոյեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/489> (մուտքը՝ 04 փետրվարի, 2021թ.):

Պաշտպանը ներկայացրել է պատերազմի ժամանակ արձանագրված՝ Ադրբեջանի կողմից կատարված պատերազմական հանցագործությունները և ադրբեջանական ագրեսիայի ընթացքում իրականացված փաստահավաք առաքելության արդյունքները՝ վկայակոչելով Արցախի և Հայաստանի Հանրապետությունների մարդու իրավունքների պաշտպանների, ինչպես նաև առանձին՝ ԱՀ Պաշտպանի կողմից համատեղ պատրաստված զեկույցները:

Իր հերթին բարոնուհի Քերոլայն Քոքսն ընդգծել է, որ երկար տարիներ շարունակ բարձրաձայնել է Արցախի ժողովրդի իրավունքների մասին միջազգային հարթակներում, իսկ պատերազմի ընթացքում՝ կոչ արել շահագրգիռ կառույցներին՝ գործնական քայլերով ապահովել արցախցիների իրավունքների պաշտպանությունը: Բարոնուհին շեշտադրել է, որ աջակցում է Արցախի ժողովրդի արդար պայքարին իր իրավունքների ու ազատությունների համար, և միջազգային հանրությունը պարտավոր է պատշաճ ուշադրություն դարձնել առկա կարիքների ու հիմնախնդիրների վրա:

8.3.8. Նոյեմբերի 12-ին Պաշտպանի և Կոլումբիայի համալսարանի մարդու իրավունքների ուսումնասիրության ինստիտուտի միջև կնքվել է համագործակցության պայմանագիր, որի շրջանակներում նույն ինստիտուտի խաղաղաշինության և իրավունքների ծրագրում մեկնարկել է հետազոտական նախագիծ «Արտաքին ահաբեկչական գործողություններն ու մարդու իրավունքները Արցախում (Լեռնային Ղարաբաղ)» թեմայով:⁶⁰

Նախագծի նպատակն է առաջնային աղբյուրների հավաքագրմամբ փաստագրել Ադրբեջանի գինված ուժերի և Թուրքիայի կողմից Արցախում կատարված պատերազմական հանցագործությունները և այլ վայրագությունները:

59. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանն ընդունել է Քերոլայն Քոքսին և Արման Թաթոյանին», 14 նոյեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/481> (մուտքը՝ 04 փետրվարի, 2021թ.):

60. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Մարդու իրավունքների պաշտպանի և Կոլումբիայի համալսարանի համագործակցությամբ մեկնարկել է հետազոտական նախագիծ», 15 նոյեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/482> (մուտքը՝ 04 փետրվարի, 2021թ.):

Ծրագրի աշխատանքները կազմակերպվում են Ամերիկայի հայկական համագումարի աջակցությամբ:

8.3.9. Մարդու իրավունքների պաշտպանը նոյեմբերի 20-ին՝ երեխաների միջազգային օրվա առթիվ նամակ է ուղարկել ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի գործադիր տնօրեն Հենրիետա Ֆորին, որում Պաշտպանը մանրամասն անդրադարձել է Արցախի Հանրապետության երեխաներին, որոնք պատերազմի պատճառով զրկվել են իրենց հիմնարար իրավունքներից, մասնավորապես՝ կյանքի, առողջության, ընտանիքի և համայնքի հետ լինելու, կրթության և մի շարք այլ իրավունքներից:⁶¹

Նամակում Պաշտպանը ներկայացրել է իր կողմից պատրաստված՝ Ադրբեջանի կողմից Արցախի երեխաների իրավունքների կոպտագույն խախտումներն փաստագրող և վերլուծող զեկույցը և կոչ արել ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի գործադիր տնօրենին գործնական քայլեր ձեռնարկել դրանց հետևանքները վերացնելու և խախտված իրավունքները վերականգնելու ուղղությամբ:

Դեկտեմբերի 10-ին Պաշտպանը հանդիպել է իրաքյան եզդի գրող, իրավապաշտպան ակտիվիստ, «Ավրորա» մարդասիրական մրցանակի 4-րդ դափնեկիր Միրզա Դինայի հետ, որի ընթացքում ներկայացրել է ադրբեջանաթուրքական ագրեսիայի ընթացքում Արցախի ժողովրդի դեմ իրականացված պատերազմական հանցագործությունները և ընդգծել միջազգային մարդասիրական և իրավապաշտպան համայնքի ոչ պատշաճ արձագանքը մարդասիրական աղետը կանխելու համար:⁶²

Միրզա Դինայն իր հերթին շեշտադրել է, որ անվերապահորեն սատարում է Արցախի ժողովրդի ինքնորոշման ու այլ իրավունքների պաշտպանության պայքարին՝ պատրաստակամություն հայտնելով աջակցելու նաև ադրբեջանաթուրքական ագրեսիայի պատճառով ստեղծված մարդասիրական աղետի վերացման աշխատանքներին:

61. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը նամակ է ուղարկել ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի գործադիր տնօրենին՝ երեխաների համաշխարհային օրվա առթիվ», 21 նոյեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/484> (մուտքը՝ 04 փետրվարի, 2021թ.):

62. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Արտակ Բեգլարյանը հանդիպել է «Ավրորա» մարդասիրական մրցանակի դափնեկիր Միրզա Դինայի հետ», 10 դեկտեմբերի 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/486> (մուտքը՝ 04 փետրվարի, 2021թ.):

8.3.10. Մարդու իրավունքների պաշտպանը, որպես հիմնական խոսնակ, մասնակցել է Կանադայի խորհրդարանի «Կանադա-Արցախ» ու «Կանադա-Հայաստան» բարեկամության խմբերի և Կանադայում ՀՀ դեսպանության նախաձեռնությամբ խորհրդարանում կազմակերպված առցանց հանդիպում-քննարկմանը:

Պաշտպանը խորհրդարանականներին է ներկայացրել պատերազմի ժամանակ Ադրբեջանի կողմից Արցախի քաղաքացիական բնակչության և ենթակառուցվածքների թիրախավորման դեպքերը, Ադրբեջանի զինված ուժերի և ահաբեկչական խմբավորումների կողմից իրականացված ռազմական հանցագործությունները և հայ գերիների ու զոհված զինծառայողների մարմինների նկատմամբ անմարդկային վերաբերմունքի դրսևորումները:⁶³

Հանդիպման ընթացքում Պաշտպանը նշել է, որ Կանադան պետք է գործնական քայլեր ձեռնարկի Ադրբեջանի ու Թուրքիայի հանցավոր վարքի պատժման ու նոր հանցագործությունների կանխման ուղղությամբ:

63. ԱՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնական կայք, «Մարդու իրավունքների պաշտպանի հանդիպում-քննարկում է ունեցել Կանադայի խորհրդարանականների հետ», 13 դեկտեմբերի, 2020թ., հղումը՝ <https://artsakhombuds.am/hy/news/488> (մուտքը՝ 04 փետրվարի, 2021թ.):

Եզրափակիչ նկատառումներ

Սույն հաղորդման մեջ Պաշտպանը ներկայացրել է 2020թ. իր գործունեության, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին համապարփակ տեղեկություններ:

Հաշվետու տարում Պաշտպանը գործել է համոզմունքով, որ Արցախի Հանրապետությունում մարդու իրավունքներ պաշտպանության հարցերը պետք է հավասարապես երաշխավորվեն, մարդու իրավունքների պաշտպանության ուղղությամբ հավասարակշռված պետական քաղաքականություն իրականացվի և մարդու իրավունքների պաշտպանությունը դիտվի որպես Արցախի Հանրապետության պետական քաղաքականության առաջատար բաղադրատարր:

Տարվա ընթացքում Պաշտպանին հասցեգրված դիմումների վերլուծության, մշտադիտարկման այցերի, առանձնագրույցների, բաց աղբյուրների դիտարկման, ինչպես նաև ԱՀ օրենսդրության ուսումնասիրության արդյունքում հայտնի դարձած տվյալների հիման վրա համակարգային վերլուծություններ են իրականացվել ինչպես մարդու իրավունքների առանձին ոլորտներում առկա հիմնախնդիրների, այնպես էլ խոցելի խմբերի իրավունքների պաշտպանության ընդհանուր վիճակի վերաբերյալ:

Հաղորդման մեջ ներկայացված վիճակագրական տվյալներից երևում է, որ 2020 թվականի ընթացքում Պաշտպանը ստացել է 377 դիմում՝ 481 անձի կողմից: Պետք է նշել, որ ներկայացված դիմումների ընդհանուր քանակի մեջ ներառված չեն պատերազմական գործողությունների ընթացքում ստացված հարյուրավոր դիմումները, քանի որ իրավիճակի դժվարություններով պայմանավորված հնարավոր չէր պատշաճ վիճակագրություն իրականացնել:

Մեծ տոկոս են կազմել սոցիալական ապահովության (29%), աշխատանքային (20%), սեփականության (12%), պատշաճ վարչարարության (10%) իրավունքներին վերաբերող դիմումները:

Եթե նախքան պատերազմը դիմումները վերաբերել են հիմնականում վերը նշված իրավունքներին, ապա պատերազմի ընթացքում և պատերազմից հետո՝ զինձառայողների ու քաղաքացիական անձանց կյանքին ու առողջությանը, անհայտ կորածների մասին տեղեկություններ ստանալուն, քաղաքացիական անձանց

տարհանվելուն, սոցիալական ապահովությանը, աշխատանքային և այլ իրավունքներին ու հարցերին:

Պետք նշել, որ 2020թ. սեպտեմբերի 27-ին ադրբեջանական զինված ուժերի կողմից սկսած լայնածավալ ագրեսիայի հետևանքով մարդու իրավունքների խախտումները փաստագրելու նպատակով Պաշտպանը նախաձեռնել է փաստահավաք առաքելություն, որի արդյունքները մանրամասն ներկայացվել են Հաղորդման 3-րդ բաժնում:

Հաշվետու տարում Պաշտպանն ուշադրության կենտրոնում է պահել նաև Օրենքով իրեն վերապահված մշտադիտարկման գործառույթի իրականացումը հատկապես՝ որոշ խոցելի խմբերի իրավունքների պաշտպանության ոլորտներում, որոնց արդյունքները ևս ներկայացված են տարեկան հաղորդման մեջ:

Ներկայացնելով գործունեության հիմնական արդյունքները՝ Պաշտպանը նաև իրավասու մարմինների ուշադրությունն է հրավիրել ԱՀ օրենսդրության մեջ և իրավակիրառ պրակտիկայում առկա որոշակի խնդիրների վրա՝ միևնույն ժամանակ առաջ քաշելով կոնկրետ առաջարկներ դրանց լուծման ուղղությամբ: Վերհանված խնդիրները վերաբերել են հիմնականում սոցիալական ապահովության, սեփականության, առողջության պահպանման, արդար դատաքննության, ազատ տեղաշարժի, երեխաների, հաշմանդամություն ունեցող անձանց, ազատազրկված անձանց և մի շարք այլ իրավունքների: Այդ խնդիրների լուծման նպատակով Պաշտպանն իր պատրաստակամությունն է հայտնում հնարավորինս աջակցել պետական լիազոր մարմիններին ներդնելու և կիրառելու համապատասխան իրավակարգավորումներ՝ երաշխավորելու համար մարդու իրավունքների ու ազատությունների պատշաճ պաշտպանությունը:

Իր գործառույթների արդյունավետ իրացման գործում Պաշտպանն ընդգծում է ոչ միայն պետական մարմինների, այլ նաև քաղաքացիական հասարակության հաստատությունների հետ ակտիվ համագործակցության կարևորությունը:

Տարեկան հաղորդման մեջ ներկայացված մարդու իրավունքների առանձին ոլորտների վերաբերյալ Պաշտպանի առաջարկներն համակարգված ձևով ներկայացվում են ստորև.

- Արցախի Հանրապետության քաղաքացիների աջակցության միջոցառումների շրջանակներում մշակել և ներդնել գործուն մեխանիզմներ, հատկապես նախապատերազմյան ժամանակաշրջանում քաղաքացիների բնակության վայրը հստակեցնելու հարցում: Ներկայում սույն փաստը հաստատվում է միայն պետական և տեղական իքնակառավարման մարմինների ղեկավարների տված տեղեկությամբ, ինչը արհեստական խոչընդոտներ է առաջացնում քաղաքացիների՝ սոցիալական ապահովության իրավունքի պատշաճ իրացման հարցում:
- 2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ից Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից Արցախի Հանրապետության դեմ սկսված պատերազմական գործողությունների հետևանքով Ադրբեջանի Հանրապետության վերահսկողության տակ անցած համայնքներում հաշվառված քաղաքացիների աջակցության միջոցառման շրջանակներում սահմանել պետական կառավարման լիազոր մարմնի կողմից շահառուների ցուցակները ծրագիրը ընթացքավորող պետական մարմին (ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն) փոխանցելու հստակ պարբերականություն:
- Իրավասու պետական մարմինների կողմից իրականացնել սոցիալական ծրագրերի ընթացակարգերի վերաբերյալ հասարակության շրջանում իրազեկվածության մակարդակի բաժրացմանն ուղղված աշխատանքներ (Օրինակ՝ կարճամետրաժ անիմացիոն հոլովակներ, ինֆոգրաֆիկաներ, բրոշուրներ և այլն):
- Արցախի Հանրապետությունում հաշվառված կամ փաստացի բնակված քաղաքացիներին 4 ամիս ժամկետով ամսական դրամական օգնություն տրամադրելու միջոցառման ծրագրում որպես շահառու ընդգրկել նաև այն ՀՀ քաղաքացիներին, ովքեր հաշվառված չեն ԱՀ-ում, սակայն երկար ժամանակ բնակվում են ԱՀ-ում:
- Նույն ծրագրում որպես շահառու ընդգրկել նաև Ադրբեջանի Հանրապետության վերահսկողության տակ անցած տարածքներից տեղահանված 18-63 տարեկան արական սեռի ներկայացուցիչներին:

- Ամբողջովին կանոնակարգել բնակարանային պայմանների բարելավման բոլոր ծրագրերը՝ հստակեցնելով անձանց շրջանակը, չափանիշները, ծավալները, պայմաններն ու ընթացակարգերն:
- Բարեփոխել հանրային, ինչպես նաև քաղաքացիական ծառայության համակարգը՝ հստակեցնելով թափուր պաշտոնների մասին պատշաճ հանրային ծանուցման, մրցույթների անցկացման, աշխատանքի կազմակերպման ու գնահատման ուղղություններ:
- Բացառել կենսաթոշակային տարիքը լրանալու հիմքով աշխատանքային պայմանագրերի ոչ իրավաչափ լուծման դեպքերը:
- Նախատեսել օրենսդրական ու իրավակիրառական լուծումներ ողջամիտ ժամկետում գործի դատական քննության իրավունքը խախտելու դեպքերը բացառելու համար:
- Ներդնել դատական տեղեկատվական առցանց համակարգ՝ դատական համակարգում առկա կառավարման ու ընթացակարգային խնդիրների կարգավորման, դատարանների գործունեության թափանցիկության բարձրացման նպատակով:
- Բացառել տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից անձի դիմումն ընդունելու կամ ընթացքավորելու համար պարտք չունենալու մասին տեղեկանք ներկայացնելու ոչ իրավաչափ պահանջի կիրառումը:
- Քաղաքացիական հասարակությանը լայնորեն ընդգրկել խոշտանգումների կանխարգելման ու ազատագրկման վայրերի վերահսկման աշխատանքներում:
- Ակտիվորեն ընդգրկել քաղաքացիական հասարակությանը նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի քննարկման գործընթացներում՝ այդ շրջանակներում ստեղծելով նաև առցանց հարթակ, որտեղ տեղադրված նախագծերի վերաբերյալ քաղաքացիները ողջամիտ ժամկետներում առաջարկներ և դիրտարկումներ ներկայացնելու հնարավորություն կունենան:
- Հիմնական երթուղիներում ներդնել մատչելի տրանսպորտային միջոցներ հենաշարժողական խնդիրներ ունեցող անձանց համար:

- Հետևողական լինել հասարակական նշանակության կառույցների շինարարության նախագծման ու իրականացման փուլում ֆիզիկական միջավայրի մատչելիության չափորոշիչների պատշաճ պահպանման հարցում:
- Օրենսդրությամբ սահմանել պարտադիր պահանջ պետական մարմինների պաշտոնական կայքերը մատչելիության միջազգային չափորոշիչների համապատասխանեցնելու վերաբերյալ:
- Միանալ «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» և «Երեխաների իրավունքների մասին» միջազգային կոնվենցիաններին՝ ոլորտի բարեփոխումների համար համապատասխան իրավական հիմքեր ու գործիքակազմ ապահովելու նպատակով:
- Երեխաների իրավունքների լավագույն շահերից ելնելով և հաշվի առնելով երեխաների ցանկությունը՝ երեխաների խնամքի և պաշտպանության գիշերօթիկ հաստատությունների սաներին ՀՀ-ից տեղափոխել ԱՀ:
- Բարելավել Ստեփանակերտի գիշերօթիկ հաստատության շենքային պայմանները:
- Գիշերօթիկ հաստատությունից բացի կարգավորել տուն-ինտերնատի տարեցների Արցախ վերադառնալու հարցը:
- Հնարավորինս սեղմ ժամկետներում կարգավորել ԱՀ ոստիկանության քրեակատարողական վարչությունում ազատազրկված անձանց պահման վայրի հարցը՝ հնարավորություն ստեղծելով պատշաճ կերպով ապահովելու նրանց իրավունքների պաշտպանությունը:

Պաշտպանը պատրաստվում է վերոնշյալ և մի շարք այլ հարցերի լուծման վերաբերյալ առանձին գրություններով առաջարկներ ներկայացնել համապատասխան պետական լիազոր մարմիններին: